

Universiteit Utrecht

Werken naar vermogen: doen wat je kunt binnen een activerende context

Kwalitatief onderzoek naar de outcome in re-integratieprojecten voor bijstandsafhankelijken

Masterthesis Algemene Sociale Wetenschappen - Arbeid, Zorg en Welzijn

Meike Kerkkamp
3229955

Supervisie: Prof. Dr. T. Knijn
2° begeleider: dr. B. da Roit
Begeleider MOVISIE: drs. P. Rensen
Juni 2012

Voorwoord

Met plezier presenteer ik hier mijn afstudeerscriptie ‘Werken naar vermogen: doen wat je kunt in een activerende context’. Ik heb deze scriptie geschreven ter afsluiting van mijn master Arbeid, zorg en welzijn: beleid en interventie aan de Universiteit Utrecht.

Ik heb mij altijd geïnteresseerd voor het armoedevraagstuk en de sociale zekerheid in Nederland. MOVISIE bood mij de plek om mijn onderzoek naar de re-integratie van bijstandsafhankelijken uit te voeren, waarbij ik kon voortbouwen op onderzoek dat al eerder was gedaan in 2010. Vijf maanden lang heb ik mij verdiept in de wereld van re-integratieprojecten, de activerende verzorgingsstaat en de wetgeving over de onderkant van de arbeidsmarkt, met name de Wet werken naar vermogen. Tijdens het uitvoeren van mijn onderzoek werd duidelijk hoe de praktijk de theorie kan inhalen: halverwege mijn onderzoek viel het kabinet, waarna de Wet werken naar vermogen controversieel werd verklaard.

Ik had mijn onderzoek in de huidige vorm niet kunnen realiseren zonder de hulp en steun van een aantal mensen. Als eerste wil ik graag mijn begeleidster vanuit de universiteit bedanken, Trudie Knijn. Zonder haar was mijn stage bij MOVISIE niet tot stand gekomen. Naast het realiseren van mijn stageplek wil ik haar ook bedanken voor het aangeven van de juiste richting in tijden dat ik door de bomen het bos niet meer zag. Ook Peter Rensen en Marjet van Houten, beiden werkzaam bij MOVISIE, wil ik bedanken voor de nuttige feedback op mijn stukken en de positieve gesprekken die ik met ze heb gehad over effectieve sociale interventies. Henriette Schneiders, teamleider van de Activeringscentra in Almere, en Carla Visser, coördinator bij Stichting Voorwerk in Ede wil ik beiden bedanken voor het verschaffen van de in- en uitstroomcijfers, het zoeken naar respondenten en het leggen van de juiste contacten die nodig waren om mijn onderzoek uit te kunnen voeren.

Als laatste wil ik mijn vrienden bedanken voor al het plezier, de goede gesprekken en opbeurende woorden in tijden dat het wat minder makkelijk was. Een speciale dank gaat, als allerlaatste, uit naar mijn ouders. Ik wil jullie bedanken voor alle steun, veiligheid en motivatie, en voor het mogelijk maken van een fantastische studententijd die voor mij een onschatbare waarde heeft en altijd zal blijven houden.

Meike Kerkkamp, 26 juni 2012

Samenvatting

In dit onderzoek worden twee interventies nader onderzocht die een relatie leggen tussen de Wet Werk en Bijstand (WWB) en de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (Wmo) bij het activeren of re-integreren van bijstandsafhankelijken. Het gaat om de projecten Service voor de Wijk in Ede en De Cirkel in Almere. In een context waarin de politieke nadruk steeds meer komt te liggen op participatie in regulier werk (voornamelijk met de Wet werken naar vermogen) is de hoofdvraag gesteld: *‘Wat is de best mogelijke outcome binnen gemeentelijke projecten gericht op maatschappelijke participatie van moeilijk bemiddelbare bijstandsafhankelijken?’* Om deze vraag te beantwoorden zijn enkele deelvragen gesteld. Welk doel streven betrokken actoren na, en op welke manier zijn deze doelen gerelateerd aan de interpretatie van het begrip ‘werken naar vermogen’, de intentie van de Wet werken naar vermogen? Ten tweede zijn de in- en uitstroomcijfers van beide projecten onder de loep genomen. Wanneer gesproken kan worden van een succesvolle outcome, en wat deze definitie betekent voor de als succesvol beschouwde percentages wordt duidelijk bij de beantwoording van deelvraag twee. In deelvraag drie wordt ten slotte de vraag beantwoord welke belemmeringen de verschillende actoren van de projecten (beleidsmedewerkers, consultants, cliënten) ervaren bij het bereiken van de gewenste outcome.

Het blijkt dat ‘eerherstel’ een belangrijk doel is van de cliënten van beide projecten. Bij Service voor de Wijk blijkt de werkwijze van het project eerherstel te veroorzaken, bij De Cirkel wordt dit gevoel opgewekt middels het opdoen van sociale contacten. Daarnaast blijkt dat de definitie van een succesvolle outcome grote invloed heeft op de percentages die gezien worden als succesvol. Ten slotte blijken beide projecten verschillende belemmeringen te ervaren bij het bereiken van de gewenste outcome.

De intentie van de Wet werken naar vermogen was dat iedereen zoveel mogelijk het eigen inkomen verdient en op die manier meedoet in de samenleving. Gebleken is dat alle cliënten achter deze visie staan; zij willen zelf ook graag maximaal meedoen, het liefst in regulier werk. Deze politieke visie moet echter genuanceerd worden volgens de respondenten in dit onderzoek. ‘Meedoen’ en (een deel van) het eigen inkomen verdienen is niet voor iedereen weggelegd: uit zowel de uitstroomcijfers als uit de interviews blijkt dat er verschillende redenen zijn waardoor mensen niet in staat zijn (een deel van) hun eigen inkomen te verdienen. De best mogelijke outcome moet dan ook breder geïnterpreteerd worden dan de uitstroom naar regulier werk; het maximaal haalbare voor een cliënt kan ook betekenen dat iemand de juiste indicatie krijgt of duurzaam vrijwilligerswerk gaat doen.

Inhoudsopgave

1 Inleiding

- 1.1 Probleemstelling.....p. 7
- 1.2 Doelstellingen.....p. 9

2 Theoretische verdieping

- 2.1 Activerende verzorgingsstaat.....p. 10
- 2.2 Arbeids- en maatschappelijke participatie.....p. 12
- 2.3 Effectiviteit re-integratietrajecten.....p. 14
- 2.4 Doelstellingen actoren re-integratietrajecten.....p. 16
- 2.5 Belemmeringen bij re-integratie: Capability benadering.....p. 17
- 2.6 Deelvragen & verwachtingen.....p. 21

3 Methodologie

- 3.1 Onderzoekseenheden.....p. 23
- 3.2 Inhoud interviews.....p. 25
- 3.3 Onderzoeksmethode.....p. 29
- 3.4 Analyse.....p. 30
- 3.5 Relevantie.....p. 31
- 3.6 Interdisciplinariteit.....p. 32

4 Resultaten

- 4.1 Deelvraag 1.....p. 33
- 4.2 Deelvraag 2.....p. 39
- 4.3 Deelvraag 3.....p. 45

5 Conclusies

- 5.1 Terugkoppeling.....p. 56
- 5.2 Reflectie.....p. 59
- 5.3 Aanbevelingen.....p. 61

Literatuurlijst

Bijlage 1: Topiclijst beleidsmedewerkers

Bijlage 2: Topiclijst consulenten/trajectbegeleiders

Bijlage 3: Topiclijst cliënten

Bijlage 4: Schema voorgelegd aan respondent

Bijlage 5: Cijfermatig overzicht Stichting Voorwerk

Bijlage 6: Cijfermatig overzicht De Cirkel

Bijlage 7: Overzicht cliënten

Bijlage 8: Codeboom

1 Inleiding

Meedoen in de samenleving is al enkele jaren een centraal politiek thema. Met 'meedoen' wordt bedoeld: het participeren in een betaalde baan. Volgens het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) heeft werken veel positieve effecten. Zo leidt arbeidsparticipatie volgens hen tot meer sociale samenhang, waardering, ontplooiing en integratie (SZW, 2012). In 2010 heeft SZW een nieuwe visie voor de komende tien jaar gepresenteerd. Het kerndoel van deze visie is werken en leren naar vermogen, waarbij men zich richt op iedereen die tot de beroepsbevolking wordt gerekend. Deze visie is verder uitgewerkt in de 'Kennisagenda 2011' (SZW, 2011). Het hoofddoel is dat iedereen in 2020 aan het werk is of een opleiding volgt.

Dit hoofddoel is niet zonder reden geformuleerd. Nederland heeft te maken met een krimpende beroepsbevolking. Dit is het gevolg van een stijgende levensverwachting en een dalend vruchtbaarheidscijfer. De Nederlandse bevolking neemt daardoor af, waarbij ouderen een steeds groter percentage van de bevolking zullen gaan vormen. Het aantal ouderen dat afhankelijk wordt van de beroepsbevolking stijgt, terwijl de beroepsbevolking op hetzelfde moment naar schatting met 1 miljoen mensen zal dalen in de komende jaren (SZW, 2011). Daarnaast kiezen jongeren er steeds vaker voor om langer door te studeren, als gevolg van de verslechterende vooruitzichten op de arbeidsmarkt. Als gevolg hiervan krimpt de beroepsbevolking nog verder; in 2010 nam de beroepsbevolking af met 29.000 personen (SCP, p. 134, 2011). Het kabinet wil hierop inspelen, omdat men verwacht dat de dalende beroepsbevolking een gevaar zal opleveren voor het betaalbaar houden van de sociale voorzieningen (verhoogde pensioenuitgaven) en krapte op de arbeidsmarkt (SCP, 2011). Tegelijkertijd blijkt er een relatief groot aantal mensen te zijn dat niet meedoet aan het arbeidsproces, terwijl zij dit wel zouden kunnen. De (ruwe) schatting van SZW voor het onbenutte arbeidspotentieel ligt op 1,5 miljoen mensen. SZW wil daarom deze groep mensen gaan inzetten om de aankomende tekorten op de arbeidsmarkt op te vullen; iedereen die nog niet werkt of bezig is met een opleiding, moet worden geactiveerd om dat wel te gaan doen.

Om dit te bereiken richt SZW zich nu ook op de meest moeilijke bemiddelbare groep van de mensen die gebruik maken van de Wet Werk en Bijstand, (WWB) ingevoerd in 2004. Iedereen die werkloos is en geen aanspraak (meer) kan maken op de Werkloosheidswet, valt onder de WWB. Gemeenten kunnen voor de WWB uitkering een tegenprestatie vragen, zoals het verrichten van vrijwilligerswerk (SZW, 2011). Werkt men hier niet aan mee, dan kan men gekort worden op de bijstandsuitkering. Uit onderzoek blijkt dat het geven van een sanctie, of de dreiging van het krijgen daarvan een positief effect heeft op het zoekgedrag van bijstandsontvangers naar een baan. De overgang van bijstand naar betaald werk verloopt sneller in een klimaat waarin sancties verwacht

kunnen worden (Van den Berg et al, 2004). Naast het activeren van bijstandsafhankelijken wil men ook de instroom beperken van het aantal mensen dat gebruik maakt van sociale uitkeringen. Dit is onder andere in praktijk gebracht met de overgang van de Algemene Bijstandswet (Abw) naar de WWB. Deze overgang heeft twee veranderingen met zich meegebracht. Ten eerste is er sprake van financiële decentralisatie (van der Veen, 2010). Dit houdt in dat gemeenten, anders dan voorheen, een budget krijgen vanuit de overheid om uitkeringen te verstrekken. Het geld dat overblijft mogen gemeenten naar eigen inzicht besteden. Deze decentralisatie is bedoeld om gemeenten meer te motiveren effectief en efficiënt re-integratiebeleid te voeren: zij zijn nu zelf financieel verantwoordelijk voor hun eigen WWB bestand. Ten tweede hebben gemeenten met de invoering van de WWB een grotere beleidsvrijheid verkregen (van der Veen, 2010). Gemeentes mogen zelf bepalen hoe zij het beleid omtrent het activeren van werklozen invullen. Dit is gedaan met als doel het bevorderen van de re-integratie en de activering van bijstandsafhankelijken door middel van de nieuw verworven lokale vrijheid en lokale verantwoordelijkheid (Manshanden & Van der Veen, 2006). Op deze manier wil men enerzijds de instroom naar de WWB beperken, terwijl anderzijds de uitstroom wordt bevorderd door het aanbieden van re-integratietrajecten (van der Veen, 2010).

Het activeren van bijstandsafhankelijken tracht men onder andere te bereiken door het combineren van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) en de WWB. De Wmo is een participatiewet; alle burgers moeten kunnen meedoen aan de samenleving. De gemeente levert hiervoor de noodzakelijke voorzieningen, met als doel dat mensen zo lang mogelijk zelfstandig kunnen blijven leven. De WWB is gericht op het activeren van mensen in de bijstand, met als doel een duurzame participatie in betaald werk. Deze doelstellingen liggen dicht bij elkaar. Het doel van gemeenten is dan ook om deze wetten met elkaar te verbinden. Men gaat ervan uit dat dit beleid beter aansluit bij de wensen van 'kwetsbare' burgers: burgers die gebruikmaken van de WWB of de Wmo (Stavenuiter & van der Klein, 2010). Hierbij kan gedacht worden aan bijvoorbeeld vrijwilligerswerk voor ouderen of gehandicapten door mensen in de WWB; op deze manier worden zowel WWB cliënten als Wmo cliënten geholpen: Wmo cliënten krijgen hulp die zij anders hadden moeten ontberen, WWB cliënten kunnen werkritme en ervaring opdoen. Uit onderzoek onder 22 gemeenten bleek dat de Wmo de participatie en activering van WWB-clieënten verhoogde. Vóór de invoering van de Wmo was het activeren van WWB-clieënten door middel van vrijwilligerswerk, mantelzorg of dienstverlening niet aan de orde; alleen projecten die toe leidden naar de reguliere arbeidsmarkt bestonden al langer (Stavenuiter & van der Klein, 2010).

1.1 Probleemstelling

Tussen 2007 en 2009 stroomde 25% van de bijstandsafhankelijken (WWB-ers) in een re-integratietraject door naar een 'duurzame' baan: een baan voor minstens zes maanden (SCP, 2011). Dit vindt de huidige regering te weinig. Mede daarom was men van plan om op 1 januari 2013 de

WWB te vervangen door de Wet Werken naar vermogen (Wwnv). Doel van deze wet is het verhogen van de (arbeids)participatie, het besparen van kosten en het bevorderen van de zelfredzaamheid en de eigen verantwoordelijkheid van mensen (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2011). De kern van de Wet werken naar vermogen zou het invoeren van loondispensatie zijn. Dit houdt in dat werkgevers de mogelijkheid hebben werknemers minder dan het minimumloon te betalen: de werkgever keert alleen dat deel van het loon uit waarvoor de werknemer produceert. De gemeente vult het overige loon aan tot het wettelijk minimumloon. De verwachting was dat het voor werknemers met deze maatregel aantrekkelijker zou worden om mensen met een beperking aan te nemen. Daarnaast zou, met de invoering van de Wwnv, de toestroom van mensen naar de gemeentelijke bijstand toenemen, omdat een deel van de Wajong over zou gaan naar de zorg door de gemeente, namelijk jongeren die gedeeltelijk kunnen werken. Deze toestroom zou nog verder worden bevorderd doordat de toegang tot de Wet Sociale Werkvoorziening (WSW) ingeperkt zou worden: alleen mensen die uitsluitend in een beschutte werkomgeving kunnen werken zouden nog worden toegelaten.

Met de val van het kabinet op 23 april van dit jaar is de invoering van de Wwnv echter controversieel verklaard. De context rondom re-integratietrajecten blijft echter veranderen: de visie van SZW richt zich de laatste jaren steeds meer op arbeidsparticipatie en het verdienen van het eigen inkomen als meest wenselijke uitkomst van re-integratieprojecten. Deze trend is al sinds 1998 ingezet met de hervorming van de Wet Sociale Werkvoorziening en neemt alleen maar toe (Michon, 2012). In de toekomst zal de nadruk dus sterker komen te liggen op participatie in betaalde arbeid in plaats van maatschappelijke participatie; de regering is op weg naar '(..) een nog activerender stelsel van sociale zekerheid' (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2011, p. 2). De decentralisaties en de daarmee gepaard gaande stijging van het aantal mensen dat onder de zorg van de gemeenten valt verplichten gemeenten om op zoek te gaan naar effectieve interventies waarvan bekend is wat werkt. Ook het meten van de succesvolle resultaten en het monitoren van cliënten zal daarnaast alleen maar in belang toenemen, volgens Stavenuiter, Dekker en van der Klein (2012).

In 2010 is het onderzoek 'Activeren door Participeren' (Bouwman- van 't Veer, Knijn & van Berkel, 2010) uitgevoerd in opdracht van Movisie, een kennisinstituut gericht op sociale vraagstukken. Binnen Movisie loopt een vijfjarig traject naar effectieve sociale interventies, met als doel het onderzoeken van de effectiviteit van verschillende interventies binnen de sociale sector. In dat kader is ook het onderzoek van Bouwman-van 't Veer e.a. uitgevoerd. Hierbij is onderzocht wat de werkzame mechanismen van de integratie van de WWB en de Wmo in drie activeringsprojecten in verschillende gemeenten zijn. De doelgroep bij deze activeringsprojecten bestaat uit moeilijk bemiddelbare bijstandsafhankelijken; cliënten die volgens hun klantmanager een grote afstand tot de arbeidsmarkt hebben (Bouwman-van 't Veer e.a., 2010). Gezien de hiervoor geschetste

veranderende context wordt nu, in vervolg op het onderzoek uit 2010, een onderzoek gedaan waarbij de nadruk sterker ligt op het resultaat van de interventie: de outcome. De voortschrijdende nadruk op participeren vanuit het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid zal er voor zorgen dat de beoogde outcome van activeringsprojecten voor bijstandsgerechtigden gaat veranderen. De nadruk op arbeidsparticipatie neemt toe. De vraag wanneer een interventie als 'succesvol' kan worden beschouwd, zal daardoor naar verwachting op een nieuwe manier moeten worden beantwoord. Waar eerst 'maatschappelijke participatie' als een succesvolle outcome werd gezien, zal dit mogelijk verschuiven naar zoveel mogelijk participeren in regulier werk: werken naar vermogen. De vragen die hierbij opkomen zijn: wat verstaan actoren in het veld onder werken naar vermogen? Betekent dit dat langdurig bijstandsafhankelijken moeten stijgen op de participatieladder, dat zij altijd (deels) moeten participeren in betaald werk, of kan het ook voldoende zijn als zij alleen vrijwilligerswerk doen? Daarnaast rijst de vraag of deze vormen van participatie wel mogelijk zijn voor langdurig bijstandsafhankelijken; welke belemmeringen worden ervaren bij het toeleiden naar (deels) regulier werk of vrijwilligerswerk? Om deze vraag te beantwoorden is het van belang terug te gaan naar de projecten die eerder zijn onderzocht. Op die manier kan bepaald worden wat de invloed is van de veranderende context op de (toekomst van) re-integratietrajecten: is de doelstelling van het project veranderd, de manier van werken of de mate waarin de uitstroomcijfers als succesvol worden beschouwd? Tevens is het van belang te onderzoeken met welke belemmeringen de projecten te maken hebben in een tijd waarin de nadruk steeds meer komt te liggen op 'wat werkt'.

1.2 Doelstellingen

Het eerste doel van dit onderzoek is inzicht verschaffen in het begrip 'werken naar vermogen' vanuit het perspectief van de betrokken actoren. Er zal worden onderzocht wat de visie is van cliënten, medewerkers van de trajecten en beleidsmedewerkers op dit begrip. De betrokken actoren bepalen door hun eigen handelen of een interventie werkt of niet; hun visie op de beoogde uitkomst speelt daarbij een rol (Pawson & Tilley, 1999). Ten tweede is het doel te onderzoeken wanneer volgens betrokkenen gesproken kan worden van een succesvolle uitstroom, en op welke manier deze succesvolle uitstroom bereikt kan worden. De resultaten daarvan kunnen inzicht geven in de (on)mogelijkheden van het bereiken van volledige arbeidsparticipatie voor deze groep bijstandsccliënten en in de reikwijdte van de interventies. De derde doelstelling is te onderzoeken welke belemmeringen de betrokken cliënten, medewerkers van de trajecten en beleidsmedewerkers ervaren bij het bereiken van de gewenste outcome. Hierbij moet gedacht worden aan noodzakelijk geachte individuele kenmerken, beleidsmatige veranderingen en werkgelegenheidsfactoren.

2 Theoretische verdieping

De intentie van de Wwnv was dat de gewenste outcome van re-integratieprojecten voor bijstandsgerechtigden zich zou gaan richten op 'werken naar vermogen'. Hiermee wordt bedoeld dat bijstandsgerechtigden zoveel als mogelijk participeren in betaalde arbeid. Dit theoretisch kader zal eerst ingaan op de achtergrond waarin de re-integratieprojecten tot stand zijn gekomen. Vervolgens wordt ingegaan op de begrippen maatschappelijke participatie en arbeidsparticipatie, omdat dat de belangrijkste concepten binnen dit onderzoek zijn. Daarna wordt aandacht besteed aan de beoogde doelen van verschillende actoren als het gaat om re-integratie projecten gericht op maatschappelijke participatie van bijstandsafhankelijken. Ten slotte wordt een aangepaste versie van Sen's Capability benadering weergegeven, die kan verduidelijken welke aspecten nodig zijn om bijstandsgerechtigden tot een bepaalde outcome te laten komen en op welke vlakken belemmeringen kunnen optreden bij het activeren of re-integreren van langdurig bijstandsafhankelijken.

2.1 Activerende verzorgingsstaat

Volgens Kampen (2010) is de ontwikkeling naar een activerende verzorgingsstaat te typeren aan de hand van verschillende verschuivingen. Ten eerste is er een trend gaande van *rechten* naar *plichten en eigen verantwoordelijkheden*. Had de overheid in de jaren na de Tweede Wereldoorlog nog een verzorgend karakter, in de jaren daarna verschoof dit via democratische kritiek en een zich terugtrekkende overheid in de jaren 80 en 90 naar een verbindende en uitnodigende overheid anno nu (Tonkens, 2009). Hierbij worden brede voorzieningen aangeboden die erop gericht zijn burgers te stimuleren om zelf actie te ondernemen. Voor deze voorziening wordt wel een tegenprestatie gevraagd; burgers worden niet meer gezien als 'klanten' die simpelweg krijgen waar ze om vragen. Zo krijgen bijstandsccliënten niet meer zomaar scholing of een re-integratietraject aangeboden: zij worden verplicht vrijwilligerswerk te doen om hun uitkering te behouden (Kampen, 2010). Deze trend is te zien in de 'Third way politics' (Giddens, 1998). Binnen deze stroming wordt een nieuwe relatie tussen burgers en de maatschappij opnieuw gedefinieerd, waarbij rechten en plichten opnieuw bepaald worden. De kern van deze nieuwe stroming is 'no rights without responsibilities' (Giddens, 1998, p. 65). Met de toenemende individualisering moeten volgens hem ook de burgerlijke verplichtingen toenemen.

Ten tweede is de burgerrol verschoven van *passief* naar *actief*. De laatste jaren is 'participatie' het sleutelwoord binnen de moderne verzorgingsstaat. Burgers moeten voor zichzelf zorgen, waarbij ze geacht worden gebruik te maken van de rechten en plichten die verworven zijn in de afgelopen decennia. Sociale problemen worden opgelost in samenwerking met burgers; men

wordt aangemoedigd om burgerinitiatieven op te starten, zodat de problemen in de eigen wijk opgelost kunnen worden; maatwerk speelt daarbij een steeds grotere rol (Tonkens, 2009).

Uit het voorgaande blijkt dat er een toenemende nadruk is komen te liggen op de burgerlijke verplichtingen; van de burger mag verwacht worden dat hij verantwoordelijkheid neemt en eigen initiatieven opstart om zijn leven te verbeteren. Anders gezegd: de nadruk wordt gelegd op het vergroten van de civil society. Dit begrip dient nadere uitleg. Vanuit de literatuur zijn veel verschillende definities terug te vinden die allemaal een poging doen de term te duiden. Van den Brink (1994) ziet de civil society als het 'kloppend hart van de maatschappij' (Van den Brink, 1994, p. 58). Hierbij gaat het erom dat er een sterke verbintenis bestaat tussen individu en maatschappij, met als einddoel het verkrijgen van een sterkere sociale cohesie. Deze verbintenis wordt bevestigd door Couwenberg (1994). Volgens hem is er de laatste jaren sprake van een nieuwe opleving van het 'liberale burgerschapsdenken' (Couwenberg, 1994, p. 111). Binnen dit denken ligt de nadruk sterker dan ooit tevoren op de eigen verantwoordelijkheid van burgers; dit als reactie op de crisis van de verzorgingsstaat, die onder invloed van de vergrijzing en de oliecrisis in de jaren 70 onbetaalbaar lijkt te worden. De overheid trekt zich terug, burgers moeten meer voor zichzelf gaan zorgen en zich gaan inzetten voor de publieke zaak. In het licht van het liberale burgerschapsdenken kan ook de toenemende behoefte vanuit de overheid gezien worden als het gaat om het activeren van haar burgers. Participatie, activering en eigen verantwoordelijkheid zijn termen die veelvuldig worden gebruikt door de opeenvolgende regeringen (SCP, 2011). De Wmo is exemplarisch voor deze trend, met als doelstelling het bevorderen van de participatie van de gehele bevolking, in het bijzonder van mensen met een beperking. Hiermee is de wet een zogenaamde 'participatiewet' die zich richt op het inzetten van vrijwilligers en mantelzorgers om te kunnen voldoen aan de groeiende zorgbehoefte vanuit de maatschappij. Samenvattend kan de verhouding tussen de rechten en plichten van burgers in Nederland getypeerd worden aan de hand van de term 'wederkerigheid'. Dit houdt in dat de overheid voor haar geleverde diensten ook een tegenprestatie verwacht; burgers worden geacht maatschappelijk actief te zijn (Engbersen, 2002).

Deze trend wordt onderkend door de Beer, van Gestel en van der Meer (2010). Volgens hen is de kerngedachte bij alle hervormingen binnen het sociale zekerheidsstelsel in de afgelopen dertig jaar geweest dat er toegewerkt moet worden naar een verschuiving van inkomensbescherming naar activering. Iedere nieuwe hervorming moest bijdragen aan een verminderde instroom en een verhoogde uitstroom in de afgelopen dertig jaar. Dit is ook, zoals eerder vermeld, het hoofddoel van de WWB. Gemeenten zijn dus, vanaf 2004, verantwoordelijk voor de re-integratie van mensen die gebruikmaken van de WWB. Dit betekent dat de manier waarop gemeenten trachten bijstandsafhankelijken te activeren kan verschillen. Sommige gemeentes maken veel gebruik van externe partners, andere gemeentes maken gebruik van activeringscentra. Sinds de invoering van de

WWB is het aantal mensen dat gebruik maakt van deze uitkering gedaald. Het is volgens de onderzoekers echter lastig vast te stellen welk aandeel de herziening van de WWB heeft in deze volumedaling, omdat ook de economische situatie een grote rol speelt in het verminderen van het aantal bijstandsafhankelijken. Wél kan worden vastgesteld dat zich een cultuurverandering heeft voltrokken binnen uitkeringsinstanties; het vinden van betaald werk heeft na de invoering beduidend meer prioriteit gekregen. Echter, volgens betrokkenen richten veel gemeenten zich bij deze cultuurverandering voornamelijk op de meest makkelijk te activeren bijstandsafhankelijken, oftewel; de mensen met de kleinste afstand tot de arbeidsmarkt. De zogenaamde 'granieten kern', de meest moeilijk bemiddelbare groep, blijkt bij gemeenten (in tegenstelling tot dat wat de overheid wil) minder prioriteit te hebben (van der Veen, 2010). Deze moeilijk bemiddelbare groep heeft namelijk vaak te maken met een complexe problematiek. Om deze groep te kunnen begeleiden is (extra) tijd en geld nodig. Volgens critici kunnen verplichte vormen van activering voor deze groep alleen werken als er adequate voorzieningen door de gemeente worden geleverd.

Dit wordt onderschreven door Lub, Schotanus en Uytterlinde (2010). Zij beschrijven verschillende participatieparadoxen. Een voorbeeld hiervan is het probleem van burgers die zorg vanuit de overheid actief mijden. Deze groep mensen heeft zoals gezegd vaak te maken met verschillende (gedrags) problemen, waardoor participeren in de samenleving niet mogelijk is zonder intensieve begeleiding. Als alleen gefocust wordt op de ontbrekende vaardigheden die te maken hebben met het vinden van een baan, dan is de re-integratie op de arbeidsmarkt voor deze groep dus gedoemd te mislukken. Dit kan erin resulteren dat deze groep zich bewust onthoudt van alle aangeboden zorg: zij worden 'zorgmijders'. Het averechtse effect van participeren is dan het uiteindelijke resultaat. Het lijkt er volgens Lub, Schotanus en Uytterlinde (2010) op dat sommige burgers niet (meer) kunnen participeren. Veel mensen in de bijstand hebben een meer complexe problematiek dan alleen het ontberen van arbeidscapaciteiten. De focus op arbeidsactivering is bij deze groep dan ook lang niet altijd effectief; mensen falen in het doel dat de gemeente voor ogen heeft, waardoor hun positie van 'achterblijvers' wordt bevestigd. Hierbij wordt gewezen op een cirkelredenering: '...dat deze mensen onvoldoende participeren, komt doordat ze niet kunnen participeren. Het blijven inzetten op participatie werkt daarom averechts' (...) (Lub, Schotanus & Uytterlinde, 2010).

2.2 Participatie

o *Maatschappelijke participatie*

Uit het bovenstaande is gebleken dat de Nederlandse overheid zich richt op het activeren van haar burgers; iedereen wordt geacht maatschappelijk te participeren. Wat wordt met dit begrip bedoeld? Er bestaat geen eenduidige definitie van maatschappelijke participatie; het begrip wordt vaak afwisselend gebruikt met sociale participatie, politieke participatie, arbeidsparticipatie,

vrijwilligerswerk en participatie in de civil society (van Deth & Leijenaar, 1994; Hoeymans ea, 2005; Jager-Vreugdenhil, 2011; Jennissen ea, 2006). Volgens De Beer (2005) zijn er drie vormen van maatschappelijke participatie: het doen van vrijwilligerswerk, lid zijn van een vereniging of lid zijn van een vakbond. Hoeymans ea (2005) onderscheiden daarnaast ook betaalde arbeid, informele hulp aan familie of burens, deelname aan recreatieve activiteiten, regelmatig sociaal contact en maatschappelijke betrokkenheid als vormen van maatschappelijke participatie. Het blijkt dus dat een echte definitie van het begrip lastig te geven is. Duidelijk is dat het er om gaat dat burgers zich op een bepaalde manier inzetten voor de samenleving. De Wmo speelt hier op in, waarbij de wet zich voornamelijk richt op datgene dat weerbare burgers kunnen betekenen voor de meer kwetsbare burgers in de samenleving.

- o *Arbeidsparticipatie*

Arbeidsparticipatie komt als vorm van maatschappelijke participatie steeds meer centraal te staan: werk gaat boven uitkering. Het bereiken van regulier werk is echter niet voor iedereen haalbaar. Dit kan verschillende oorzaken hebben, zoals lichamelijke beperkingen, psychische problemen of belemmeringen op het gebied van de thuissituatie (Verschelling, 2010). Dit betekent niet dat deze mensen helemaal niet in arbeid participeren: er zijn verschillende vormen van participatie in betaalde arbeid mogelijk. Het is uiteraard mogelijk om fulltime of parttime te werken bij een werkgever, maar men kan ook zzp-er zijn en thuis werken. Daarnaast zijn er verschillende vormen van betaald werken met ondersteuning. Vormen van ondersteuning zijn: een aanvullende uitkering, loonkostensubsidie, een werk-leertraject, een jobcoach, stagevergoeding, of een inburgeringscursus (Van Gent, van Horssen, Mallee en Slotboom, 2008).

Volgens Verschelling (2010) kan arbeidsparticipatie op drie manieren worden bevorderd: door sociale activering, door re-integratie of door het bieden van dagbesteding en begeleid werken. Het doel van sociale activering is: 'Het verrichten van onbeloonde maatschappelijk zinvolle activiteiten gericht op arbeidsinschakeling of, als arbeidsinschakeling nog niet mogelijk is, op zelfstandige maatschappelijke participatie' (Polstra & van Houten, zoals weergegeven door Winsemius, p. 109, 2010). Sociale activering is gericht op mensen die een zeer grote afstand tot de arbeidsmarkt hebben, waarbij vaak sprake is van sociale isolatie. Bij deze projecten moet volgens Polstra en van Houten duidelijk bepaald worden wat men wil bereiken met deze projecten: gaat het erom dat mensen uit hun sociaal isolement worden gehaald, of wordt het project alleen als succesvol beschouwd bij het toeleiden van een bepaald percentage naar arbeidsre-integratietrajecten? Een tweede manier waarop re-integratie kan worden bevorderd is door het inzetten van re-integratieprojecten. Deze projecten zijn er uitsluitend op gericht om mensen (weer) toe te leiden naar de arbeidsmarkt, of om de afstand tot regulier werk te verkleinen (Jansen & Verschelling, 2010). De derde manier behelst arbeidsmatige dagbesteding voor mensen met een lichamelijke- of

geestelijke beperking. Deze dagbesteding wordt gefinancierd vanuit de AWBZ (Crombag-Roben & Hagen, 2010).

2.3 Effectiviteit van re-integratietrajecten

Om uitspraken te kunnen doen over het participatieniveau van bijstandsccliënten wordt veel gebruik gemaakt van participatieladders. Hierin worden verschillende vormen van participatie onderscheiden, waarbij 'betaald werk' meestal op de bovenste trede staat. Door het gebruik van treden hebben participatieladders ook automatisch een normatief karakter: het feit dat arbeidsparticipatie bovenaan de ladder staat, laat zien dat dat als meest belangrijk wordt beschouwd. Er bestaan dan ook verschillende participatieladders, elk met een eigen doel. Sommige ladders zijn gericht op de mate van onderlinge betrokkenheid, anderen zijn gericht op de mate waarin men participeert in betaalde arbeid (Jager-Vreugdenhil, 2011). Ook de Vereniging voor Nederlandse Gemeenten gebruikt een participatieladder waarbij betaalde arbeid op de hoogste (en daarmee ook de meest wenselijke) trede staat (Gent e.a., 2008). Deze ladder bestaat uit zes treden, elke trede heeft een specifiek beschreven situatie. De zes treden zijn:

1. Geïsoleerd
2. Sociale contacten buiten de deur
3. Deelname aan georganiseerde activiteiten
4. Onbetaald werk
5. Betaald werk met ondersteuning
6. Betaald werk

Deze treden blijken vrijwel overeen te komen met de verschillende vormen van maatschappelijke participatie zoals onderscheiden door Hoeymans ea. (2005).

Echter, wat verstaan wordt onder 'participatie', 'activering' en de mate waarin een re-integratieproject als succesvol kan worden beschouwd verschilt per gemeente. De teruglopende budgetten voor deze projecten zal er volgens Polstra en van Houten (2010) voor zorgen dat beleidsmedewerkers zullen moeten gaan kiezen tussen investeren in de meest kwetsbare groep (de mensen op trede 1 en 2) en de mensen die het dichtst bij de arbeidmarkt staan, de mensen die op trede 4 en 5 staan. De teruglopende budgetten hebben betrekking op het participatiebudget (waaruit re-integratietrajecten worden betaald). In 2009 is de Wet Participatiebudget ingevoerd. Dit houdt in dat het budget voor volwasseneneducatie, inburgering en re-integratie zijn samengevoegd in één budget. De bedoeling van de wet was het verhogen van de beleidsvrijheid van gemeenten,

zodat er meer mogelijkheden voor maatwerk zouden ontstaan (Bloemert, Oomes & Revenboer, 2009). In 2011 is er landelijk 700 miljoen euro minder uitgetrokken voor dit budget. De Raad voor Werk en Inkomen (RWI) verwacht dat dit budget met 350 miljoen euro zal dalen naar 1,1 miljard in 2014. Daarnaast geven Polstra & van Houten (2010) aan dat over de effectiviteit van de projecten nauwelijks iets te zeggen is, omdat er dan sprake moet zijn van een controlegroep: WWB-cliënten met een vergelijkbare achtergrond die géén gebruikmaken van re-integratietrajecten. Toch zijn er wel enkele aanwijzingen voorhanden over de effectiviteit van re-integratieprojecten waarbij het doel was om WWB-cliënten toe te leiden naar regulier werk (Michon, 2012). Deze effecten zijn echter alleen gevonden bij mensen met een langdurige psychische beperking waarbij een specifieke methode is toegepast. Voor de generaliseerbaarheid van de gevonden effecten naar andere groepen werklozen is dan ook nog onvoldoende bewijs beschikbaar. Ondertussen neemt de nadruk op de effectiviteit van re-integratietrajecten steeds meer toe: het ministerie van SZW heeft vastgesteld dat 60% van de mensen die starten in een re-integratietraject binnen twee jaar een baan gevonden moet hebben. Daarbij moet gezegd worden dat het niet alleen gaat om WWB-cliënten, maar ook om arbeidsgehandicapten en mensen in de WW (Jansen & Verschelling, 2010).

Het blijkt dus erg moeilijk, zo niet ondoenlijk te zijn om vast te stellen wat de meerwaarde van re-integratietrajecten is: hoeveel extra mensen zijn aan een (deels) reguliere baan gekomen doordat zij meededen aan het re-integratietraject? Een deel van hen had immers ook een baan gevonden als zij niet hadden meegedaan aan het traject. Daarnaast spelen externe factoren een grote rol, zoals de arbeidsmarkt zelf en de economische conjunctuur (Edzes, Broersma & van Dijk, 2009). Causale relaties tussen activeringsbeleid en het verkrijgen van betaald werk zijn zodoende moeilijk te achterhalen (van der Veen, 2010). Dit leidt ertoe dat er wel kennis is over het optimaal verdelen van verantwoordelijkheden en de kostenbeheersing, (de 'beheersingstheorie') maar dat niet of nauwelijks bekend is wat voor wie werkt, in welke omstandigheden (de 'activeringstheorie') (van der Veen, 2010). Jansen en Verschelling (2010) merken op dat er de laatste jaren steeds meer wordt gekeken naar de vraag vanuit de lokale arbeidsmarkt, waarbij wordt samengewerkt met lokale werkgevers en sociale partners. Op deze manier probeert men re-integratieprojecten niet alleen effectiever, maar vooral ook duurzamer te maken. Volgens van Hinsberg (2010) wordt het meeste effect behaald wanneer activeringsprojecten voor bijstandsafhankelijken aansluiten op de kwaliteiten en interesses van de bijstandsafhankelijken zelf, waarbij zinvolle activiteiten worden verricht zoals het doen van boodschappen voor Wmo-cliënten. Op deze manier verrichten bijstandsafhankelijken vrijwilligerswerk met behoud van uitkering en zij verhogen daarmee hun maatschappelijke participatie. Bij het doen van vrijwilligerswerk is geen sprake van financiële opbrengsten (de cliënt stroomt niet uit de uitkering), maar wel van maatschappelijk opbrengsten, zoals het verminderen van eenzaamheid en het langer zelfstandig wonen van Wmo-cliënten, minder

criminaliteit en een schonere leefomgeving. Hoe deze 'extra opbrengsten' gemeten kunnen worden is nog onbekend (Stavenuiter, Dekker & van der Klein, 2012).

2.4 Doelstellingen van actoren voor maatschappelijke participatie

Wat is al bekend over de doelstellingen die betrokken actoren nastreven als het gaat om activeringsprojecten voor maatschappelijke participatie van bijstandsafhankelijken? Volgens Kampen (2010) zijn er vier uitkomsten te onderscheiden die betrokkenen kunnen nastreven. Het eerste doel betreft *employability*, oftewel de mogelijkheid voor bijstandsccliënten om terug te keren naar betaalde arbeid. Vrijwilligerswerk wordt gezien als een opstapje naar betaald werk. Men hoopt dat cliënten op deze manier de vaardigheden aanleren die ze nodig zullen hebben voor een 'echte' baan. *Employability* refereert dan ook voornamelijk naar het wegwerken van de ontbrekende vaardigheden van de cliënt. Want, '...in the end, employment goes to the employable' (Held, 1995, als weergegeven in Giddens, 1998, p. 109). In de praktijk blijkt het bereiken van de gewenste competenties vaak onderbelicht te blijven in beleidsdocumenten (Kampen, 2010). Een tweede doel is te formuleren in het begrip *empowerment*. Volgens Kampen kan deze 'versterking' verwijzen naar zowel het proces als de uitkomst van een interventie. Bij empowerment in het proces moet gedacht worden aan het verwerven van nieuwe vaardigheden, zoals het in staat zijn om anderen te kunnen helpen. Dit blijkt ook effectief te zijn in het vermogen hulp zelf te accepteren. Als het gaat om empowerment van de uitkomst van een interventie, dan doelt men op het verhogen van de zelfredzaamheid en zelfverzekerdheid van bijstandsccliënten. Hierbij wil men 'van passieve ontvangers van een uitkering zelfredzame, zelfstandige en oordeelkundige burgers maken' (Kampen 2010, p. 47). Het derde doel dat men beoogt te bereiken met het doen van vrijwilligerswerk door bijstandsccliënten is *responsabilisering*. Dit doel houdt in dat men hoopt 'verantwoordelijke' burgers te creëren. Uit een beleidsanalyse van Kampen blijkt dat gemeenten hiermee voornamelijk doelen op de verantwoordelijkheid om een betaalde baan te vinden; cliënten moeten een bijdrage leveren aan de maatschappij, ze moeten iets terugdoen voor het ontvangen van hun uitkering. De communicatie tussen klantmanager en cliënt blijkt hierbij een cruciale rol te vervullen in de manier waarop cliënten responsabilisering ervaren (Kampen, 2010). Volgens Kampen bereiken gemeenten bovenstaande doelstellingen maar in beperkte mate. Uit zijn onderzoek blijkt dat bijstandsccliënten een ander hoofddoel voor ogen hebben dan beleidsmakers. Voor bijstandsccliënten blijkt *eerherstel* het belangrijkste doel te zijn dat zij met het doen van vrijwilligerswerk trachten te bereiken. Sommige cliënten schamen zich voor het feit dat zij een uitkering ontvangen; anderen hebben in het verleden verschillende problemen ervaren, en willen nu laten zien dat zij zich wél nuttig kunnen maken. De eerste drie doelstellingen worden voornamelijk onderschreven door beleidsmedewerkers. Het

persoonlijke doel dat actoren stellen heeft naar verwachting invloed op de vorm van maatschappelijke participatie die zij beogen te bereiken: actoren met als doel 'eerherstel' zullen waarschijnlijk een bredere definitie van het begrip werken naar vermogen hanteren. Het gaat hen erom dat zij zich 'nuttig' voelen, dat ze kunnen laten zien dat ze tot iets is staat zijn. Dit gevoel kan ook worden bereikt met het doen van vrijwilligerswerk of het verlenen van informele zorg. Actoren die als doelstelling 'employability' hebben, zullen waarschijnlijk werken naar vermogen definiëren als participatie in betaalde arbeid, omdat zij erop gericht zijn terug te keren naar de arbeidsmarkt.

2.5 Belemmeringen bij het bereiken van de gewenste outcome

Volgens Kampen (2010) zijn er dus vier verschillende doelen te onderscheiden die actoren nastreven met activeringsprojecten van bijstandsafhankelijken. Welke belemmeringen ervaren actoren bij het bereiken van de gewenste outcome binnen activeringsprojecten? Uit onderzoek van Van de Pas, Serail en Dagevos (2011) blijkt dat de hoofdredenen psychosociale problemen, medische beperkingen en een te lage motivatie omvatten. Uit hetzelfde onderzoek blijkt dat waarschijnlijk ook de arbeidsmarkt en de werkgevers een rol spelen in het al dan niet verkrijgen van betaald werk: uit een nameting van een onderzoek dat SZW uitvoerde in 1999 bleek dat 31% van de cliënten een gesubsidieerde baan had, terwijl slechts 15% een normale baan had weten te bemachtigen. Ook de samenwerking tussen Wmo en de WWB kan een belemmering opleveren in het bereiken van betaalde arbeid. Beide wetten beogen een verschillende doelstelling te bereiken: de Wmo pleit voor een bredere maatschappelijke participatie, zoals mantelzorg en vrijwilligerswerk, terwijl de WWB specifiek is gefocust op participatie in betaalde arbeid. Dit tegengestelde belang kan in de praktijk verhinderen dat cliënten worden gestimuleerd te participeren in betaalde arbeid, bijvoorbeeld als mantelzorgers worden ontheven van de sollicitatieplicht. Vanuit de Wmo vindt men dat mantelzorgers inderdaad moeten worden ontheven van deze plicht, terwijl men vanuit de WWB vindt dat mensen hun eigen geld moeten verdienen (Stavenuiter & van der Klein, 2010). Onder allochtone bijstandsafhankelijken blijken voornamelijk lichamelijke klachten een rol te spelen bij het niet (meer) kunnen participeren in betaalde arbeid. Dit komt door het feit dat deze groep relatief vaak geen of een lage opleiding heeft genoten, waardoor men aangewezen is geweest op lichamelijk zwaar werk (Lasschuijt, 2008).

De vraag is nu: welke beleidsmatige- en individuele condities zijn, theoretisch gezien, nodig om te komen tot de gewenste outcome binnen activeringsprojecten? Als dit bekend is, dan kan ook worden onderzocht op welke vlakken belemmeringen kunnen optreden bij het activeren van bijstandsafhankelijken. In de wetenschappelijke literatuur is geen model voorhanden dat hier een pasklaar antwoord op kan geven. De Capability benadering van Sen kan echter, in aangepaste vorm,

een antwoord op deze vraag bieden. Het gaat in Sen's benadering volgens Schmid (2005) om het vermogen van individuen om beschikbare bronnen om te zetten in de uitkomst die men voor ogen heeft. De individuele vrijheid om te kiezen tussen verschillende manieren waarop men zijn of haar leven wil leiden is onderdeel van dit begrip (Kuklys, 2005). Het capability concept wordt verder verduidelijkt door Klink e. a., 2011. Zij vergelijken capability met prestatie en vermogen. Prestatie gaat over de uitkomst, om wat iemand doet of gedaan heeft. Vermogen verwijst naar datgene waar iemand toe in staat is. Capability is volgens Klink e. a. (2011) een combinatie van deze twee begrippen: '(...) capability verwijst naar het individuele vermogen (wat iemand kan) *in relatie tot* de mogelijkheden die de omgeving biedt (waartoe iemand in staat wordt gesteld)(Klink e.a., 2011, p. 346). Wat zou iemand moeten kunnen, passende bij de betreffende persoon en context? Van belang hierbij is dat een persoon de activiteit als waardevol beschouwt (Robeyns, 2005). Gaat het om kunnen, willen of mogen participeren? De abstracte theorie van Sen kan met behulp van Klink e.a. (2011) worden omgezet in onderstaand schema: of iemand de beoogde outcome (werken naar vermogen) zal bereiken, hangt ten eerste af van de individuele vaardigheden: beschikt men over alle competenties die noodzakelijk zijn om te participeren in betaalde arbeid? Ten tweede wordt gekeken naar de context. Als deze twee factoren aanwezig zijn (zowel individuele vaardigheden als geschikte omgevingsfactoren), dan zijn alleen nog capabilities nodig: intrinsieke kenmerken die ervoor zorgen dat men gebruik maakt van zijn eigen mogelijkheden en de gunstige omgeving om de gewenste outcome (werken naar vermogen) te kunnen bereiken. Als al deze factoren aanwezig zijn, dan kunnen bijstandsafhankelijken de vrijheid ervaren om keuzes te maken die passen bij het (beperkte) vermogen. Het re-integratietraject waar men deel van uitmaakt moet het maken van deze keuzes idealiter faciliteren.

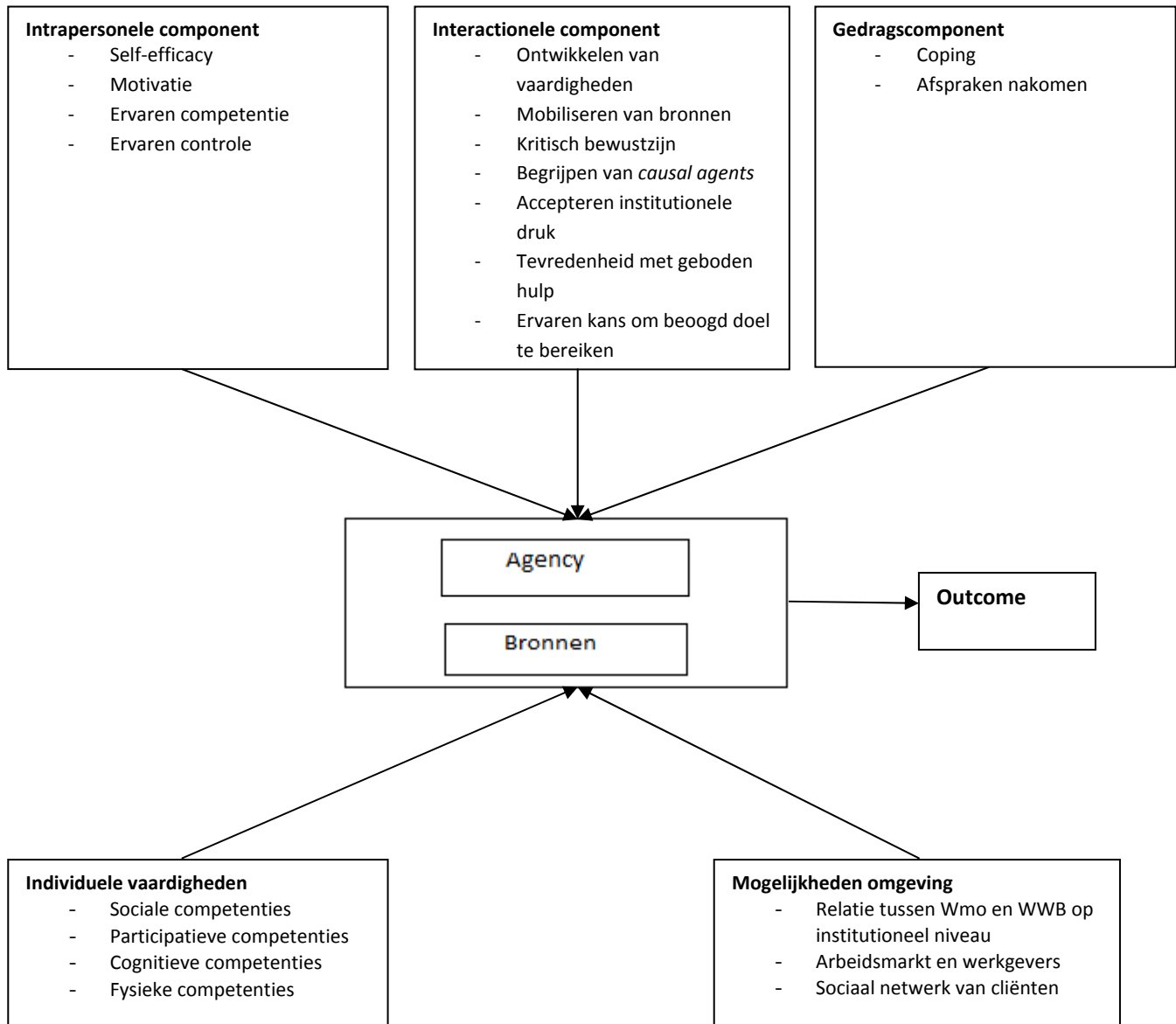
Het operationaliseren van de Capability benadering is omstreden: het zou onduidelijk zijn welke concepten bij de benadering passen en de theorie zou daardoor volgens sommige wetenschappers praktisch onbruikbaar zijn (Comim, 2001; Alkire 2005). De operationalisatie hangt volgens Sen af van het specifieke doel dat wordt nagestreefd. Daarbij moet men gebruik maken van de context waarin de Capability benadering wordt toegepast, en van informatie die al beschikbaar is (Comim 2001; Alkire 2005).

Bouwman-van 't Veer e.a. (2011) tonen aan dat de mogelijkheden die de omgeving biedt afhangen van de arbeidsmarkt en werkgevers, het sociale netwerk van cliënten en de relatie tussen de Wmo en de WWB op institutioneel niveau. Om de aspecten te bepalen behorende bij het individuele vermogen van cliënten die nodig zijn voor het verkrijgen van een betaalde baan wordt gebruik gemaakt van de competenties zoals onderscheiden door Toolsema (2003). Hij operationaliseert werknemersvaardigheden als sociale-, cognitieve-, participatieve- en fysieke

competenties. Het begrip 'capability' is lastiger te operationaliseren: dit begrip omvat de eigenschappen die iemand nodig heeft om zijn vaardigheden en de mogelijkheden van de omgeving te gebruiken om het gewenste doel te behalen. Beschikt men over de juiste capabilities, dan heeft men de ultieme vrijheid bereikt: alle gestelde doelen kunnen bereikt worden (Alkire, 2005). De omschrijving van 'capability' komt in grote mate overeen met het concept 'agency' zoals gebruikt door Kabeer (1999). Zij definieert agency als het vermogen om gestelde doelen te bereiken, oftewel '(..) it also encompasses the meaning, motivation and purpose which individuals bring to their activity, their sense of agency, or the power within' (Kabeer, p. 438, 1999). Op de precieze inhoud van agency wordt niet verder ingegaan. Zimmerman (1995) stelt echter dat agency drie componenten bevat: een intrapersonale-, een interactionele- en een gedragscomponent. De *intrapersonale component* refereert aan individuele percepties. Volgens Zimmerman spelen percepties een cruciale rol in het bereiken van een gewenste outcome: het is onwaarschijnlijk dat mensen die niet geloven in hun eigen capaciteiten in staat zijn om te handelen op een manier die zal leiden tot de gewenste outcome. Er zijn vier indicatoren voor de intrapersonale component: self-efficacy, motivatie, ervaren competenties en ervaren controle. De *interactionele component* bevat de mate waarin men zich bewust is van de manier waarop men zou moeten handelen om gestelde doelen te bereiken. Binnen deze component worden de indicatoren het inzetten van bronnen, het ontwikkelen van vaardigheden, kritisch bewustzijn en het begrijpen van 'causal agents' onderscheiden. Kritisch bewustzijn omvat de mate waarin men zich bewust is van de bronnen die nodig zijn om het gewenste doel te bereiken, en de manier waarop men deze bronnen moet gebruiken. Het begrijpen van 'causal agents' refereert aan de mate waarin de externe factoren worden erkend waardoor men kan worden beïnvloed, zoals het handelen van individuen, natuurrampen of bijvoorbeeld een organisatiecultuur (Zimmerman, 1995). Daarnaast zijn de aspecten '*accepteren van institutionele druk*', '*tevredenheid met de geboden hulp*' en '*ervaren kans om beoogd doel te bereiken*' toegevoegd. Deze aspecten komen uit een onderzoek van Van Wel, Knijn, Abma en Peeters-Bijlsma (2012) over de factoren die van invloed zijn op de mate van arbeidsparticipatie bij mensen die (gedeeltelijk) arbeidsongeschikt zijn.

De *gedragscomponent* omvat de handelingen die genomen worden om de outcome te beïnvloeden, zoals het participeren in vrijwilligerswerk. Ook coping is een indicator van deze component: handelingen die erop gericht zijn om ervoor te zorgen dat men beter kan omgaan met een veranderende leefsituatie (Zimmerman, 1995). Omdat alle bijstandsafhankelijken in dit onderzoek deelnemen aan Wmo – WWB projecten per definitie participeren in vrijwilligerswerk wordt deze indicator vervangen door 'afspraken nakomen'. Dit is een aspect dat het bereiken van de beoogde uitkomst sterk beïnvloedt: komt men afspraken niet na, dan kan men uit het traject gezet worden

Dit resulteert in het volgende schema:

Deelvragen & assumpties

De outcome in het schema verwijst naar datgene dat actoren nastreven; dit is een vorm van maatschappelijke participatie, zoals het doen van vrijwilligerswerk, of het participeren in betaald werk. Onderzocht zal worden welke belemmeringen er worden ondervonden bij het bereiken van de gewenste outcome; dit geeft ook antwoord op de vraag wat, vanuit verschillende actoren, de beste

condities zijn voor het bereiken van de gewenste outcome. Belemmeringen kunnen liggen in individuele vaardigheden, de mogelijkheden die de omgeving biedt (de 'bronnen' waar iemand over beschikt) of in de agency component. Als bijvoorbeeld blijkt dat de meeste belemmeringen voor het bereiken van arbeidsparticipatie worden ondervonden in de gedragscomponent, dan zou de beste conditie voor het bereiken van participatie in betaalde arbeid het verbeteren van de coping en het verhogen van de maatschappelijke participatie van cliënten zijn. De interventie speelt idealiter in op alle aspecten van het bovengenoemde model.

Uit bovenstaand theoretisch kader volgt de vraagstelling:

Wat is de best mogelijke outcome binnen gemeentelijke projecten gericht op maatschappelijke participatie van moeilijk bemiddelbare bijstandsafhankelijken?

1. Welke verschillen bestaan er in de interpretatie van betrokken actoren van het begrip 'werken naar vermogen', en hoe zijn deze verschillen gerelateerd aan de doelstellingen zoals onderscheiden door Kampen (2010)?

Assumpties: De verwachting voor dit onderzoek is dat beleidsmakers de doelstellingen employability, empowerment en responsabilisering voor ogen zullen hebben. De verwachting voor bijstandsafhankelijken is dat zij voornamelijk eerherstel zullen nastreven. Daarnaast wordt verwacht dat deze doelstellingen samenhangen met de invulling die actoren geven aan het begrip werken naar vermogen: beleidsmakers zullen werken naar vermogen specifiek opvatten als participatie in betaalde arbeid, aangezien dit begrip voortkomt uit het beleid (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2011). De verwachting voor bijstandsafhankelijken is dat zij werken naar vermogen zullen interpreteren op een breder vlak van maatschappelijke participatie: ook actief lidmaatschap van een vereniging of informele hulp aan burens of vrienden zal in hun ogen gezien worden als werken naar vermogen; zolang men maar het gevoel heeft dat men kan laten zien dat men 'iets' kan. Dit komt ook tot uiting in het onderzoek van Bouwman- van 't Veer e.a. (2010). Uit dit onderzoek bleek dat cliënten als doel hebben 'meer participeren in de samenleving door scholing, vrijwilligerswerk of betaald werk' (Bouwman-van 't Veer e.a., 2010, p. 54).

2. Wat zijn de resultaten van de activeringsprojecten voor bijstandsafhankelijken, afgemeten aan de in- en doorstroomcijfers, en in hoeverre worden deze als succesvol beschouwd?

Assumpties: Uit het theoretisch kader is gebleken dat de effectiviteit van re-integratietrajecten lastig vast te stellen is: het kost veel tijd om te meten welke effecten toe te schrijven zijn aan omgevingsfactoren (zoals de arbeidsmarkt) en welke effecten worden veroorzaakt door het traject. Wel kan onderzocht worden wanneer een traject als succesvol wordt beschouwd. Aan de hand hiervan kan onderzocht worden welk percentage van de uitstroomcijfers als succesvol wordt gezien.

Ook de doelstellingen die worden onderscheiden door de projecten en de actoren binnen die projecten spelen een rol, evenals de specifieke context waarin het project zich afspeelt. Tenslotte speelt de mate waarin de projecten tegemoet komen aan de capabilities van de cliënten een rol bij de vraag in hoeverre gesproken kan worden van het bereiken van duurzame effectiviteit. De tijdsperiode waarover de effectiviteit wordt onderzocht meet twee jaar; het is twee jaar geleden dat het vorige onderzoek door Movisie naar deze projecten is uitgevoerd.

3. Welke belemmeringen worden ondervonden bij het bereiken van de gewenste outcome?

Assumpties: Hierbij wordt aangenomen dat (gezien de landelijke beleidsfocus) de gewenste outcome van de activeringsprojecten het participeren in betaalde arbeid zal zijn. Vermeld moet worden dat de re-integratieprojecten in dit onderzoek *verplicht* zijn; ook mensen die niet mee willen doen zullen betrokken zijn bij deze projecten, omdat zij anders een korting op hun uitkering riskeren. De groep cliënten is daardoor meer 'complex' dan groepen cliënten uit eerdere jaren, die vrijwillig participeerden. Als gekeken wordt naar eerder onderzoek dat is gedaan naar de redenen van mensen om ofwel niet mee te doen aan activeringsprojecten, of het project voortijdig af te breken, dan spelen verschillende redenen een rol (Van de Pas e.a., 2001). Uit het theoretisch kader blijkt dat de verwachte belemmeringen zullen liggen in de individuele vaardigheden (fysieke- en emotionele beperkingen), de intrapersonale component (motivationale beperkingen) en in de mogelijkheden die de omgeving biedt (zowel de arbeidsmarkt als de relatie tussen de Wmo en de Wwb).

3 Onderzoeksopzet

Beschrijving eenheden

Voor dit onderzoek zijn 19 kwalitatieve interviews¹ afgenomen bij twee re-integratieprojecten: De Cirkel in Almere en Service voor de Wijk (Stichting Voorwerk) in Ede. Daarnaast is met één beleidsmedewerker telefonisch gesproken. Er is gebruik gemaakt van drie onderzoeksgroepen: bijstandafhankelijken, medewerkers van het project (zoals een coördinator, teamleider, directrice, consulenten, trajectbegeleiders, werkbegeleiders) en beleidsmedewerkers. Door het interviewen van zoveel mogelijk betrokken actoren op verschillende functies is getracht een zo volledig mogelijk beeld van het project te verkrijgen. Alle respondenten hebben hun integraal uitgetypte interview per mail ontvangen indien zij dit wensten, zodat zij de mogelijkheid hadden om wijzigingen of aanvullingen aan te brengen.

- Activeringscentrum De Cirkel - Almere

Het activeringscentrum De Cirkel in Almere is geopend in mei 2008. De Cirkel is één van de drie activeringscentra in Almere. De doelgroep bestaat voornamelijk uit cliënten met een zeer grote afstand tot de arbeidsmarkt, oftewel trede 1 of 2. Alle cliënten starten met een tien weken durende Empowerment training. Door middel van schrijfp opdrachten, groeps gesprekken en rollenspellen wordt getracht de zelfverzekerdheid en assertiviteit van de cliënten te verhogen. Daarna wordt gekeken hoe cliënten kunnen aansluiten bij maatschappelijke projecten in de wijk. Hierbij krijgen ze hulp van consulenten die inventariseren welke maatschappelijke activiteiten er voor cliënten beschikbaar zijn. Het einddoel is dat mensen een vaste vrijwilligersbaan verkrijgen en, in een enkel geval, een reguliere baan. Uit het onderzoek van Bouwman e.a. (2010) kwam naar voren dat het *opbouwen van een nieuw sociaal netwerk* en de *leefwereldbenadering* sterke punten zijn van De Cirkel. Met laatstgenoemd aspect wordt bedoeld dat het project laagdrempelig is (het kantoor heeft een huiskamersfeer en staat midden in de wijk) en aansluit bij de leefwereld van de cliënten.

Voor dit project zijn 5 cliënten, 4 medewerkers en 2 beleidsmedewerkers geïnterviewd. Er waren al contactgegevens bekend uit het vorige onderzoek. De coördinator van het activeringsproject heeft, na mijn mail, de eerste contacten gelegd. De consulenten van het Activeringscentrum hebben vervolgens rondgevraagd naar cliënten die een interview zouden willen geven. De contactgegevens van deze cliënten werden aan mij doorgestuurd wanneer dit het geval was; vervolgens heb ik zelf met de cliënten een afspraak gemaakt voor een interview. Deze interviews vonden thuis, bij de cliënt plaats. Twee van de vijf geïnterviewde cliënten zijn niet actief bij De Cirkel, maar bij één van de twee andere activeringscentra in Almere, Groep Doen. Men kon bij De Cirkel slechts drie cliënten vinden

¹ Voor een overzicht van de cliënten: zie bijlage

die een interview wilden geven, vandaar dat ervoor gekozen is nog twee cliënten van Groep Doen te interviewen. Dit leek mij relevant, aangezien alle activeringscentra exact dezelfde werkwijze en methodiek hanteren.

- Service voor de wijk (Stichting Voorwerk) – Ede

Service voor de Wijk is één van de projecten van Stichting Voorwerk. Stichting Voorwerk is opgericht in 2007. Iedereen die zich meldt voor een uitkering en waarvan wordt geschat dat men nog niet direct klaar is voor de arbeidsmarkt, wordt doorverwezen naar Stichting Voorwerk. De variëteit van cliënten is dan ook hoog: alle treden van de participatieladder komen voor in de doelgroep. Met de verschillende projecten van Stichting Voorwerk, waaronder Service voor de Wijk, richt men zich nadrukkelijk op de mogelijkheid om terug te keren naar regulier werk, waarbij het werken met behoud van uitkering als opstapje wordt gezien om ontbrekende vaardigheden aan te leren en de aanwezige belemmeringen op te lossen. Om erachter te komen om welke vaardigheden en belemmeringen het gaat, kunnen verschillende trajecten uitgezet worden. De meerderheid van de cliënten start in een oriëntatietraject. Binnen dit traject wordt middels observatie en verschillende testen onderzocht wat iemand nodig heeft. Dit traject duurt 8 weken. Vervolgens is het mogelijk om door te stromen naar een participatiebaan: stages waarin men met behoud van uitkering werkt en kan ervaren hoe het is om in een 'echte' werksituatie actief te zijn. Een participatiebaan wordt voor maximaal één jaar uitgezet. Het laatste traject is een detacheringsbaan. Mensen stromen binnen dit traject uit de uitkering en zij gaan, met begeleiding, voor het minimumloon werken bij een reguliere werkgever. Hierbij wordt gebruik gemaakt van loonkostensubsidie: men blijft in dienst van Stichting Voorwerk. Een detacheringsbaan duurt ongeveer een half jaar, daarna is het de bedoeling dat men uitstroomt naar regulier werk zonder subsidie.

Bovengenoemde trajecten worden uitgezet binnen verschillende projecten. Één project daarvan is 'Service voor de Wijk', het project binnen Stichting Voorwerk waar dit onderzoek zich hoofdzakelijk op richt. Dit project bestaat uit een klussendienst en een dienstenservice. Cliënten voeren klusjes of diensten uit bij kwetsbare burgers, zoals ouderen, mensen met een Wmo-indicatie of mensen met een minimuminkomen. De klussendienst houdt in dat cliënten kleine klusjes uitvoeren zoals het ophangen van een plank of het gras maaien. Binnen de dienstenservice wordt aandacht besteed aan activiteiten die niet door de Thuiszorg worden gedaan. Dit kan gaan om gezelschap houden, maar ook om het herinrichten van een kast of een keer extra stofzuigen. Mensen die gebruik willen maken van de activiteiten van Service voor de Wijk kunnen dit doen door het kopen van een cheque. Voor de dienstenservice krijgt men met één cheque twee uur hulp, voor de klussendienst ligt dit, gezien de vaak zwaardere activiteiten, op één uur. Op deze manier tracht men cliënten te laten wennen aan het werkritme en het nemen van verantwoordelijkheid; het einddoel is het verkrijgen van een vaste baan. De sterke kanten van Service voor de Wijk die in het onderzoek

van Bouwman e.a. naar voren kwamen zijn het opdoen van *succeservaringen* (door de aard van het werk) en de *relatie tussen de trajectbegeleider en de cliënt*.

Van dit project zijn 4 cliënten, 4 medewerkers en één beleidsmedewerker geïnterviewd. Ook voor dit activeringsproject waren al enkele contactgegevens bekend. De coördinator van Stichting Voorwerk heeft mijn vraag doorgestuurd naar de trajectbegeleiders voor het werven van cliënten en medewerkers van Stichting Voorwerk. Twee interviews met cliënten vonden plaats in het kantoor van Service voor de Wijk. Daar bleek een werkbegeleidster aanwezig te zijn, die ik vervolgens heb aangesproken voor een interview. Op deze manier is ook een cliënt geworven voor een interview. Twee interviews met cliënten vonden bij hen thuis plaats.

Inhoud interviews

Voor het beantwoorden van de deelvragen zijn kwalitatieve interviews afgenomen. Hiervoor zijn drie verschillende topiclijsten gebruikt: één voor beleidsmedewerkers, één voor klantmanagers/consulenten van de activeringscentra en één voor de cliënten.

Beleidsmedewerkers

Aan de beleidsmedewerkers is als eerste gevraagd naar algemene achtergrond informatie; leeftijd, functie en de tijd dat men al in deze functie werkzaam is. Vervolgens is ingegaan op het begrip werken naar vermogen. Gevraagd is naar de visie op dit begrip, wanneer gesproken kan worden van werken naar vermogen en op welke manier men bepaalt of en wanneer een cliënt naar vermogen werkt. Ook is gevraagd of men denkt dat het voor alle cliënten mogelijk is om te participeren in betaalde arbeid, de gewenste outcome vanuit het WWB beleid (SZW, 2011). Daarna is ingegaan op de doelstellingen van het activeringsproject: wat is de doelstelling, hoe tracht men deze doelstellingen te bereiken en ziet men mogelijkheden tot verbetering? Tenslotte is ingegaan op de capability benadering. Deze benadering is niet geoperationaliseerd in de literatuur (Comim, 2001; Alkire 2005), wat ertoe heeft geleid dat de aspecten behorende bij deze benadering voor dit onderzoek door mijzelf zijn samengesteld. Niet alle aspecten van de capability benadering zijn aan de orde gekomen; beleidsmedewerkers zijn niet direct betrokken bij de cliënten van de activeringsprojecten. Daarom is ervoor gekozen de beleidsmedewerkers niet te vragen naar de individuele- en de intrinsieke kenmerken van bijstandsafhankelijken bij het bereiken van de gewenste outcome. Het aspect 'omgevingskenmerken' is daarentegen juist extra uitgelicht: de relatie tussen de Wmo en de WWB, de arbeidsmarkt en lokale werkgevers en het sociale netwerk van de cliënt. Met 'arbeidsmarkt en werkgevers' worden de *lokale* werkgevers bedoeld: groepsprojecten, vrijwilligersplekken en maatschappelijke partners (Bouwman-Van 't Veer e.a., 2010). De relatie tussen de Wmo en WWB heeft betrekking op de doelstellingen, het bekostigen en de samenwerking

tussen de twee verschillende wetten (Bouwman-Van 't Veer e.a., 2010). Gevraagd is of deze aspecten een belemmering vormen bij het bereiken van de gewenste outcome, en indien dat het geval is, op welke manier dat dan een belemmering vormt. Daarbij is ook gevraagd naar de manier waarop er in het beleid met deze belemmering wordt omgegaan. In verband met de (toen nog) aankomende invoering van de Wwv is ook ingegaan op de vraag of men verwacht dat deze beleidsverandering invloed zal hebben op de beoogde outcome bij het activeringsproject, en zo ja op welke manier dan.

Trajectbegeleiders/consulenten

De opzet van de vragenlijst van de trajectbegeleiders (of: consulenten) was vrijwel hetzelfde als die van de beleidsmedewerkers. De vragen over het capability model zijn echter anders: trajectbegeleiders hebben goed zicht op het functioneren van cliënten, en de mogelijkheden en beperkingen waar zij mee te maken hebben bij het bereiken van de gewenste outcome. Trajectbegeleiders is daarom gevraagd naar *alle* aspecten van het capability model, met uitzondering van de relatie tussen de Wmo en de Wwb: dit aspect is achterwege gelaten, omdat trajectbegeleiders niet betrokken zijn bij dit aspect. Wel is gevraagd naar het sociaal netwerk van cliënten. Met het sociaal netwerk van de cliënt wordt de reactie van familie en vrienden bedoeld op de deelname van de cliënt aan het project (Bouwman-Van 't Veer e.a., 2010).

Bij alle andere aspecten in het schema is vervolgens gevraagd of men belemmeringen ondervindt bij cliënten op dat vlak, en op welke manier het bewuste traject probeert de belemmering te verminderen of op te heffen. Self-efficacy is daarbij geoperationaliseerd als het vertrouwen dat iemand heeft in zijn eigen vaardigheden om het gestelde doel te kunnen behalen (Maddux, Norton & Stoltenberg, 1986; Michon, van Weegel, Kroon & Schene, 2005). Om dit te kunnen onderzoeken is gevraagd naar het zelfvertrouwen van cliënten. Kritisch bewustzijn is gedefinieerd als het weten welke stappen men zelf kan ondernemen om het gestelde doel te bereiken. Causal agents refereert aan de aspecten die het behalen van een gesteld doel in de weg kunnen staan; zijn cliënten in staat te onderscheiden welke belemmeringen er zijn die hen ervan kunnen weerhouden hun gestelde doel te bereiken (Zimmerman, 1995)? Met het mobiliseren van 'bronnen' wordt het sociaal kapitaal van cliënten bedoeld (Engbersen, 2003). Dit is onderzocht door te vragen of men belemmeringen ervaart bij het inzetten van het sociale netwerk van de cliënt, oftewel: zetten cliënten hun eigen sociale netwerk voldoende in?

Cliënten

Na algemene vragen over onder andere hoogst genoten opleiding, leeftijd, land van herkomst en de duur van de bijstandsuitkering is overgegaan op de visie naar het begrip werken naar vermogen. Dit is op dezelfde manier gedaan als bij de klantmanagers en beleidsmedewerkers. Daarna is gevraagd

naar zowel de persoonlijke doelstellingen als de doelstellingen die men vanuit het beleid zo heeft bedoeld. Vervolgens is gevraagd (indien de cliënt heeft meegewerkt aan het vorige onderzoek) naar de voortgang in vergelijking tot twee jaar geleden. Uiteindelijk is overgegaan op de Capability benadering. De omgevingsfactoren 'arbeidsmarkt en werkgevers' en 'relatie tussen Wmo en WWB' zijn buiten beschouwing gelaten, omdat de verwachting was dat cliënten daar geen zicht op zouden hebben. Wel is gevraagd naar de reacties vanuit het sociaal netwerk op de deelname van de cliënt aan het project. De andere factoren zijn voornamelijk onderzocht door gebruik te maken van stellingen waar cliënten vrijuit op konden reageren. Deze stellingen zijn, waar mogelijk, overgenomen uit eerdere wetenschappelijke onderzoeken. Per component zijn twee stellingen opgezet. Vervolgens is na elke component gevraagd of dat aspect nog is verbeterd sinds men participeert in het desbetreffende re-integratietraject. Getracht is door te vragen naar voorbeelden en verdere uitleg, zodat zoveel mogelijk informatie verkregen kon worden.

Gestart is met de intrapersonale component. Voor het onderzoeken van *self-efficacy* is gebruik gemaakt van twee stellingen uit de 'self-efficacy scale' (Sherer e.a., 1982). De stelling 'When I make plans, I am certain I can make them work' is vertaald als 'Wanneer ik plannen maak ben ik er zeker van dat ik ervoor kan zorgen dat deze plannen worden uitgevoerd'. Daarnaast is de stelling 'When I set important goals for myself, I rarely achieve them' vertaald als 'Wanneer ik belangrijke doelen voor mezelf stel, dan bereik ik deze doelen bijna nooit'. De *controlebeleving* is onderzocht aan de hand van twee stellingen over controlebeleving op het persoonlijke vlak, overgenomen uit het onderzoek 'Empowerment as a multi-level construct: perceived control at the individual, organizational and community levels' (Schulz, Israel, Zimmerman & Checkoway, 1993). De eerste stelling die is overgenomen luidt 'I have control over decisions that affect my life'. Deze zin is vertaald als: 'Ik heb controle over beslissingen die mijn leven beïnvloeden'. De tweede stelling is: 'I am satisfied with the amount of control I have over decisions that affect my life'. Deze zin is vertaald met een ontkenning: 'Ik ben niet tevreden met de hoeveelheid controle die ik heb over beslissingen die mijn leven beïnvloeden'. De *ervaren competenties* zijn onderzocht aan de hand van twee stellingen die overgenomen zijn uit het onderzoek 'Defining and measuring psychological empowerment' (Menon, 1999). In deze stellingen is het woord 'werk' vervangen door het doel dat de cliënt nastreeft. De stelling 'I have the capabilities required to do my job well' is vertaald met een ontkenning: 'Ik heb nog niet de vaardigheden die nodig zijn om mijn doel te bereiken'. De stelling 'I can do my work efficiently' is vertaald als 'Ik kan mijn taak bij (naam project) goed uitvoeren'. Om *motivatie* te onderzoeken is ervoor gekozen om direct te vragen naar de mate waarin men gemotiveerd is om aan het project mee te doen. Het begrip 'motivatie' is duidelijk en hoeft niet verder geoperationaliseerd te worden. Ook is gevraagd waarom men het al dan niet moeilijk vindt om zichzelf te motiveren, en of dit nog is veranderd gedurende het project.

Vervolgens kwam de interactionele component aan bod. Dit aspect gaat over de mate waarin cliënten zich bewust zijn van de stappen die men moet ondernemen om het gestelde doel te bereiken. Individuen moeten weten wat hun opties zijn in een bepaalde context, zodat zij optimaal gebruik kunnen maken van hun situatie, en daardoor het gestelde doel kunnen bereiken. De normen en waarden van de context spelen daarbij een rol, volgens Zimmerman (1995). Voor het *mobiliseren van bronnen* is eerst gevraagd naar een omschrijving van de thuissituatie en de vriendenkring, om een beeld te krijgen van het sociale netwerk van de cliënt. Vervolgens is gevraagd te reageren op de stellingen ‘Mijn naaste vrienden en familie zijn een grote steun voor mij’ en ‘Ik vraag mijn vrienden en familie nooit om hulp’. Om het *kritisch bewustzijn* te onderzoeken is gevraagd: ‘Welke stappen moet u ondernemen om uw doel te bereiken?’ Hierbij is doorgevraagd naar de manier waarop men die stappen wil ondernemen, zodat duidelijk wordt of men een realistisch beeld heeft van de stappen die genomen kunnen worden. Het begrijpen van *causal agents* refereert aan de mate waarin men zich bewust is van mogelijke belemmeringen op weg naar het gestelde doel. Ook dit is een aspect dat lastig te onderzoeken is door middel van stellingen. Daarom is ook hier ervoor gekozen om het begrip direct te bevragen: ‘Wat zou er volgens u voor kunnen zorgen dat u uw gestelde doel niet bereikt?’ Daarna is gevraagd wat men zelf kan doen om de genoemde belemmeringen op te lossen; op deze manier wordt ook het probleemoplossend vermogen ondervangen. Het *ontwikkelen van vaardigheden* is moeilijk te onderzoeken. Daarom is er bij dit aspect eveneens voor gekozen om direct te vragen naar wat men geleerd heeft, wat men nog zou willen leren en of daar ook de mogelijkheden voor zijn binnen het project waarin men actief is. Om te onderzoeken wat men vindt van de *institutionele druk* is gevraagd naar de reden van participatie in het traject. Daarna is gevraagd wat men vindt van het feit dat het traject verplicht is voor bijstandsafhankelijken. Om de *tevredenheid van de geboden hulp* binnen het traject te onderzoeken is gevraagd: ‘Wat vindt u van de geboden hulp?’ Vervolgens is gevraagd of, en zo ja, wat er nog verbeterd zou kunnen worden aan de geboden hulp.

Daarna kwam de gedragscomponent aan bod. Deze component omvat gedrag dat bevorderlijk is voor het bereiken van de gewenste outcome. *Coping* is onderzocht aan de hand van twee stellingen, overgenomen uit het onderzoek van Roger, Jarvis en Najarian (1993). De stelling ‘Try to forget the whole thing’ is vertaald als: ‘Ik probeer de hele situatie te vergeten’. ‘Work out a plan for dealing with what has happened’ is vertaald als: ‘Ik bedenk een manier waardoor ik om kan gaan met de situatie’. *Actief zijn in organisaties/maatschappelijk actief zijn* is niet onderzocht, aangezien dit al van toepassing is op alle cliënten die worden geïnterviewd: ze zijn allemaal actief (geweest) bij ofwel Service voor de wijk in Ede, ofwel bij een Activeringscentrum in Almere. Daarom is ervoor gekozen te vragen naar de mate waarin men afspraken nakomt (bijvoorbeeld met trajectbegeleiders) en of men meestal op tijd is voor afspraken. Dit is gedrag dat het al dan niet bereiken van de

gewenste outcome kan beïnvloeden: als men afspraken herhaaldelijk niet nakomt, dan kan het zijn dat iemand uit het traject wordt gezet, waardoor de kans op het bereiken van het gestelde doel aanzienlijk wordt verkleind.

De individuele vaardigheden zijn onderzocht door enkele indicatoren zoals onderscheiden door Toolsema (2003) om te zetten in stellingen. De *sociale competenties* zijn onderzocht door de stellingen 'Ik werk liever alleen dan samen met anderen' en 'Ik kan helder en duidelijk informatie overbrengen aan mensen waar ik mee samen werk'. De *participatieve competenties* zijn onderzocht door middel van de stellingen 'Als dingen anders lopen dan gepland, dan vind ik dat vervelend en weet ik niet wat ik moet doen', 'Ik weet wat er van mij verwacht wordt binnen mijn traject' en 'Als er een probleem is, dan vind ik het vaak moeilijk om daar zelf een oplossing voor te vinden'. *Cognitieve competenties* zijn onderverdeeld in de stellingen 'Als iemand mij iets nieuws uitlegt, dan vind ik het vaak lastig om alles te begrijpen en te onthouden', 'Als er een probleem is, dan kijk ik meteen wat ik kan doen om het probleem op te lossen'. *Fysieke competenties* gaat over de mate waarin iemand lichamelijk gezond is en over de computervaardigheden die iemand bezit. Deze competenties zijn lastig te onderzoeken, daarom is ervoor gekozen direct te vragen naar deze vaardigheden. Vervolgens is gevraagd of er nog iets is veranderd op dat gebied sinds men bij het betreffende project aan de slag is gegaan. Om het *geloof in het bereiken van het gewenste doel* te meten is gevraagd: 'Hoe groot schat u de kans dat u uw doel bereikt'?

Het capability schema is, in lijn met Pawson & Tilley (1999), direct aan het begin van het interview voorgelegd aan de beleidsmedewerkers en de trajectbegeleiders. Dit bevordert de teacher-learner functie zoals omschreven door Pawson & Tilley: betrokken actoren reflecteren op datgene dat bekend is vanuit de theorie, zodat de theorie aangepast of verfijnd kan worden met de specifieke informatie die deze actoren inbrengen vanuit het beleidsveld. Voor de interviews met de bijstandsafhankelijken is ervoor gekozen het schema pas aan het eind van het gesprek te tonen, als de vraag gesteld werd: 'Zijn er volgens u nog andere aspecten die van invloed kunnen zijn op het bereiken van het gewenste doel, die niet in dit schema voorkomen?' Dit is gedaan om de kans op sociaal wenselijke antwoorden zoveel mogelijk in te perken.

Onderzoeksmethode

Dit onderzoek zal zich richten op de gewenste uitkomst van lokale interventies gericht op maatschappelijke participatie van moeilijk bemiddelbare bijstandsafhankelijken. Het onderzoek is uitgevoerd bij MOVISIE, en is een vervolg op de studie 'Activeren door Participeren. De meerwaarde van de Wet maatschappelijke ondersteuning voor re-integratie van mensen in de bijstand' uitgevoerd door Bouwman- Van't Veer e.a. in 2010. Voor de analyse van deze gewenste uitkomsten zullen de principes van 'Realistic Evaluation' worden gebruikt. '*Evaluators need to understand what are the outcomes of an initiative and how they are produced*' (Pawson & Tilley, 1997, p. 217). Hierbij

wordt aandacht besteed aan de context waarin deze uitkomsten zijn geproduceerd, evenals aan de werkzame mechanismen die worden opgewekt door de specifieke interventies in de context. Bij deze methode staan de meningen en ervaringen van betrokken actoren centraal. Dit houdt in dat de kennis vanuit de theorie is voorgelegd aan de betrokken actoren. Aan de hand van deze ervaringen en kennis is de theorie aangepast en verfijnd. Deze methode bevat elementen die overeen komen met het Evidence Based Werken (EBM) dat door MOVISIE wordt gebruikt. In deze methode gaat het om drie stappen. Eerst wordt onderzocht wat al bekend is uit wetenschappelijk onderzoek. Vervolgens wordt naar de mening van experts gevraagd. De laatste stap is cliënten ondervragen naar hun mening over de interventie (Penninx & van der Zwet, 2011). Dit resulteert uiteindelijk in het combineren van wetenschappelijke kennis, de visie van professionals en de ervaringen van cliënten. Dit komt overeen met de uitgangspunten van Realistic Evaluation; hetgeen al bekend is vanuit de theorie wordt vergeleken met de kennis van betrokken actoren, waarna de theorie wordt aangepast.

In het onderzoek is vervolgens ook gebruik gemaakt van cijfermatige overzichten voor het inventariseren van de uitkomsten van de interventies aan de hand van de uitstroom- en doorstroomcijfers van de drie interventieprojecten. Daarnaast is gebruik gemaakt van een kwalitatieve onderzoeksmethode om meningen, ervaringen en visies te onderzoeken; een kwalitatieve methode biedt de ruimte om alle antwoordopties open te houden, waardoor geen informatie verloren zal gaan ('t Hart, Boeije & Hox, 2005). Voor de dataverzameling zijn interviews afgenomen aan de hand van semigestructureerde vragenlijsten. De topics zijn gebaseerd op basis van het theoretisch kader en vormden de hoofdonderwerpen van het interview; op deze manier is er een bepaalde mate van structurering in het interview aangebracht. De volgorde waarop deze hoofdonderwerpen ter sprake zijn gekomen is niet van belang; zolang *alle* onderwerpen maar aan bod zijn gekomen ('Hart et al., 2005). Bij elk hoofdonderwerp zijn enkele 'doorvraag' punten opgesteld, zodat zoveel mogelijk informatie over het onderwerp is verkregen.

Analyse

De interviews zijn opgenomen op een voicerecorder, waarna de teksten integraal zijn uitgetypt. De teksten zijn vervolgens geanalyseerd met behulp van het programma NVivo. Hierbij is volgens de inductieve analysemethode te werk gegaan. Dit houdt in dat binnen de data naar relevante thema's is gezocht. Deels stonden deze thema's al vast vanuit het theoretisch kader, deels zijn er nieuwe thema's gevonden in de verkregen data. Deze thema's zijn vervolgens gecodeerd; de verkregen gegevens zijn gecategoriseerd, waarna de categorieën benoemd werden. De categorieën zijn opgesteld aan de hand van constante vergelijking. Hiermee wordt bedoeld dat nieuw verkregen data op een constante manier vergeleken zijn met eerder verkregen data. Dit leidt ertoe dat patronen en relaties tussen verschillende categorieën inzichtelijk gemaakt konden worden ('t Hart et al., 2005). Door middel van axiaal coderen werd duidelijk wat de belangrijkste codes waren: sommige codes

werden verwijderd of hernoemd, andere codes werden toegevoegd. Op deze manier konden de data op een systematische wijze worden geordend (Boeije, 2005). In de laatste fase is gebruik gemaakt van selectief coderen: in deze fase konden verbanden worden gelegd tussen verschillende codes, waardoor de beantwoording van de hoofd- en deelvragen vorm kreeg.

De uitgewerkte interviews zijn toegestuurd aan participanten, indien zij dit wensten. Daarnaast is het schema zoals opgesteld aan de hand van de Capability benadering besproken en voorgelegd aan de respondenten. Deze 'member validation' verhoogt de betrouwbaarheid van de waarnemingen. ('t Hart e.a., 2005). Door het laten meedenken van betrokken actoren werden nieuwe inzichten in de bestaande theorie vergaard.

Relevantie

Dit onderzoek is ten eerste *maatschappelijk* relevant. Het WWB beleid is van toepassing op de gehele Nederlandse populatie; iedereen die voor langere tijd werkloos raakt, krijgt met deze wet te maken. De wet stimuleert tot participatie, dat zich kan uiten in arbeidsparticipatie, maar ook in het doen van vrijwilligerswerk. De politieke intentie om arbeidsparticipatie te bevorderen is beschreven in bovenstaande inleiding: door een krimpende beroepsbevolking zal er een tekort onder zowel arbeidskrachten als vrijwilligers ontstaan. Het is daarom van belang inzicht te verkrijgen in de opvattingen, ideeën en visies van mensen uit het veld over het begrip 'werken naar vermogen', het hoofddoel van de WWB. Stroken de ervaringen van de betrokken actoren niet met de doelstellingen van de beleidsmakers, dan kan het zijn dat het beleid haar doel mist. De *wetenschappelijke* relevantie komt tot uiting in de kennisvermeerdering en nieuw verworven inzichten die gepaard gaan met onderzoek naar de uitkomsten van de WWB. Uit eerder onderzoek is bekend wat de werkzame mechanismen zijn in een context waarbij de outcome gericht is op maatschappelijke participatie. De huidige context is steeds meer gericht op arbeidsparticipatie als gewenste outcome. Het kan daardoor mogelijk zijn dat de mechanismen uit het vorige onderzoek niet meer blijken te werken. Dit onderzoek kan inzicht geven in de belemmeringen die worden ondervonden bij het bereiken van de gewenste outcome binnen een veranderende context. Deze belemmeringen kunnen betrekking hebben op ontbrekende persoonlijke vaardigheden, maar ook op beleidsmatig vlak of het sociaal netwerk van cliënten. Mogelijkerwijs komen binnen dit onderzoek nieuwe of ontbrekende belemmeringen aan het licht, waardoor het theoretisch model omtrent het activeren van bijstandsafhankelijken aangepast kan worden. Het theoretisch model wordt voorgelegd aan de betrokken actoren, waarna onderzocht wordt of dit model in overeenstemming is met de ervaringen van deze actoren. Dit is in lijn met de principes van Realistic Evaluation.

Interdisciplinariteit

De opleiding Algemene Sociale Wetenschappen, de context waarin deze thesis geschreven wordt, heeft als kenmerk een hoge mate van interdisciplinariteit. De interdisciplinariteit in dit onderzoek is te vinden in de benadering. Enerzijds heeft dit onderzoek een sociologisch karakter, gericht op maatschappelijke processen van een activerende verzorgingsstaat, de opkomst van een civil society en een grotere nadruk op de zelfredzaamheid van burgers. Anderzijds wordt gebruik gemaakt van theoretische concepten op individueel niveau die zijn ontleend aan psychologisch onderzoek en theorie. De combinatie van deze twee invalshoeken uit zich in interdisciplinariteit.

4 Resultaten

In dit deel worden de resultaten van de drie deelvragen weergegeven. De resultaten van de projecten Service voor de Wijk (Ede) en De Cirkel (Almere) worden daarbij apart van elkaar beschreven. In deelvraag één wordt de vraag behandeld hoe actoren het begrip ‘werken naar vermogen’ interpreteren, en de manier waarop deze interpretaties zijn gerelateerd aan de doelstellingen employability, empowerment, responsabilisering en eerherstel, zoals onderscheiden door Kampen (2010). Ook de verwachte invloed van de bezuinigingen op het Participatiebudget zullen bij deze vraag aan de orde komen. In deelvraag twee komen de verschillende definities van een succesvolle outcome aan het licht met de daarbij behorende uitstroom percentages. In deelvraag drie tenslotte worden, per project, de belemmeringen besproken die worden ondervonden bij het bereiken van de gewenste outcome.

4.1 Welke verschillen bestaan er in de interpretatie van betrokken actoren van het begrip ‘werken naar vermogen’, en hoe zijn deze verschillen gerelateerd aan de doelstellingen zoals onderscheiden door Kampen (2010)?

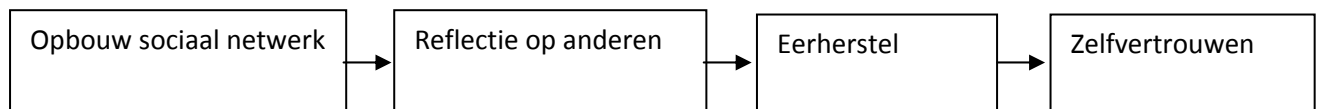
- Activeringscentrum De Cirkel (Almere)

Het blijkt dat zowel de consultants als de beleidsmedewerkers zich met De Cirkel richten op ‘empowerment’: het verhogen van de zelfredzaamheid van cliënten. Het gaat bij de Cirkel om het versterken van het zelfvertrouwen door mensen inzicht te geven in hun sterke kanten. Op deze manier hoopt men cliënten zelfstandiger en zelfredzamer te maken, zodat zij vrijwilligerswerk kunnen doen in hun wijk en ook weten hoe zij in de toekomst kunnen blijven participeren.

Het traject is succesvol als een cliënt duurzaam actief is in de wijk of in de stad, bijvoorbeeld duurzaam vrijwilligerswerk verricht, en in staat is om dat zelf te doen, de wijk kent en de stad kent, en weet waar hij terecht moet komen. Iedere burger kan zich natuurlijk aanmelden bij de vrijwilligerscentrale, maar de mensen die bij het activeringscentra zitten die kunnen dat nog niet of die doen dat nog niet, en aan het einde van een traject moet het in ieder geval zo zijn dat ze daartoe in staat zijn, als dat het maximaal haalbare is (Beleidsadviseur Almere).

De cliënten van de Cirkel onderschrijven dit doel, hoewel hun hoofddoel het opdoen van sociaal contact is. Dit is te verwachten, gezien de doelgroep van De Cirkel: mensen die op participatieladder één of twee staan, wat vaak inhoudt dat zij sociaal geïsoleerd zijn. Dit komt ook overeen met het werkzame mechanisme ‘opbouw van een nieuw sociaal netwerk’ zoals onderscheiden in het eerdere onderzoek van Bouwman e.a. (2010). Cliënten zeggen het fijn te vinden dat ze nieuwe mensen

ontmoeten en weer buiten de deur komen. Daardoor kan men elkaar steunen, en zien zij ook dat er nog meer mensen zijn die in dezelfde situatie zitten. Men schaamt zich vaak voor de positie waarin men verkeert, en de reflectie op anderen die in dezelfde positie zitten helpt om dit gevoel te verzachten. Hieruit vloeit eerherstel voort, wat het zelfvertrouwen versterkt en daarmee bijdraagt aan het doel van de Empowermenttraining. *'En ik zag ook dat ik niet de enigste was die er zo bij zit, er zijn natuurlijk meerdere vrouwen die op deze manier uit hun sleur getrokken worden'* (Cliënt De Cirkel). Het hoofddoel van cliënten (het opdoen van sociale contacten) blijkt via de reflectie op anderen een voorbode te zijn voor het verkrijgen van eerherstel. Dit gevoel van eerherstel leidt vervolgens tot een verhoogd zelfvertrouwen, het hoofddoel van de Empowerment training.

Als gevraagd wordt naar de visie op het begrip 'werken naar vermogen', dan blijkt dat alle actoren daar dezelfde invulling aan geven. Het gaat er om dat iedereen datgene doet waar hij of zij maximaal toe in staat is. Betaald werk bij een reguliere werkgever (zonder subsidie) is daarbij het hoogst haalbare, volgens de actoren. Lukt dat niet, dan is het doen van vrijwilligerswerk ook voldoende. *'Iedereen heeft kwaliteiten, iedereen heeft bepaalde mogelijkheden. En de hele visie van het AC is kijken naar wat iemand wél kan. Als iemand heel erg beperkt is, psychisch, fysiek, maar wel in staat is om twee uur per week licht vrijwilligerswerk te doen, dan kunnen we daar gewoon op insteken. En dat dat geen betaald werk is, tja.. who cares? Als iemand doet wat hij kan, dan is het wat mij betreft al geslaagd, en zo kijken we er in de gemeente ook tegenaan'* (consulent Activeringscentrum). Het valt op dat alle cliënten regulier werk zouden willen doen, als dat mogelijk is. Er wordt een grote waarde gehecht aan werken. Lukt dit niet, dan wil men zich zoveel mogelijk op een andere manier nuttig maken.

- Service voor de Wijk (Ede)

De doelstelling bij Service voor de Wijk blijkt te liggen op 'employability', wat inhoudt dat men er naar streeft cliënten klaar te stomen voor de arbeidsmarkt door middel van het inzetten van werken met behoud van uitkering. Alle actoren benoemen dit doel. Daarbij is de gedachte dat het werk dat cliënten doen niet verschilt van regulier werk, zoals werken in de thuiszorg. Dit moet ervoor zorgen dat cliënten de vaardigheden aanleren die ook noodzakelijk zijn bij een reguliere baan. Het gaat vooral om op tijd komen, een dagritme verkrijgen en cliënten iets nuttigs laten doen in de tijd dat ze een uitkering ontvangen: ook de doelstelling 'responsibilisering' wordt daarmee nagestreefd door de medewerkers van Service voor de Wijk.

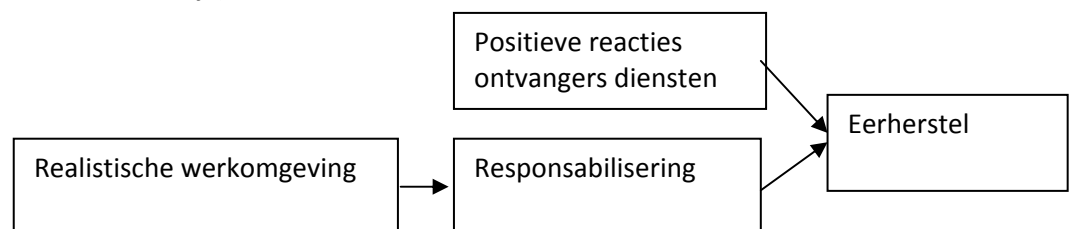
‘Service voor de Wijk bemiddelt niet, maar als werkplek zijnde zorgen zij ervoor dat alles er uitziet als ‘gewoon’ werk, het wordt niet gesimuleerd. (...) Dit is gewoon écht, ze moeten op tijd komen. We zien ook wel dat de uitstroom naar regulier werk ontzettend hoog is, omdat het gewoon erg lijkt op de normale werksituatie. Het voordeel van Service voor de Wijk is dat je met mensen werkt. Als een klant geen zin heeft, dan heeft iemand geen boodschappen, en dan heeft iemand geen eten. En wij vangen dat natuurlijk wel op, dan gaat er iemand anders heen, maar voor de klant voelt het anders. Dat is toch anders dan dat je staat in te pakken, als je dan niet komt.. tja’ (Trajectbegeleidster Stichting Voorwerk).

Doordat cliënten verantwoordelijkheid krijgen en doordat hun werk gewaardeerd wordt door de afnemers blijken zij zich zeer nuttig te voelen in het werk dat ze uitvoeren voor Service voor de Wijk. Cliënten ervaren daardoor eerherstel, ze zien dat ze iets kunnen betekenen voor anderen, dat ze van nut kunnen zijn. Dit is te verklaren doordat de doelgroep van de klanten die men bedient met de klussen voornamelijk bestaan uit ouderen en mensen met een Wmo-uitkering: deze mensen zijn hulpbehoevend en vaak erg blij met de hulp die ze ontvangen vanuit Service voor de Wijk, omdat op die manier klusjes worden gedaan die normaal zouden blijven liggen. Dit komt overeen met het als succesvol omschreven mechanisme ‘opdoen van succeservaringen’ in het onderzoek van Bouwman e.a. (2010).

‘Maar de klussen zijn heel leuk. Je komt elke keer bij andere mensen binnen, bijna altijd ouderen. En die kun je dan lekker helpen, en dat gaat heerlijk. En ze vinden het ook allemaal heel leuk dat we komen helpen, en ze vinden het ook jammer dat er mee opgehouden wordt’ (Cliënt Service voor de Wijk).

‘En wij gebruiken daarbij mensen met een uitkering, waardoor zij weer ervaring krijgen met werk, waardoor zij zich nuttig maken voor het geld dat ze ontvangen, maar ook dat ze zien: ik kan wat. Want vaak komen hier mensen die heel beschadigd zijn, en dat kun je niet onderschatten. Hier komen bijvoorbeeld ook vrouwen die in een opvangtehuis zitten, in een blijf-van-mijn-lijf huis’.

(Werkbegeleidster Service voor de Wijk)

Het hoofddoel van zowel de medewerkers als de cliënten van Service voor de Wijk is het bereiken van regulier werk. Het project wil dit bereiken door cliënten te laten werken met behoud van uitkering in een realistische werkomgeving. Cliënten krijgen daardoor verantwoordelijkheid, ze moeten echt iets doen voor hun uitkering. Samen met de positieve reacties van de ontvangers van de

diensten mondt dit uit in eerherstel; men voelt zich nuttig en gewaardeerd door het werk dat zij uitvoeren.

Ook de actoren van Service voor de Wijk blijken 'werken naar vermogen' te interpreteren als doen wat maximaal mogelijk is, met betaald werk als het hoogst haalbare.

'Als ze het bijvoorbeeld psychisch niet aankunnen, of lichamelijke klachten hebben.. je kunt niet iemand postbode laten zijn als iemand gehandicapt is of wat mankeert aan zijn been, dat is gewoon onlogisch. Als mensen doen wat ze kunnen doen, is het goed. Maar het moet niet zo zijn dat mensen iets moeten doen, terwijl ze dat echt niet kunnen' (Cliënt Service voor de Wijk).

Verwachte invloed aankomende bezuinigingen

Zoals in het theoretisch kader is beschreven zal het Participatiebudget (waaruit re-integratieprojecten als Service voor de Wijk en De Cirkel worden gefinancierd) de komende jaren dalen: De Raad voor Werk en Inkomen (RWI) verwacht dat dit budget met 350 miljoen euro zal afnemen naar 1,1 miljard in 2014. De verwachte invloed van deze bezuiniging op het voortbestaan van de projecten in dit onderzoek zal hier beschreven worden.

o De Cirkel

Volgens de respondenten rondom de Activeringscentra in Almere zullen de voortgaande bezuinigingen op het participatiebudget ervoor zorgen dat er keuzes gemaakt moeten worden over het inzetten van het geld. Dit zal leiden tot een verminderd aanbod aan middelen die kunnen worden ingezet om bijstandsafhankelijken te activeren of re-integreren. Daarnaast verwacht men dat het geld ingezet zal worden op de groep bijstandsafhankelijken die het meest rendabel zijn, dat wil zeggen: mensen die op de participatieladder op trede 3 of aan de onderkant van trede 4 staan. Mensen die aan de bovenkant van trede 4 staan of op trede 5 zijn mensen waarvan verwacht wordt dat zij ook zonder hulp werk zullen vinden. *'Het zijn mensen die waarschijnlijk wel aan het werk kunnen, die loonwaarde hebben. Maar die een dusdanige afstand hebben tot de arbeidsmarkt, dat ze nog niet zelf aan het werk kunnen, maar als je daarin investeert, dan zouden ze dat op termijn wél kunnen. En voor de mensen die aan de bovenkant van de ladder zitten, zeg maar bovenkant trede 4, die zouden dat ook wel zelf kunnen, waarom zouden we daar dan zoveel re-integratiemiddelen voor inzetten?'* (beleidsadviseur gemeente Almere). Mensen die helemaal onderaan de ladder staan, op trede 1 of 2, hebben een dusdanige afstand tot de arbeidsmarkt dat het overgrote deel van deze groep nooit uit de uitkering zal geraken. Als het participatiebudget nog verder afneemt, dan zullen er naar verwachting voor deze groep geen middelen meer worden ingezet. Op dit moment is de gemeente Almere echter bezig met een doorontwikkeling, er is dus nog geen sprake van concreet beleid om de nieuwe plannen omtrent de Activeringscentra in de stad te implementeren. Binnen die doorontwikkeling wordt onder andere nagedacht over het verbreden van de doelgroep die van de

Activeringscentra gebruik kan maken, zoals mogelijk ook mensen uit de AWBZ of Wajongers: deze mensen zullen door de decentralisaties ook onder de verantwoordelijkheid van de gemeente gaan vallen. Daarbij merkt men op dat met zo'n mogelijke verbreding van de doelgroep voorzichtig omgesprongen moet worden. Op dit moment zitten er mensen met dezelfde doelstellingen en dezelfde problematiek in de Activeringscentra. Dit verandert bij een verbreding van de doelgroep; het traject zal daarop moeten inspelen om het project goed te laten verlopen.

Daarnaast zal worden onderzocht hoe de infrastructuur waarin de Activeringscentra liggen ingebed verbeterd kan worden: welke mogelijkheden zijn er voor samenwerking met andere organisaties in de stad? Hierbij kan gedacht worden aan organisaties die gespecialiseerd zijn in een bepaalde problematiek, zoals AWBZ organisaties. Mogelijkerwijs kan worden samengewerkt, zodat de expertise van zulke organisaties kan worden ingezet om efficiënter activeringsbeleid te kunnen voeren. Het leggen van verbindingen tussen verschillende organisaties met verschillende doelgroepen gebeurt op dit moment nog nauwelijks, volgens de beleidsmedewerker van de gemeente Almere. Volgens hem is dit wel nodig, omdat de huidige doelgroep van de Activeringscentra juist mensen zijn met verschillende problemen, die niet in één hokje passen. Tenslotte merkt men op dat veel nieuwe initiatieven omtrent activering en re-integratie niet ontplooid kunnen worden vanwege het krappe budget. Daarnaast worden veel contracten van werknemers van de gemeente niet verlengd: hetzelfde werk moet met minder mensen gedaan worden.

- Service voor de Wijk

Service voor de Wijk is onderdeel van Stichting Voorwerk. Naast de klantmanagers vanuit het gemeentehuis krijgen cliënten die hier instromen ook begeleiding van de trajectbegeleiders van Stichting Voorwerk. Laatstgenoemde moet als gevolg van de bezuinigingen per 1 juli van dit jaar haar deuren sluiten. Dit betekent dat de extra 'laag' van trajectbegeleiders zal verdwijnen; de klantmanagers op het gemeentehuis zullen de cliënten begeleiden gedurende hun tijd dat zij actief zijn bij Service voor de Wijk. Op deze ontwikkeling wordt verschillend gereageerd. Cliënten en werkbegeleiders van Service voor de Wijk zien dit als een negatieve tendens. *'Bijvoorbeeld: Voorwerk zegt dat iemand nog niet toe is aan werk. En dan zegt de Gemeente: 'zij heeft al een halfjaar gehad'. Maar wat is een halfjaar? Dat is niks. En daarom vind ik het prettig dat wij trajectbegeleiders hadden. Want zij waren ervoor om mensen te beschermen tegen zichzelf, maar ook tegen de druk van de gemeente, die zegt: 'Als ze dat niet kan, dan kan ze dat wel' (werkbegeleidster Service voor de Wijk).* Een trajectbegeleider van Stichting Voorwerk heeft een caseload van 30 tot 40 mensen, terwijl een klantmanager er ongeveer 140 heeft. De vrees bestaat dan ook dat cliënten niet meer de intensieve

hulp zullen krijgen die zij op dit moment krijgen, en dat dit een negatief effect heeft op het succes van het traject. Het als succesvol onderscheiden mechanisme 'de relatie tussen de trajectbegeleider en de cliënt', zoals onderscheiden in het vorige onderzoek van Bouwman e.a. (2010) zal hiermee komen te vervallen. Vanaf februari van dit jaar zijn er al cliënten actief bij Service voor de Wijk die instromen zonder tussenkomst van Stichting Voorwerk. Dit zijn cliënten waarvan verwacht wordt dat zij zonder extra begeleiding aan het werk kunnen gaan. Deze cliënten komen vanuit het Werkgevers Service Lokaal (WSL). Volgens de werkbegeleidster was dit geen succes: *'Maar dat is niet helemaal goed gegaan. Want die mensen zijn nog helemaal niet klaar voor de arbeidsmarkt. Die hebben een consulent, alleen die consulent heeft 200 kandidaten. Dat is wel anders dan een trajectbegeleider van Voorwerk, die er tien heeft, waarschijnlijk. En die veel meer verstand van zaken heeft. (...) Het is veel persoonlijker, het is geen nummer'*. De directrice van Stichting Voorwerk deelt deze zorgen, maar ziet daarentegen ook kansen in de aanstaande bezuinigingen: kunnen de projecten blijven voortbestaan met minder geld? *'Het maakt mensen gemakzuchtig: 'dat geld komt toch wel'. En op het moment dat je moet kijken: hoe ziet het eruit, en je moet echt knokken voor je geld, dan ga je er anders mee om'* (directrice Stichting Voorwerk). Om het voortbestaan van de projecten te kunnen realiseren worden op dit moment gesprekken gevoerd met sociale partners om te zien wat er mogelijk is. Daarnaast spreekt men ook in Ede de zorg uit dat er geen geld meer zal zijn om mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt een traject aan te bieden. Er zal, evenals in Almere, waarschijnlijk geen geld meer zijn om iedereen te activeren. Ook het vergroten van de doelgroep voor de activiteiten van Stichting Voorwerk is een optie waarover wordt nagedacht: mensen uit de WSW, Wajongers en mensen met een AWBZ-indicatie.

De gedachte achter zowel de WWB als de Wmo is dat iedereen actief moet zijn en een bijdrage moet leveren aan de samenleving. Men moet zelfredzamer en zelfstandiger opereren om dit te bereiken. Met de bezuinigingen op het participatiebudget lijkt juist het tegendeel van deze doelen bereikt te worden; de mensen met de grootste afstand tot de arbeidsmarkt (en daarmee de minst zelfredzame burgers) worden niet meer geholpen om een bijdrage te leveren aan de samenleving. 'Werken naar vermogen' zal voor deze groep dan al helemaal niet meer haalbaar zijn; kenmerkend voor deze groep is dat zij een gering sociaal netwerk hebben, waardoor zij ook geen gebruik kunnen maken van steun uit hun omgeving.

4.2: Welke visies bestaan er op een succesvolle outcome, en wat betekent dit voor de percentages van de uitstroomcijfers die als succesvol worden gezien?

Om te bepalen in hoeverre gesproken kan worden van een succesvolle outcome is onderzocht wat de uitstroomcijfers zijn. Om het succes van deze uitstroomcijfers te kunnen benoemen is gezocht naar definities van een 'succesvolle outcome': kan volgens de respondenten alleen gesproken worden van een succesvol resultaat bij een uitstroom naar regulier werk, of ook bij het doen van vrijwilligerswerk? Zijn er nog andere uitstroompercentages die als succesvol worden beschouwd? Ook de visie van de WWB op een succesvolle outcome is toegepast op de uitstroomcijfers van Service voor de Wijk en De Cirkel. Daarnaast is onderzocht wat het huidige participatieniveau is van de cliënten die in het vorige onderzoek zijn onderzocht; zijn zij, twee jaar na dato, nog maatschappelijk actief?

Stichting Voorwerk (Service voor de Wijk) ²

De cijfers van Stichting Voorwerk worden gemonitord naar *traject*³ (oriëntatie, participatie of detachering), en niet naar *project*. Zodoende is niet exact bekend wat de uitstroomcijfers van Service voor de Wijk zijn. Wat wel gezegd kan worden is dat vrijwel iedereen die deelneemt aan Service voor de Wijk dat doet in het kader van een oriëntatietraject. De uitstroomcijfers van dit traject geven daarom waarschijnlijk het beste een idee van de uitstroom van Service voor de Wijk.

- Instroom

Als gekeken wordt naar het aantal nieuw uitgezette trajecten (de instroom), dan valt op dat tussen 2010 en 2011 de instroom duidelijk is afgenomen met 38% (van 399 in 2010 naar 246 trajecten in 2011). Het aantal nieuw uitgezette oriëntatietrajecten daalde met 27%, terwijl het aantal participatiebanen daalde met ruim 40%. Een reden zou kunnen zijn dat een groter percentage dan voorheen vanuit het oriëntatietraject direct is uitgestroomd naar betaald werk, gezien de forse daling in het aantal participatiebanen in 2011. De daling in het aantal detacheringsbanen (-76%) is volgens de coördinator van Stichting Voorwerk te verklaren doordat de gemeente geen loonkostensubsidie meer toekende in 2011; het ligt dus niet aan een daling van het aantal detacheringsbanen in de markt. Daarnaast steeg het aantal deelnemers aan Service voor de Wijk van 63 deelnemers in 2010 naar 135 deelnemers in 2011. Deze aantallen vormde respectievelijk 10% en 33% van het totaal aantal deelnemers. Ook het aantal gedane klussen door Service voor de Wijk steeg: van 5500 uur klussen in 2010 naar 10.000 uur in 2011.

² Zie bijlage voor cijfermatig overzicht

³ Voor een korte uitleg van de trajecten zie blz. 21

- o Uitstroom

Over heel 2009 waren er 525 mensen (148 + 377) actief bij Stichting Voorwerk. Van deze trajecten is 61% in dat jaar afgesloten (320/525). In 2010 ging het om 604 mensen (399 + 105). Van deze trajecten is ruim 72% afgesloten (437/604). In 2011 zaten er 413 mensen in een traject, waarvan 320 mensen hun traject in dat jaar afsloten: ruim 77%.

Wat kan nu gezegd worden over de mate waarin de uitstroom van de trajecten van Stichting Voorwerk succesvol zijn? Deze vraag kan op verschillende manieren beantwoord worden.

Visies succesvolle uitstroom Stichting Voorwerk (Service voor de Wijk)

		2009	2010	2011
Visie vanuit het project	Regulier werk	21%	18%	27%
Visie WWB	Detacheringsbaan	7,5%	6%	1,5%
	Verlies WWB-recht	27,5%	11%	8%
	WSW-indicatie	4%	1%	2%
	Totaal	39% + 21% =60%	18%+18% = 36%	11,5% + 27%= 38,5%
Visie medewerkers & cliënten	Verlenging huidig traject	12,5%	8%	5%
	Aanvaarding participatiebaan, zorg- of activeringstraject, overgang naar WIJ	18%	19%	35%
	Totaal	30,5%+60% =90,5%	27%+36% =63%	40%+38,5 %=78,5%

De directrice van Stichting Voorwerk definieert een succesvolle uitstroom als het aantal mensen dat uitstroomt naar regulier werk.

Echter, de WWB heeft als uitgangspunt dat zoveel mogelijk mensen door werk in hun eigen inkomen gaan voorzien, waardoor de uitstroom uit de WWB wordt verhoogd. Nemen we deze visie als uitgangspunt, dan moet ook het aantal mensen dat uitstroomt naar een detachingsbaan worden meegeteld: deze mensen verdienen hun eigen (minimum) inkomen, en maken daarbij geen gebruik meer van de WWB. Daarnaast moet het aantal mensen worden toegevoegd dat geen aanspraak meer kan maken op de WWB; ook zij stromen uit de uitkering. Oorzaken hiervan kunnen zijn het samenwonen met een partner, verhuizing, detentie of fraude. Opvallend bij deze percentage is de gestage daling van het percentage mensen dat het WWB-recht verliest: 27,5% in 2009, 11% in 2010 en 8% in 2011. Blijkbaar heeft het project ook een 'afschrikeffect': mensen kiezen ervoor om af te zien van hun uitkering als zij verplicht worden tot deelname aan het traject. Ten slotte moet het aantal mensen worden meegeteld dat uitstroomt door het verkrijgen van een WSW-indicatie; deze mensen verdienen (deels) hun eigen loon en stromen daardoor (deels) uit de WWB.

De definitie van een succesvol resultaat wordt nog ruimer als we uitgaan van de definitie van de actoren in het veld. Uit de interviews blijkt dat de meeste actoren een traject als succesvol beschouwen als cliënten het hoogst haalbare hebben bereikt. Dit kan een betaalde baan zijn, maar dat is in lang niet alle gevallen aan de orde. Het kan ook gaan om een stap verder komen in de ontwikkeling of gewoon 'op de juiste plek zitten'. *'Cliënten naar het hoogst haalbare niveau brengen. Voor de één is dat helderheid scheppen dat regulier werk er niet meer in zit, waardoor iemand aangewezen is op vrijwilligerswerk. Voor de ander is dat een stukje kwalificatie'* (coördinator Stichting Voorwerk). Als deze definitie als uitgangspunt wordt genomen, dan worden ook de uitstroompercentages van het verlengen van het huidige traject meegeteld (verlenging oriëntatie-participatie- of detacheringstraject). Ook het aanvaarden van een participatiebaan moet worden meegeteld, evenals het aanvaarden van een zorgtraject, een activeringstraject of overgang naar de WIJ (alleen in 2011): cliënten komen met deze kwalificatie een stapje verder. Men weet dat het huidige traject niet meer voldoet en men gaat verder naar de volgende stap. Bij de overige cliënten zijn er verschillende redenen waardoor men niet kan doorstromen naar een ander traject of betaald werk. Zo kan het traject beëindigd worden in overleg met de gemeente (bijvoorbeeld door het verkrijgen van een ontheffing in verband met de thuissituatie) of cliënten kunnen fysieke of psychische belemmeringen hebben waardoor verdere participatie niet mogelijk is.

- Participatieniveau cliënten vorige onderzoek

Uit het theoretisch kader bleek dat het bepalen van de duurzame effectiviteit van re-integratietrajecten moeilijk vast te stellen is. Om toch een indruk te krijgen van de duurzaamheid van het project is bekeken hoe het nu gaat met de vijf cliënten uit het onderzoek van twee jaar geleden.

Client A. Deze man was psychisch uit balans toen hij werd aangemeld bij Stichting Voorwerk. Hij was het vertrouwen in het eigen kunnen kwijtgeraakt en had te maken met schulden. Hij is uitgestroomd naar regulier, betaald werk. Hij is tweemaal zijn baan kwijtgeraakt door de economische situatie, maar inmiddels is het toch weer gelukt om zelfstandig een baan te vinden.

Cliënt B. Deze cliënt is nu 23 jaar oud en hij heeft een MBO diploma niveau 2. Hij heeft drie jaar in de WWB gezeten, en is sinds vorige maand uitgestroomd naar een WSW plek. Hij was liever eerder naar deze plek uitgestroomd, maar er was sprake van een wachtlijst. Deze drie jaar is hij actief geweest bij Stichting Voorwerk, op verschillende trajecten in een participatiebaan. Na diverse onderzoeken is gebleken dat een WSW plek voor hem de beste optie is, aangezien hij ADHD heeft. Hij heeft ritme en structuur nodig, en dat bood Service voor de Wijk hem. Verder geeft hij aan dat hij hoopt ooit nog een reguliere baan te vinden, maar dan moet zijn werkgever wel weten om te gaan met ADHD. Hij is blij met het feit dat hij door zijn WSW plek (deels) uit de WWB zal gaan. Anderzijds vindt hij zijn mogelijkheden bij de WSW beperkt; hij kan daar niet het werk doen dat hij graag wil, en er zijn ook geen doorgroeimogelijkheden. In dat opzicht is er geen sprake van vrijheid om te doen wat hij wil; hij wordt hierin beperkt door zijn ADHD, en door de mogelijkheden die de WSW hem kan bieden. Volgens de cliënt zijn die mogelijkheden bij WSW plaatsen in de Randstad veel ruimer; meer diversiteit in het werkaanbod en doorgroeimogelijkheden. De cliënt bereikt dus uiteindelijk niet wat hij wil bereiken met zijn traject; zijn psychische beperking maakt dat Stichting Voorwerk hem niet toe kan leiden naar regulier werk. Daarnaast is het dus ook een kwestie van de mogelijkheden die externe partners aanbieden: als de WSW meer doorgroei mogelijkheden zou bieden, dan zou de cliënt wel tevreden zijn geweest.

Cliënt C. Deze vrouw is uitgestroomd naar regulier werk in de Thuiszorg, nadat ze actief was geweest bij Service voor de Wijk. Doordat zij genoodzaakt was te vluchten naar een Blijf van mijn Lijf Huis is zij haar baan kwijt geraakt. Ze kan haar baan hervatten bij haar vorige werkgever zodra ze (veilig) terug kan komen naar Ede; zij woont nu in een ander deel van het land.

Cliënt D bleek niet in staat te zijn om regulier werk te verrichten als gevolg van een drugsverslaving. Zij is daarom uitgestroomd naar een hulpverleningstraject.

Cliënt E is uitgestroomd naar regulier werk in de zorg.

Het blijkt dus dat drie van de vijf mensen na twee jaar nog steeds een reguliere, betaalde baan heeft. Cliënt C heeft dan wel tijdelijk weer een uitkering, maar zij kan terugkeren naar haar baan als haar situatie weer veilig is. Eén cliënt heeft een WSW plaats verworven en gaat daarbij onder begeleiding, ook aan het werk. Dit wordt door Stichting Voorwerk ook gezien als succesvolle uitstroom. Dit zou neerkomen op vier van de vijf (80%) duurzaam uitgestroomde cliënten.

Activeringscentrum De Cirkel^{4 5}

Het hoofddoel van De Cirkel is empowerment; cliënten zelfverzekerder en assertiever maken.

Regulier werk is voor de meeste mensen nog lang niet aan de orde; daardoor is de uitstroom naar regulier werk geen hoofddoel. Een succesvolle uitstroom wordt dan ook breed gedefinieerd:

‘Een succesvolle uitstroom is natuurlijk vrijwilligerswerk of betaald werk. Maar als mensen toch echt nog een hulpverleningstraject nodig hebben, en wij begeleiden ze naar een hulpverleningstraject, dan wordt dat ook gezien als succesvolle uitstroom. Als ze maar op hun plek zitten en iets verder komen’ (consulent Activeringscentrum).

o Instroom

De bedoeling is dat er ongeveer 55 mensen per jaar instromen, per Activeringscentrum. Men beoogt de helft daarvan succesvol te laten uitstromen. Het traject duurt in principe één jaar; mocht iemand eerder een (vrijwilligers)baan vinden, dan stroomt iemand eerder uit.

o Uitstroom

		2011
Visie vanuit het project	Regulier werk	5%
	Vrijwilligerswerk	47%
	Totaal	52%
Visie medewerkers & cliënten	Zorgtraject	8%
	Werktraject	26%
	Inburgeringscursus	3%
	Totaal	37% + 52% = 89%
Visie vanuit WWB	Beëindiging WWB	5%
	Regulier werk	5%
	Totaal	10%

⁴ Zie bijlage voor cijfermatig overzicht

⁵ Alleen de cijfers van 2011 zijn bekend voor De Cirkel

In 2011 zijn er 40 mensen bij De Cirkel uitgestroomd. Het hoofddoel is mensen toeleiden naar vrijwilligerswerk, en indien mogelijk zelfs naar betaald werk. Het uitstroompercentage naar vrijwilligerswerk was in 2011 47%. De uitstroom naar betaald werk lag op 5%. Gezamenlijk komt de succesvolle uitstroom hiermee dus op 52%.

Mocht het hoofddoel (vrijwilligerswerk of betaald werk) niet behaald worden, dan wordt het ook als succesvol gezien als iemand een stapje verder komt, bijvoorbeeld door de uitstroom naar een zorgtraject (8%), een werktraject (26%) of een inburgeringscursus (3%). In totaal komt het succesvolle percentage dan op 89%.

Als de definitie van de WWB als uitgangspunt wordt genomen, dan gaat het om uitstroom uit de uitkering. In dat geval moeten de percentage van de uitstroom naar betaald werk (5%) en het percentage waarvan de uitkering wordt beëindigd (5%) bij elkaar worden opgeteld. Vanuit de WWB is het succesvolle uitstroompercentage dus 10%.

- Participatieniveau cliënten vorige onderzoek

Van de cliënten uit het vorige onderzoek is summier bekend wat zij nu doen. Drie van de vijf cliënten zijn succesvol uitgestroomd en nog steeds actief met vrijwilligerswerk. De andere twee zijn beiden terugverwezen naar de klantmanager; één cliënt vanwege ziekte (kanker), de ander vanwege een depressie. Dit zou neerkomen op een duurzame uitstroom van 60%.

4.3: Welke belemmeringen worden ondervonden bij het bereiken van de gewenste outcome?

In dit deel wordt, per project, de vraag beantwoord welke belemmeringen worden ondervonden bij het bereiken van de gewenste outcome. De belemmeringen die het meest worden ervaren zijn hier beschreven; dit betekent *niet* dat de overige factoren nooit zijn genoemd als belemmering, zij zijn alleen in mindere mate naar voren gekomen. Dit kan betekenen dat deze belemmering bij een minderheid van de respondenten is aangetroffen, maar het kan ook betekenen dat er minder stellig of minder uitgebreid over de belemmering werd gesproken.

- Service voor de Wijk (Stichting Voorwerk)

De belemmeringen die ervaren worden bij Service voor de Wijk bestrijken verschillende componenten van de Capability benadering. Als het gaat om de omgevingsfactoren, dan blijken de vraag van de arbeidsmarkt en het sociaal netwerk (de thuissituatie) van invloed te zijn op het bereiken van arbeidsparticipatie. De thuissituatie is van invloed op de grootte van het sociaal netwerk, en daarmee ook op de mogelijkheid om bronnen in te zetten (interactionele component). Op het gebied van de individuele competenties kwamen belemmeringen naar voren op het vlak van de sociale competenties (communiceren en samenwerken) en fysieke competenties (zowel geestelijke- als lichamelijke gezondheid). Op de interpersonele component werd self-efficacy gezien als een belemmering, die via ervaren controle ook van invloed is op de interactionele component (kritisch bewustzijn).

Arbeidsmarkt en werkgevers

Uit de interviews blijkt dat de arbeidsmarkt een belemmering vormt bij het toeleiden naar betaald werk. De cliënten van Service voor de Wijk hebben vaak een lage opleiding en weinig ervaring; zij hebben daardoor al een achterstand op de 'gemiddelde' werkzoekende. Daarnaast is er vaak sprake van stigma's met betrekking tot mensen die gebruikmaken van de WWB.

'Zoals nu zitten we in een lastige tijd, er zijn ontzettend veel werklozen. Dat betekent ook dat er een hoop goede mensen op de markt zijn. Dus als een werkgever kan kiezen, dan kiest hij toch sneller voor iemand die meer ervaring heeft, goed opgeleid is, dan voor iemand die 2,3 jaar in de bijstand heeft gezeten. Dat is zo ontzettend belangrijk, het aanbod. Ook voor de uitstroom. Dat heeft ook zoveel invloed op het zelfbeeld van de klant. Maar ook visie, op een gegeven moment merk je ook dat dat bij de klant veel gevoelens oproept: 'het gaat toch niet lukken'. Dat is echt een ontzettend grote factor, de arbeidsmarkt' (trajectbegeleider Stichting Voorwerk). Wel wordt opgemerkt dat het voor cliënten van Service voor de Wijk een pluspunt is dat zij werken met behoud van uitkering: men doet werkervaring op en kan dit ook weer op het CV vermelden. Daarnaast zijn er nauwe banden met lokale zorginstellingen en andere sociale partners waardoor cliënten van Service voor de Wijk een opleidingsplek in de zorg kunnen krijgen en op die manier, na afronding, een baan in de zorg hebben.

Tenslotte heeft Stichting Voorwerk de detachingsconstructie ingevoerd, zodat het voor werkgevers aantrekkelijker gemaakt wordt om mensen met een bijstandsverleden in dienst te nemen. Daarmee betaalt de werkgever een kleine vergoeding, terwijl de cliënt een minimuminkomen ontvangt van Stichting Voorwerk.

Sociaal netwerk

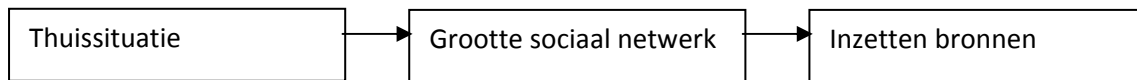
Uit de interviews blijkt dat de *reacties* van vrienden en familie geen invloed uitoefenen op het meedoen aan een traject. De reacties van mensen uit de omgeving zijn louter positief.

'Positief, ja. Ze zijn nooit negatief geweest. Omdat ik hier ritme krijg, en structuur.. het is toch weer een stap in de goede richting' (Cliënt Service voor de Wijk). Wel blijkt dat het sociaal netwerk opvallend vaak een belemmering vormt als het gaat om de thuissituatie. Hierbij moet gedacht worden aan mishandeling door de partner, verkeerde vrienden of moeilijk opvoedbare kinderen. Door deze situaties raken mensen tijdelijk uit het arbeidsproces; ze hebben teveel aan hun hoofd om te kunnen werken of een andere vorm van participatie uit kunnen voeren.

'Waar iemand in terecht is gekomen, op hun 20^e of 22ste..jong. Daarvan zeg ik: 'Hoor jij niet op school?' Als je dan ook de verhalen eromheen hoort.. Bijna elke dag is het een schok, hoe is het mogelijk dat je uit zo'n gezin komt, dat zie je op TV. Mishandeling, drankgebruik van ouders waardoor de kinderen worden verwaarloosd, waardoor kinderen verkeerde vrienden krijgen doordat ze alleen maar op straat lopen te hangen.. de vicieuze cirkel' (werkbegeleidster Service voor de Wijk). De problemen in de thuissituatie lijken daarnaast van invloed te zijn op de grootte van het sociale netwerk; als gevraagd wordt naar een omschrijving van de sociale contacten, dan blijkt dat cliënten, naast de directe eigen familie, nauwelijks goede vrienden en kennissen hebben. Dit heeft ook invloed op het aspect 'inzetten van bronnen'; cliënten zijn niet in staat informatie uit hun sociale netwerk in te zetten bij het bereiken van arbeidsparticipatie, omdat zij nauwelijks bronnen hebben. Daarbij komt nog dat de bronnen die zij hebben vaak niet waardevol zijn.

'Wat je ook heel vaak ziet, bijvoorbeeld bij allochtone klanten, is dat ze toch in een omgeving weinig Nederlandse mensen hebben, vaak toch een beetje eigen volk om hen heen, die ook met regelmaat geen baan hebben. Dan wordt het moeilijk om na te vragen: zou ik daar en daar kunnen werken, of hoe moet ik dat aanpakken?' (trajectbegeleider Stichting Voorwerk).

Stichting Voorwerk probeert mensen te stimuleren hun eigen sociale netwerk in te zetten door mensen actief te wijzen op en te vragen naar de mogelijkheden in de eigen vriendenkring om eens na te vragen hoe zij werkgerelateerde zaken aanpakken, zoals het zoeken naar sollicitaties. Één cliënt geeft aan dat het contact met zijn vrienden is geïntensiveerd, omdat hij door de deelname aan Service voor de Wijk een stuk beter in zijn vel zit. Dit zorgt ervoor dat hij meer zin heeft om zijn vrienden op te zoeken.

Sociale competenties

Volgens de medewerkers vormen sociale competenties vaak een belemmering, waarbij het met name gaat om communiceren en samenwerken en niet zozeer om informatie verwerken. Bij de cliënten zijn op dit vlak geen belemmeringen gevonden. Wél gaven cliënten aan dat ze beter hebben leren samenwerken door hun deelname aan Service voor de Wijk doordat ze in veel klussen moeten samenwerken met anderen. Het zou daardoor kunnen dat hun sociale competenties al zijn verbeterd door hun deelname aan het project, waardoor nu geen belemmeringen meer worden gevonden op het vlak van de sociale competenties. Opvallend is dat de medewerkers sociale competenties ruimer definiëren dan dat in dit onderzoek gedaan is. In het onderzoek werd de operationalisatie ‘communiceren, samenwerken en informatie uitleggen’ gehanteerd. De medewerkers scharen ook aspecten als het algemene voorkomen en het begrijpen en handelen naar de heersende normen en waarden onder sociale competenties. Onder ‘voorkomen’ bedoelt men hoe iemand eruit ziet qua uiterlijke verzorging: haren, tanden, kleding. *‘Bij sommigen ligt het echt aan de presentatie. Die komen binnen met een shirtje met één mouw, met tatoeages. Oorbel in. En die zeggen dan: ‘Ik wil wel een functie aan de balie bij een bank’* (coördinator Stichting Voorwerk). Het voorbeeld toont aan dat iemands algehele voorkomen samenhangt met de heersende normen; men weet niet wat wel en niet kan qua uiterlijk. Een ander voorbeeld van onwetendheid over de heersende normen kan worden geïllustreerd met het volgende: *‘Mensen die niet samen kunnen werken, of mensen die denken dat ze niet samen kunnen werken. Zich niet weten te gedragen, gewoon echt niet weten hoe het moet. Mensen die niet weten dat je bij iemand binnenkomt, en dat je iemand dan eerst een hand geeft, en jezelf moet voorstellen. En dat is niet omdat ze asociaal willen zijn, ze weten het niet, ze hebben het nooit geleerd. (..) En dan stuur ik ze mee met een blindengeleidehond, iemand die al meer ervaring heeft. Ook al zeggen ze: ‘Oh, hoort dat zo?’ Ze kopiëren het, je hoeft er niets over te zeggen’* (werkbegeleidster Service voor de Wijk). In dit citaat wordt ook duidelijk op welke manier cliënten binnen Service voor de Wijk kunnen werken aan het verbeteren van hun sociale vaardigheden. Door de aard van de klusjes (hulpbehoevenden thuis helpen) is het van belang dat men zich ‘netjes’ gedraagt. Door mee te gaan met cliënten die al ervaren zijn in het werk kan men het eigen gedrag reflecteren: hoe moet ik dit aanpakken? Daarnaast wordt een werknemersvaardigheidstraining aangeboden om te leren hoe cliënten feedback moeten geven en moeten communiceren en samenwerken met andere medewerkers.

Fysieke competenties

De fysieke competenties zijn in dit onderzoek geoperationaliseerd als computervaardigheden en het uitvoeren van fysieke taken. Computervaardigheden komen niet expliciet naar voren als belemmering. Cliënten geven aan redelijk overweg te kunnen met een computer; mailen en internetsites opzoeken. Het uitvoeren van fysieke taken werd door de respondenten breder getrokken; ook geestelijk gezondheid kwam veelvuldig aan de orde. ADHD, autisme en aanverwante oorzaken kunnen ervoor zorgen het voor sommige cliënten niet mogelijk is om op een reguliere werkplek terecht te komen, terwijl ze dit wel graag zouden willen bereiken met hun deelname aan Service voor de Wijk. Een WSW-plek is dan vaak het hoogst haalbare.

‘Geestelijk: nee, dan ben ik niet gezond. Ik heb ADHD. Dat is de hoofdmoot’.

*Interviewer: Is dat voor jou een belemmering om niet te kunnen participeren in een betaalde baan?
‘Het is voor mij niet een belemmering, maar het is meer dat de werkgever niet weet wat het inhoudt. Mensen geven mij dat stempel, ADHD, maar een werkgever weet niet wat het inhoudt. Er is zo weinig op papier voor de werkgever over hoe hij met mensen met ADHD om moet gaan. De belemmering ligt er niet aan dat ik geen initiatief wil tonen, maar dat zij gewoon niet weten hoe ze er mee om moeten gaan: structuur aanbieden, vaste plek van dingen, zorgen dat er vrijheid is, maar wel binnen de perken. Dat mis ik gewoon heel veel bij gewone werkgevers. Ik wil wel, de mogelijkheid is er ook wel, maar het gaat gewoon om de kleine lettertjes. Bij de WSW wordt er veel meer rekening mee gehouden’ (Cliënt Service voor de Wijk).*

Volgens de werkbegeleider kan de lichamelijke gezondheid een probleem vormen bij het uitvoeren van de klussen. Mensen hebben vaak jarenlang niet gesport, onder andere vanwege de kosten, en gaan dan bij Service voor de Wijk plotseling de hele dag lichamelijk aan de slag. *‘Rugklachten, absoluut geen conditie. Je moet hier veel fietsen, en mensen onderschatten vaak het schoonmaken. Ga maar eens twee uur achter elkaar schoonmaken, dan ben je kapot. En dan gaat het niet over hoe je dat thuis doet, dat je even een doekje pakt, en dat je daarna even kunt zitten. Je moet echt twee uur achter elkaar gaan schoonmaken, aan de gang. Je moet de extra dingen doen, de ramen zemen, de badkamer. De keuken afstoffen kan elke idioot, dat kunnen die oudere mensen ook wel. Stofzuigen, vergis je daar ook niet in’.* Men geeft aan rekening te houden met cliënten die lichamelijke klachten hebben; zij krijgen meer rust of worden op bepaalde klussen niet ingezet die te belastend zijn.

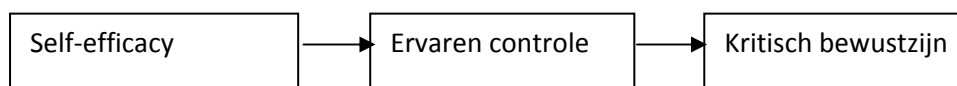
Self-efficacy

De aspecten ‘ervaren controle’, ‘self-efficacy’ en ‘kritisch bewustzijn’ blijken uit de interviews met de medewerkers sterk met elkaar samen te hangen en deels te overlappen. Het aspect ‘self-efficacy’ (of: zelfvertrouwen) lijkt daarbij de basis te vormen van de andere componenten. Cliënten hebben al weinig zelfvertrouwen, en de regels waar cliënten mee te maken krijgen als zij in de bijstand

belanden geven cliënten het gevoel dat zij geen zicht meer hebben op hun situatie. Hierdoor vermindert het controlegevoel. Dit heeft ook zijn weerslag op het zelfvertrouwen over het ondernemen van de juiste stappen (kritisch bewustzijn): *‘Dus het helpt ook niet, al die regeltjes en toestanden waar ze zich aan moeten houden.. Als cliënten die werkgevers willen bereiken, dan krijgen ze geen antwoord. Ze raken heel gefrustreerd. En dan zeggen cliënten: ‘het zal wel aan mij liggen’. Ze betrekken het meteen op zichzelf’* (werkbegeleidster Stichting Voorwerk). Deze aspecten worden minder duidelijk aangetroffen bij de cliënten; zij zeggen echter wel dat de ervaren controle, het zelfvertrouwen, het nemen van de juiste stappen en het geloof in het bereiken van regulier werk versterkt zijn sinds de deelname aan Service voor de Wijk. De implicatie is dan ook dat deze aspecten aan het begin van de deelname aan het traject wel aanwezig waren onder de cliënten, maar dat deze belemmeringen nu zijn verminderd door de langdurige deelname aan Service voor de Wijk.

Interviewer: ‘Heb je het gevoel dat je meer zelfvertrouwen hebt sinds je bij Service voor de Wijk aan de slag bent gegaan?’

‘Ja, toen ik begon bij Stichting Voorwerk was ik net als een baby die net leerde lopen. Daarna heb ik goed geleerd om te lopen. Altijd voorzichtig, om niet te vallen’ (Cliënt Service voor de Wijk).

Het mechanisme dat de keten lijkt te doorbreken is het aanleren van nieuwe vaardigheden; een taal cursus, sollicitatietrainingen, maar ook gesprekken met een psycholoog en het aanbod van sportlessen helpen cliënten zich zelfverzekerder te voelen, waardoor zij ook het gevoel krijgen dat zij hun leven weer onder controle hebben. Daarnaast proberen de werk- en trajectbegeleiders ook in te spelen op deze belemmering, vooral door veel complimenten te geven. Ook aan de ontvangers van de klussen en diensten wordt gevraagd dit te doen, als zij een cliënt van Service voor de Wijk over de vloer krijgen. Tenslotte proberen trajectbegeleiders het controlegevoel van cliënten te verhogen door mee te gaan naar bijvoorbeeld afspraken met de gemeente en door te benadrukken dat zij er *samen* met de cliënt aan gaan werken om het gestelde doel te behalen. Het mechanisme ‘relatie tussen trajectbegeleider en cliënt’ komt dan ook naar voren als mechanisme dat het zelfvertrouwen (en daarmee de ervaren controle en het kritisch bewustzijn) verhoogt.

- o De Cirkel

De belemmeringen die het meest naar voren komen bij De Cirkel liggen op alle componenten van het Capability model. De mogelijkheden die de omgeving biedt worden beperkt door de relatie tussen de Wmo en de WWB en het sociaal netwerk, en als het gaat om de individuele vaardigheden dan blijken fysieke klachten een belemmering te vormen. Op het interpersonele vlak komt self-efficacy naar voren als belangrijke belemmering. Deze belemmering blijkt ook van invloed te zijn op de ervaren

controle, de ervaren competenties en het geloof in het bereiken van het beoogde doel. Deze laatste factor behoort tot de interactionele component. Als het gaat om de gedragscomponent, dan komt daarbij het omgaan met moeilijke situaties of stress (coping) naar voren als belemmering

Relatie Wmo – WWB

In het vorige onderzoek (Bouwman e.a., 2010) kwam naar voren dat de professionals die betrokken zijn bij De Cirkel nog zoekende waren naar de manier waarop men de verbinding tussen de Wmo en de WWB sterker tot uiting kon laten komen. Dat is op dit moment wel gebeurd; in februari van dit jaar is gestart met een pilot genaamd 'Wmo meets WWB'. Het doel van dit project is dat WWB cliënten zich nuttig maken in hun eigen wijk voor Wmo klanten die daar behoefte aan hebben. Het gaat daarbij om kleine klusjes als koffiedrinken, een boodschap doen of gezelschap houden. Het project wordt uitgevoerd vanuit het Activeringscentrum. Voor dit project worden alleen de mensen uit het Activeringscentrum geselecteerd die daarvoor geschikt lijken te zijn: zij krijgen ook een speciale empowermenttraining gericht op werken in de zorg, zodat cliënten uiteindelijk vrijwilligerswerk of zelfs betaald werk in de zorg kunnen gaan verrichten. *'En op die manier doen zij iets voor hun uitkering, en die Wmo-gerechtigden krijgen dan de hulp die ze anders hadden moeten ontberen, vanwege de bezuinigingen'* (consulent Activeringscentrum). Dit project is niet alleen opgezet om de relatie tussen de Wmo en de WWB sterker tot uiting te laten komen. Het blijkt voor de consulenten ook lastig te zijn om steeds nieuwe activiteiten te verzinnen die cliënten kunnen uitvoeren in de wijk. *'We zeggen altijd: 'Als jullie leuke ideeën hebben, kom er dan mee'. Of we vragen hen om na te denken over wat ze zouden willen, of iets dat we kunnen gaan doen in de wijk. Maar meestal heeft niemand daar over nagedacht. En dan zijn ze het weer vergeten, omdat ze het druk hebben. Dat is wel eens lastig. (...) Cliënten komen nergens mee, dus dan is het moeilijk om steeds weer iets te bedenken'* (Consulent De Cirkel). Om dit op te lossen is besloten wat meer af te stappen van de groepsopdrachten. Het idee is nu dat de professionals meer aansluiting willen zoeken bij de sociale partners in de buurt, en daarnaast wil men meer samenwerken met de andere drie Activeringscentra in Almere. Op die manier hoeft niet meer dwangmatig naar een activiteit gezocht te worden, maar kan worden ingesprongen op activiteiten die al bezig zijn. Het lijkt er dus op de relatie tussen de Wmo en de WWB eerder een belemmering vormde bij het optimaal sociaal activeren van WWB cliënten. maar dat een deel van de belemmering nu wordt opgelost met de komst van het Wmo meets WWB project. Echter, zoals duidelijk werd in de interviews geldt dit project alleen voor een selecte groep mensen; niet iedereen wordt in staat geacht langs te gaan bij Wmo cliënten en daar kleine klusjes te gaan doen. De mensen die niet in aanmerking komen voor het nieuwe project blijven participeren op de manier zoals werd gedaan gedurende het vorige onderzoek: door middel van groepsopdrachten iets bijdragen aan de wijk, zoals koken voor de buurt of een buurtfeest organiseren.

Sociaal netwerk

Evenals de cliënten van Service voor de Wijk krijgen de cliënten van de Cirkel louter positieve reacties vanuit hun omgeving op hun deelname aan het traject. Ook hier moet het sociaal netwerk breder gedefinieerd worden dan de thuissituatie. Vrijwel alle geïnterviewde cliënten zijn in de bijstand terecht gekomen door problemen thuis. De variatie daarbinnen is divers: het overlijden van de partner, mishandeling, het failliet gaan van het eigen bedrijf en alleenstaand ouderschap zijn redenen die genoemd worden. Daarnaast kan de belemmering van de thuissituatie nog eens worden versterkt door het vaak kleine sociale netwerk dat cliënten hebben, waardoor ze de kans niet hebben om hun sociale bronnen te gebruiken.

Interviewer: Denkt u dat het voor iedereen mogelijk is om uit de uitkering te komen? 'Nee dat denk ik niet, dat is niet voor iedereen haalbaar. Als ik denk aan mezelf, aan toen de kinderen nog klein waren.. ik was een alleenstaande moeder, en dan is het een stuk moeilijker om een volledige baan aan te nemen. Je zit met kinderopvang, het ophalen, thuiskomen, het huishouden.. (..) En het is pittig, als je een alleenstaande moeder bent en je moet 40 uur per week aan het werk om het hoofd boven water te kunnen houden. Er was altijd wel wat op school, en ik kon ook niet zomaar tussen het werk door even terug naar huis. Dat is niet altijd makkelijk' (Cliënt De Cirkel).

Fysieke competenties

Een slechte gezondheid is een belangrijke belemmering voor de cliënten van De Cirkel. Alle geïnterviewde cliënten hebben te maken met gezondheidsklachten: migraine, een hernia, astmatische bronchitis en slaapapneu zijn aandoeningen die worden genoemd. Deze gezondheidsklachten hebben ook effect op het voortbestaan van activiteiten die georganiseerd worden met sociale partners in de wijk. Een consultant van het Activeringscentrum merkt op: *'Maar het blijft wel heel kwetsbaar. Ééntje ligt ook langdurig in het ziekenhuis, één is net geopereerd en komt niet opdagen, een ander meldt zich vaak ziek.. dus je bent er toch wel afhankelijk van, van hoeveel mensen er komen opdagen. Als je iets organiseert en er melden zich weer drie ziek.. dat is wel een probleem. Dus daar lopen we in de praktijk wel tegen aan soms.'* Hier vormt dus niet zozeer het contact met de sociale partners een belemmering, maar de respons van de cliënten als gevolg van gezondheidsklachten. Belemmeringen op psychisch vlak komen veel minder sterk naar voren als belemmering, evenals computervaardigheden. Alle cliënten geven aan een computer te hebben en er mee overweg te kunnen.

Self-efficacy

Veel cliënten geven aan zich zelfverzekerder te voelen nu ze actief zijn bij de Cirkel. *'Maar het heeft me wel meer zelfvertrouwen gegeven, het gevoel: 'Ik kan toch nog wel iets, ik ben toch nog wel belangrijk'* (cliënt De Cirkel). Ook de consultants geven aan dat zelfverzekerdheid vaak een

belemmering vormt. Men weet daardoor niet wat de sterke kanten zijn en men verliest als gevolg daarvan de hoop op een (vrijwilligers)baan.

'Je moet het zo zien: sommige mensen, zeker als je langdurig in een uitkering zit, dan raken mensen het vertrouwen in zichzelf kwijt, ze hebben geen zelfkennis meer. Want doen mensen nou de hele dag: als je in een uitkering zit, dan zit je al gauw de hele dag thuis. En mensen raken dan in een soort impasse, die verzorgen de kinderen en zijn daar wel druk mee, en daar houden ze wel een ritme mee, dat is dan tenminste nog iets, om het even grof te zeggen. Maar wie zijn mensen eigenlijk zelf nog?'

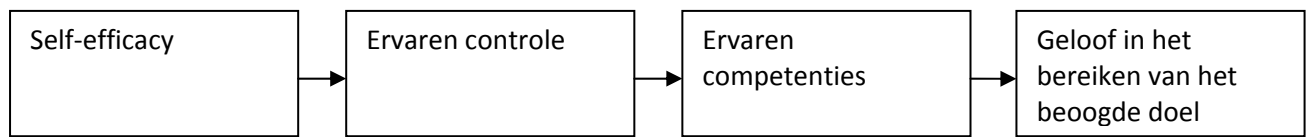
(consulent Activeringscentrum) In dit citaat komt ook de beperkte leefwereld van cliënten naar voren. De doelstelling van veel cliënten, het leren kennen van nieuwe mensen, sluit hierbij aan.

Evenals bij De Cirkel blijken de aspecten 'self-efficacy' en 'ervaren controle' sterk met elkaar samen te hangen: deze aspecten hebben invloed op elkaar. Het 'kritisch bewustzijn', oftewel het ondernemen van stappen komt in mindere mate naar voren als belemmering dan bij Service voor de Wijk. In plaats daarvan komen de belemmeringen 'ervaren competenties' en 'geloof in het bereiken van het beoogde doel' juist sterker naar voren bij De Cirkel.

'Vaak zitten ze hier: 'ik wist niet dat ik kwaliteiten had, of dat er nog mogelijkheden zijn voor mij'. Vaak zijn ze daar heel erg vervreemd van geraakt. (...) Iedereen heeft kwaliteiten, maar sommige mensen zijn zo in een impasse terecht gekomen dat ze helemaal geen idee meer hebben van de dingen waar ze wel goed in zijn. (...) Maar langzamerhand zie je dat mensen toch wel tot het inzicht komen dat er best veel dingen zijn, ook al zijn het maar kleine dingen, waar je jezelf een schouderklopje voor kunt geven. Eén mevrouw zei: 'ik was eigenlijk altijd heel onzeker en verlegen, ik zat altijd maar thuis'. En doordat ze nu die empowerment training heeft gevolgd realiseerde ze zich toch dat het eigenlijk heel leuk is om onder de mensen te komen, om een gesprekje aan te gaan. En zij vertelde dat ze de afgelopen week ook veel meer zelf naar buiten was getreden, en dat ze iemand op straat aansprak om een praatje te maken, en dat ze zich daar helemaal prettiger bij voelde. En dat is maar zo'n klein stapje dat iemand al maakt, stijgend zelfvertrouwen. Maar uiteindelijk is dat ook een noodzakelijke voorwaarde om de stap te durven zetten naar bijvoorbeeld vrijwilligerswerk in de buurt

(consulent De Cirkel). Zoals in het citaat naar voren komt tracht De Cirkel in te spelen op het verhogen van het zelfvertrouwen door middel van de Empowerment training. Dit wordt onderschreven door de cliënten. Zo moeten cliënten bijvoorbeeld tien successen van de afgelopen week op een rijtje zetten waarna ze daar met de groep over gaan praten. Ook hebben cliënten individuele gesprekken met hun consulent om te bespreken wat hun kwaliteiten zijn en op welke manier daar invulling aan gegeven kan worden. Opvallend is dat uit de interviews naar voren komt dat cliënten een vrij laag geloof in het bereiken van het beoogde doel hebben. *'Mensen zitten niet meer op mij te wachten. Als vrijwilliger kan ik misschien nog wat betekenen, maar ik heb best m'n beperkingen. Ik heb best een grote mond. Ik heb gewoon m'n beperkingen. Ik zou niet weten wie mij*

nog zou willen, ik weet het niet' (Cliënt De Cirkel). Oorzaken hiervoor die zij noemen zijn de leeftijd, weinig ervaring, alleenstaand ouderschap en een laag opleidingsniveau.

Coping

Coping, oftewel het omgaan met moeilijke situaties vormt een sterke belemmering volgens de consulenten. Ook bij enkele cliënten wordt deze belemmering aangetroffen; dit wordt door hen niet expliciet genoemd, maar is impliciet op te maken uit de dingen die zij vertellen. *'Als ik heel erg gestrest ben dan blijf ik gewoon thuis',* of *'Ik ben ook best wel heel bot, ik ben ook een wegloper eigenlijk. Als het me niet zint dan loop ik gewoon weg en dan zoeken ze het gewoon uit'* zijn opmerkingen die uit de interviews naar voren komen. De consulenten zeggen verder dat iedereen die bij het Activeringscentrum komt moeite heeft met het kunnen omgaan met problemen of stress.

Interviewer: 'Kunnen omgaan met moeilijke situaties of stress, vormt dat een belemmering?'

'Ja, en dat klanten zich daardoor helemaal terugtrekken in hun huis. Dat mensen hun brievenbus niet meer legen, omdat ze bang zijn voor wat ze daar zullen aantreffen: aanmaningen, rekeningen.. En ze zijn toch allemaal al een beetje beschadigd, ze hebben allemaal wat. De één erger dan de ander. Ze hebben niet de leukste dingen meegemaakt, ik zou niet willen ruilen' (Consulent De Cirkel).

Wederom wordt gezegd dat men tracht met de Empowerment training de eigen kracht van mensen te versterken, waardoor zij ook beter kunnen omgaan met moeilijke situaties. Daarnaast zeggen cliënten dat er altijd tijd wordt vrijgemaakt om over problemen te praten, mocht dat nodig zijn. Daarbij vertellen cliënten het prettig te vinden dat ze altijd even binnen kunnen lopen bij De Cirkel voor een gesprek, mochten ze daar behoefte aan hebben. Deze laagdrempeligheid in combinatie met het persoonlijke contact wordt zeer gewaardeerd.

'Je kan lekker jezelf zijn, je hoeft niet de schijn hoog te houden. Het is ook helemaal niet erg als het eens een weekje niet zo goed gaat, daar kan ook normaal over gepraat worden. En op het stadhuis denken ze van: 'hup, gewoon doorgaan'. En op het Activeringscentrum is het allemaal een stuk persoonlijker, een stuk gemoedelijker. Heel anders. Je bouwt natuurlijk ook veel meer een band op met de mensen van het AC dan op het stadhuis' (Cliënt De Cirkel).

'Ik ben nou niet meer echt bij het AC, maar als er wat is dan ga ik er altijd naartoe. Het is een beetje m'n honk. Ze kennen mij, en ik heb soms wel eens.. dan ben ik erg druk. (..) Maar daardoor kom ik wel

eens in situaties.. en dan gaan de mensen mij niet begrijpen. Dan denken ze : ‘wat een raar mens, die is maar druk en doet maar’. En dan ga ik even langs bij het AC soms, dan kan ik even uithuilen. En dan helpen ze me altijd’ (Cliënt De Cirkel).

Bovenstaande citaten tonen aan dat het mechanisme ‘leefwereldbenadering’ zoals onderscheiden in het vorige onderzoek van Bouwman e.a. (2010) nog steeds werkzaam is en inspeelt op de belemmering ‘coping’. Cliënten zeggen gemakkelijk even binnen te stappen in het kantoortje van De Cirkel. De gezellige, geborgen sfeer die op het kantoor hangt verlaagt de drempel om even binnen te stappen. Daarnaast speelt ook de goede relatie met de consultants een rol. De tijd en aandacht die zij besteden aan cliënten komt veelvuldig terug in de interviews: *‘Dat er echt aandacht aan je wordt besteed. Wat ik nu heb met de consultants, dat persoonlijke contact had ik niet bij andere trajecten. Daar kom je dan en je gaat weer, ze zijn dan niet persoonlijk met je bezig. Dat is een héél groot verschil’ (Cliënt Groep Doen).*

Aanpassingen/aanvullingen op het schema

Motivatie komt niet naar voren als grote belemmering. Uiteraard zijn er altijd mensen die bij de start van het traject weersin kennen, maar vrijwel in alle gevallen verdwijnt dit naarmate men langer actief is bij het traject. Als er dan toch sprake is van motivatie als belemmering, dan wordt daarvoor door verschillende respondenten van Service voor de Wijk een specifieke oorzaak genoemd: het verschil tussen de inspanning en de opbrengsten. Als men fulltime werkt voor het minimumloon, dan is dit loon in het begin slechts enkele tientallen euro’s hoger dan wanneer men een bijstandsuitkering ontvangt. *‘Ik ben 20, en voor die uitkering krijg ik 220 euro in de maand, maar ik werk er wel drie dagen in de week voor. En dan voelt het soms alsof ik het voor niks doe (Cliënt Service voor de Wijk).* Medewerkers geven aan het moeilijk te vinden om op de juiste manier te reageren, als cliënten met vragen komen over de inspanningen en de opbrengsten. *‘Maar het trieste is: als jij meer wilt verdienen dan je bijstandsuitkering, dan moet je meer dan 36 uur gaan werken. Thuiszorg, schoonmaken, is 7,50 per uur. (..) Reken maar uit, dan zit je onder het bijstandsniveau. Dat is dus het probleem. Waar wij, en de gemeente, tegenaan lopen. Ik ben daar sinds een halfjaar achter, dat dat zo is, jammer genoeg. Iemand kwam hier aan, als iemand die net bij ons weg was en een baan vond, en er toen achter kwam dat hij niet boven de bijstand uit zou komen. Terwijl hij zich echt driekeer in de rondte fietst en werkt. Het is heel triest, echt heel demotiverend’ (werkbegeleidster Service voor de Wijk).* Een ander aspect dat niet uit de literatuur naar voren kwam, maar wel uit de gesprekken met de respondenten is de belemmerende factor van de veiligheid van de uitkering. Hiermee wordt bedoeld dat mensen in de bijstand niet actief willen participeren in een baan, omdat zij dan niet weten wat hen dan staat te gebeuren; men zit vaak al jaren in een uitkering, het geld komt elke maand op exact dezelfde dag binnen en men weet ook precies wat met dat geld

wel en niet mogelijk is. Gaat men (gedeeltelijk) uit de uitkering, dan weet men niet wat men financieel kan verwachten. *‘Maar stel je wordt ziek, of er is iets waardoor je een tijd niet kan werken, dan krijg je ook geen loon. En bij de bijstand.. je uitkering komt altijd wel binnen. Met de uitkering heb je gewoon meer zekerheid’* (Cliënt Service voor de Wijk). Door zowel medewerkers van het project als cliënten worden opleiding en werkervaring genoemd als grote belemmering bij het vinden van een betaalde baan. Ook het aspect ‘beheersing van de Nederlandse taal’ wordt in dit verband meerdere malen genoemd. Door een cliënt van De Cirkel wordt de factor opleiding op een andere manier als belemmering gezien. Volgens haar vinden veel mensen het namelijk moeilijk om te accepteren dat ze, door de verslechterde arbeidsmarkt, een baan onder hun niveau moeten aannemen. Leeftijd wordt ook genoemd als belangrijke factor in het bereiken van regulier werk. Niet alleen de wat oudere cliënten, maar ook een cliënt van 32 benoemt dit probleem al: *‘Voor mijn leeftijd kunnen ze 3, 4 studenten inhuren. Ze kijken naar de leeftijd, en ik was gewoon veel te duur’*. Tenslotte werd een externe locus of control genoemd als aspect door zowel de directrice van Stichting Voorwerk als de consulent van de Cirkel. Met dit aspect wordt bedoeld dat men gelooft dat de omgeving hun lot bepaalt, en dat zij zelf geen enkele controle hebben over wat hen overkomt. Dit aspect hangt samen met de ervaren controle: mensen met een externe locus of control hebben geen enkel controlegevoel. *‘Mensen die al heel lang thuis zitten met een uitkering hebben hun eigen wereldje. Die zijn erg met zichzelf bezig: hoe slecht ze het wel niet hebben, en hoeveel pijn ze hebben, en hoe moeilijk het allemaal gaat. Het druipt ook van hun gezicht af, vaak. Ze zeggen dan: ‘Ik heb helemaal geen budget, ik heb geen werk, het gaat allemaal niet’. Een beetje wijzen naar een ander. En als we dan vragen: ‘Wat heb je er zelf dan aan gedaan, vanaf het moment dat je in die uitkering terecht kwam?’ Niet meteen de eerste dag natuurlijk, maar na jaren in zo’n uitkering.. dan zou je toch denken dat mensen gaan bedenken wat ze gaan doen, hoe ze uit de uitkering gaan komen’*.

5 Conclusies

Eerst zal een terugkoppeling worden gegeven op het theoretisch kader. Daarna volgt een korte reflectie op het onderzoek. Tenslotte zullen er enkele aanbevelingen gedaan worden voor zowel de theorie als de praktijk.

5.1 Terugkoppeling theoretisch kader

Het sociaal beleid richt zich in toenemende mate op de eigen verantwoordelijkheid van mensen om hun eigen geld te verdienen; dit kwam sterk tot uiting in de intentie van de Wet werken naar vermogen. Ook wil de overheid de instroom in de WWB beperken en de uitstroom bevorderen. Om dit te bereiken is onder andere een begin gemaakt met het combineren van de WWB en de Wmo in re-integratieprojecten voor mensen in de bijstand. De uitkomst daarvan moet werken naar vermogen worden: iedereen moet participeren in de samenleving. Of dit mogelijk is moet nog blijken. Dit leidt tot de hoofdvraag van het onderzoek: *Wat is de best mogelijke outcome binnen gemeentelijke projecten gericht op maatschappelijke participatie van moeilijk bemiddelbare bijstandsafhankelijken?*

De beantwoording van deze hoofdvraag geschiedt middels drie deelvragen.

De eerste deelvraag luidt: *Welke verschillen bestaan er in de interpretatie van betrokken actoren van het begrip ‘werken naar vermogen’, en hoe zijn deze verschillen gerelateerd aan de doelstellingen zoals onderscheiden door Kampen (2010)?* De verwachting bij deze vraag was dat beleidsmakers voornamelijk *empowerment*, *employability* en *responsibilisering* zouden nastreven, terwijl het bij cliënten voornamelijk zou gaan om eerherstel. Dit blijkt deels overeen te komen met de verwachtingen. De medewerkers van De Cirkel streven naar *empowerment*, terwijl de cliënten het opdoen van sociaal contact als doel stellen. Het opdoen van sociaal contact blijkt, via de reflectie op anderen, een voorloper te zijn van een gevoel van eerherstel onder cliënten. Zowel de medewerkers als de cliënten van Service voor de Wijk richten zich op *employability*, waarbij de medewerkers daarnaast ook *responsabilisering* als doel voor ogen hebben. De werkwijze van Service voor de Wijk blijkt verschillende mechanisme met zich mee te brengen (*responsabilisering* en positieve reacties van de afnemers) die uiteindelijk leiden tot een gevoel van eerherstel onder cliënten. Beide projecten veroorzaken dus een gevoel van eerherstel onder de cliënten. Bij De Cirkel wordt dit veroorzaakt door het opdoen van sociaal contact, bij Service voor de Wijk wordt dit gevoel veroorzaakt door de werkwijze van het project, namelijk het uitvoeren van klussen en diensten voor hulpbehoevenden. Daarnaast was de verwachting dat de verschillende doelstellingen zouden samenhangen met de interpretatie van het begrip ‘werken naar vermogen’. Zowel onder de respondenten van Service voor de Wijk als van De Cirkel blijkt volledige overeenstemming te bestaan over de interpretatie van dit

begrip: werken naar vermogen wordt gezien als datgene waar iemand maximaal toe in staat is, waarbij uitgegaan wordt van regulier werk. Opvallend hierbij is dat de respondenten bij de invulling van dit begrip de normering van de treden van de participatieladder volgen. Maximaal participeren naar vermogen wordt geïnterpreteerd als regulier werk. Lukt dit niet, dan moet volgens de actoren zoveel mogelijk werk met ondersteuning of vrijwilligerswerk nagestreefd worden. De politieke visie op 'werken naar vermogen', het maximaal participeren in betaalde arbeid blijkt dus onderschreven te worden door de verschillende actoren van re-integratieprojecten voor bijstandsafhankelijken. Actoren zeggen echter dat dit niet altijd realistisch is: door verschillende beperkingen is het voor sommige mensen onmogelijk om (met of zonder ondersteuning) te werken. Voor veel langdurig bijstandsafhankelijken is vrijwilligerswerk het hoogst haalbare. Dit blijkt ook uit de uitstroomcijfers zoals gepresenteerd bij deelvraag twee: een deel van de mensen moet naar een zorgtraject of heeft ernstige psychische of fysieke beperkingen waardoor participeren zelfs helemaal niet mogelijk is. Door de unanimiteit van de actoren over dit begrip is er geen relatie ontdekt met de onderscheiden doelstellingen die worden nagestreefd door de verschillende actoren.

De tweede deelvraag luidt: *Wat zijn de resultaten van de activeringsprojecten voor bijstandsafhankelijken, afgemeten aan de in- en doorstroomcijfers, en in hoeverre worden deze als succesvol beschouwd?* Deze vraag is beantwoord aan de hand van kwalitatieve interviews met beleidsmedewerkers en medewerkers van de trajecten, waaronder consultants en trajectbegeleiders. De resultaten zijn bekeken aan de hand van de in- en uitstroomcijfers van de twee projecten. Daarnaast is vergeleken wat het huidige participatieniveau is van de tien cliënten die aan het vorige onderzoek van Bouwman e.a. (2010) hebben meegedaan. De verwachting was dat de mate waarin de uitstroom als succesvol gezien zou worden zou afhangen van het beoogde doel van het project. Dit blijkt te kloppen. De percentages van een 'succesvolle outcome' hangen sterk af van de gehanteerde definitie en visie op wat beschouwd kan worden als 'succesvol'. Wordt gekeken naar het hoofddoel van beide projecten, dan ligt de succesvolle outcome van Stichting Voorwerk tussen de 18% (2010) en 27% (2011). Voor De Cirkel is dit 52%. Als wordt uitgegaan van de criteria van de WWB, dan is de succesvolle outcome van Stichting Voorwerk tussen de 38,5% (2011) en 60% (2009). Voor De Cirkel gaat het dan om een succesvolle uitstroom van 10%. Als het hoofddoel niet gehaald wordt (regulier werk of vrijwilligerswerk) dan blijkt dat beide projecten het ook als succesvol beschouwen als iemand een stap verder komt of op de juiste plek terecht komt, bijvoorbeeld door het krijgen van een WSW-indicatie. Bij deze definitie zijn de uitstroompercentages het hoogst: tussen de 78,5% (2011) en 90,5% (2009) voor Stichting Voorwerk, en 89% voor De Cirkel. De duurzaamheid van de projecten ligt twee jaar na dato op 80% voor Stichting Voorwerk, en op 60% voor De Cirkel als gekeken wordt naar het participatieniveau van de cliënten uit het onderzoek van Bouwman e.a. (2010). Opvallend is dat er grote verschillen blijken te bestaan in de als succesvol

bestempelde outcome percentages volgens de WWB richtlijnen en de doelstellingen van de projecten zelf. Dit ligt voornamelijk aan het feit dat men zich bij de Cirkel richt op vrijwilligerswerk, waardoor cliënten niet uit de uitkering stromen, terwijl de WWB juist is gericht op een verhoogde uitstroom. De maximum doelstelling van de WWB (participeren in regulier werk) wordt door De Cirkel onderschreven, maar is voor de doelgroep van het project veelal niet haalbaar.

De derde deelvraag van het onderzoek is: *Welke belemmeringen worden ondervonden bij het bereiken van de gewenste outcome?* Voor het beantwoorden van deze vraag is gebruik gemaakt van kwalitatieve interviews onder beleidsmedewerkers, medewerkers van de projecten en cliënten. Voor Service voor de Wijk komen de grootste belemmeringen voor op het vlak van de arbeidsmarkt en de werkgevers, het sociaal netwerk (de thuissituatie), sociale- en fysieke competenties en tenslotte self-efficacy. Bij De Cirkel blijken de belemmeringen deels overeen te komen met die van Service voor de Wijk: de relatie tussen de Wmo en de WWB in de praktijk, het sociaal netwerk (de thuissituatie), fysieke competenties, self-efficacy en coping. Deze belemmeringen komen deels overeen met de assumpties vanuit het theoretisch kader. De fysieke competenties (medische beperkingen en psychosociale problemen) komen overeen met het onderzoek van Van de Pas, Serail en Dagevos (2011). Lichamelijke klachten zouden volgens Lasschuijt (2008) voornamelijk voorkomen onder allochtone cliënten. In dit onderzoek werd geen verschil gevonden tussen autochtone of allochtone cliënten, als het gaat om belemmeringen op lichamelijk vlak. In het onderzoek van Van de Pas, Serail en Dagevos (2011) werden ook motivationele belemmeringen gevonden. In dit onderzoek kwam deze belemmering nauwelijks naar voren. Aangenomen wordt dat dit de verdienste is van het combineren van de Wmo en de WWB: binnen de projecten in dit onderzoek zetten cliënten zich in voor hun buurt waarbij ze andere mensen helpen. Uit de interviews blijkt dat dit zeer motiverend werkt; cliënten ervaren eerherstel bij het participeren in hun project. De relatie tussen de Wmo en de WWB kwam naar voren als belemmering in het onderzoek van Stavenuiter & van der Klein (2010), in de zin dat beide wetten tegengestelde doelen kunnen hebben, bijvoorbeeld bij de vraag of mantelzorgers ontheven kunnen worden van een sollicitatieplicht. Op die manier is de relatie tussen de Wmo en de WWB niet aan het licht gekomen. Wél in de zin dat de uitvoering tussen deze twee wetten niet optimaal verloopt; door non-respons van cliënten en door het moeizaam verzinnen van activiteiten kunnen cliënten zich niet maximaal inzetten voor hun wijk. Sociale competenties, self-efficacy en het sociaal netwerk zijn belemmeringen die niet werden gevonden in de bestaande literatuur, maar die wel naar voren kwamen in de interviews.

De hoofdvraag van dit onderzoek richt zich op de vraag wat de best mogelijk outcome binnen re-integratieprojecten voor mensen in de bijstand is. Het antwoord op deze vraag blijkt 'werken naar vermogen' te zijn: doen wat maximaal haalbaar is. Regulier werk is daarbij het uitgangspunt. Of de

uitkomsten van een project als succesvol worden gezien, hangt af van de interpretatie van 'succesvol' en de doelstellingen van het project. Projecten hebben daarom ook verschillende meningen over de beste manier om een succesvolle outcome te bereiken. De Cirkel doet dit middels een Empowerment training, Service voor de Wijk laat cliënten klusjes uitvoeren bij hulpbehoevenden. Of het hoogst haalbare ook daadwerkelijk bereikt wordt, hangt af van de belemmeringen waar de doelgroep mee te maken heeft en de manier waarop het project mogelijkheden biedt voor cliënten om deze belemmeringen weg te nemen. De mechanismen *succeservaringen*, *de relatie tussen de trajectbegeleider en de cliënt* en het *ontwikkelen van vaardigheden* spelen in op enkele belemmeringen die worden ervaren bij Service voor de Wijk. De overige belemmeringen bevinden zich in de omgevingsfactoren (sociaal netwerk en arbeidsmarkt) en op het vlak van de geestelijke- en lichamelijke gezondheid. Hier heeft het project maar beperkt invloed op, en is ook de vraag in hoeverre het de taak is van re-integratieprojecten om deze belemmeringen op te lossen. De werkzame mechanismen een *nieuw sociaal netwerk*, *de leefwereldbenadering* en *de relatie tussen de consulent en de cliënt* blijken de meeste belemmeringen te ondervangen die worden ervaren bij het activeren van cliënten van De Cirkel.

De intentie van de Wet werken naar vermogen was dat iedereen zal participeren in de samenleving waarbij men zoveel mogelijk het eigen inkomen verdient. Gebleken is dat alle cliënten achter deze visie staan; zij willen zelf ook graag participeren betaald werk. Deze politieke visie moet echter genuanceerd worden volgens de respondenten in dit onderzoek. 'Meedoen' in de zin van (een deel van) het eigen inkomen verdienen is niet voor iedereen weggelegd: uit zowel de uitstroomcijfers als de interviews blijkt dat er verschillende redenen zijn waardoor mensen niet in staat zijn (een deel van) hun eigen inkomen te verdienen. Daarnaast is er een groep bijstandsafhankelijken voor wie het op geen enkele manier mogelijk is te participeren, bijvoorbeeld door belemmeringen in de thuissituatie. De projecten in dit onderzoek bijstandsafhankelijken toch te laten meedoen in de samenleving: door het doen van vrijwilligerswerk in de buurt. Van daar uit kan worden bekeken wat het maximaal haalbare is, waarbij men tegelijkertijd een bijdrage levert aan de leefbaarheid in de wijk. Met het combineren van de Wmo en de WWB lijkt een grote stap in de juiste richting te zijn gedaan om het maximaal haalbare voor bijstandsafhankelijken te bewerkstelligen: de best mogelijke outcome. De best mogelijke outcome moet dan ook breder geïnterpreteerd worden dan de uitstroom naar regulier werk; het maximaal haalbare voor een cliënt kan ook betekenen dat iemand de juiste indicatie krijgt of duurzaam vrijwilligerswerk gaat doen.

5.2 Reflectie

De eerste beperking van het onderzoek ligt in het verwerven van de cliënten van de twee projecten. Deze cliënten kon ik niet zelf benaderen, hiervoor was ik afhankelijk van de consultants en de

trajectbegeleiders. Mogelijkerwijs is het gevolg daarvan dat er enige mate van selectie heeft plaatsgevonden; het zou zo kunnen zijn dat ik alleen die cliënten heb gesproken die bovengemiddeld positief zijn over het project waarin zij deelnemen, en die weinig belemmeringen ervaren. Daarnaast was het doel om van ieder project vijf cliënten te interviewen. Bij Service voor de Wijk zijn echter maar vier cliënten geïnterviewd; één cliënt kwam niet opdagen op de afspraak en kon vervolgens geen nieuwe afspraak maken, een andere cliënt zegde de afspraken telkens af en maakte uiteindelijk duidelijk dat het helemaal niet meer ging lukken om een afspraak te maken. Bij het andere project zijn wel vijf cliënten geïnterviewd. Twee daarvan zijn echter actief bij een ander Activeringscentrum (Groep Doen) en niet bij De Cirkel. Hoewel beide centra dezelfde opzet en methodiek hebben, kan het toch zijn dat er verschillen zijn, bijvoorbeeld door andere consultants en hun benadering.

De tweede beperking van het onderzoek ligt in het gebruik van de Capability benadering. Voor zover bekend is dit model nog niet eerder gebruikt in onderzoek naar de re-integratie van mensen in de WWB. De specifieke factoren binnen het model zijn door mijzelf samengesteld door het combineren van verschillende onderzoeken, onder andere gericht op empowerment. Het gevolg kan zijn dat er factoren in het model ontbreken, of dat er juist factoren in het model zijn meegenomen die niet van toepassing zijn.

De derde beperking heeft eveneens betrekking op het Capability model. Om de factoren te onderzoeken bij de cliënten is gebruik gemaakt van stellingen die afgeleid zijn van kwantitatieve onderzoeken. Deze stellingen zijn door mijzelf opgesteld, omdat er geen kwalitatieve meetinstrumenten voor het meten van de desbetreffende factoren bekend zijn. Een mogelijk gevolg hiervan kan zijn dat niet alle factoren optimaal zijn onderzocht.

De vierde beperking ligt in het beantwoorden van deelvraag twee. Het oorspronkelijke idee was om de situatie van de geïnterviewde cliënten uit het onderzoek van Bouwman e.a. (2010) te vergelijken met hun situatie nu, om op die manier de duurzaamheid van de projecten te achterhalen. Dit bleek in de praktijk niet mogelijk. Van de tien cliënten uit het vorige onderzoek is voor dit onderzoek slechts één cliënt geïnterviewd; de andere cliënten waren uit beeld verdwenen doordat zij uit het project waren gestroomd. Sommigen waren verhuisd, anderen waren teruggevallen in een verslaving of hadden anderszins problemen waardoor zij niet meer te bereiken waren. De informatie die wel voorhanden was over de cliënten is in dit onderzoek meegenomen. Voor de verdere beantwoording van deelvraag twee is gebruik gemaakt van de in- en doorstroomcijfers.

De laatste beperking ligt in de lengte van deze scriptie. Ik had graag alle factoren van het Capability model besproken in dit onderzoek, zodat ook duidelijk zou worden waarom sommige factoren juist géén belemmering vormen bij het bereiken van de gewenste outcome. Zo blijkt bijvoorbeeld dat de tevredenheid van de cliënten over de geboden hulp zeer hoog is. De beperkte omvang van deze scriptie maakte het beschrijven van de overige factoren echter onmogelijk.

5.3 Aanbevelingen

De aard van de onderzochte projecten impliceert een grote maatschappelijke meerwaarde door de combinatie van de Wmo en de WWB. In het ene project helpen WWB-cliënten hulpbehoevenden met allerlei klusjes, in het andere project worden activiteiten uitgevoerd in de wijk, zoals het oprichten van een maandelijks eetcafé voor mensen die behoefte hebben aan wat meer sociaal contact. De veronderstelde maatschappelijke effecten (zoals verminderde sociale isolatie, langer zelfstandig wonen van hulpbehoevenden, minder vuil op straat) die hiermee gepaard gaan zijn nog niet in kaart gebracht, wat te maken heeft met het ontbreken van een meetinstrument daarvoor. Met de toenemende bezuinigingen op het participatiebudget is het noodzakelijk te weten wat re-integratieprojecten opleveren. Niet alleen vanuit financieel oogpunt, maar ook vanuit maatschappelijk oogpunt, waarbij de maatschappelijke effecten mogelijk ook besparingen opleveren, zoals de verminderde noodzaak tot het inzetten van professionele zorg. De eerste aanbeveling betreft dan ook het ontwikkelen van een instrument dat de maatschappelijke meerwaarde van re-integratieprojecten meetbaar maakt.

Een tweede aanbeveling voor de theorie richt zich op het ontwikkelen van een model dat inzichtelijk maakt welke factoren van belang zijn bij het activeren van WWB-ers; welke factoren vormen belemmeringen, en welke factoren zijn noodzakelijk om tot de gewenste uitkomst te komen? Een eerste aanzet tot een dergelijk schema is in dit onderzoek gemaakt. Er is echter meer onderzoek nodig om de factoren zoals onderscheiden in dit onderzoek nader te bestuderen en eventueel aan te vullen of aan te passen.

De derde aanbeveling voor zowel de theorie als de praktijk betreft het monitoren van cliënten die uitstromen. Uit het onderzoek is gebleken dat er onvoldoende monitoring plaatsvindt van de cliënten die uit het project stromen. Wat er gebeurt met mensen nadat zij het traject hebben verlaten is niet of nauwelijks bekend; het gevolg daarvan is dat er geen zicht is op de duurzaamheid van de projecten. Beide projecten geven aan de noodzaak hiervan in te zien, maar tot op heden is er nog geen instrument ontwikkeld om deze monitoring uit te kunnen voeren.

De vierde aanbeveling is van toepassing op de praktijk van re-integratieprojecten in andere gemeenten. Gebleken is dat cliënten veel plezier en motivatie ervaren bij het doen van klusjes voor hulpbehoevende of het uitvoeren van vrijwilligerswerk. Dit geeft hen een gevoel van voldoening; het is prettig dat zij 'nodig zijn' voor iemand. Cliënten geven aan dat hun motivatie nog eens versterkt wordt door de positieve reacties van de mensen waar zij hun werk uitvoeren. Op deze manier worden twee groepen hulpbehoevenden bediend: WWB cliënten blijven in het werkritme en krijgen verantwoordelijkheid, terwijl Wmo cliënten worden geholpen met langer zelfstandig wonen. In Ede is deze link tussen de Wmo en de WWB al optimaal in praktijk gebracht. In Almere is men nu een project gestart dat op een vergelijkbare wijze werkt. De eerste groep is in april van dit jaar gestart

met het project genaamd 'Wmo meets WWB'. De aanbeveling voor andere gemeenten is dan ook om te kijken naar mogelijkheden om WWB cliënten in te zetten voor de Wmo doelgroep. Op deze manier kunnen beide groepen elkaar versterken in het optimaal meedoen in de samenleving, waarbij voldaan kan worden aan de hoofdgedachte van de Wmo. Van belang bij het implementeren van zo'n project is goed te kijken naar de doelgroep: waar streven cliënten zelf naar, wat vinden zij belangrijk bij hun deelname aan het project? Door in te spelen op deze behoeftes zal een project het meest succesvol zijn, en zullen de kansen op uitval verkleind worden.

De laatste aanbeveling betreft het begrip 'eerherstel'. Gebleken is dat het opdoen van een gevoel van eerherstel een belangrijk doel is onder bijstandsafhankelijken. In dit onderzoek werd duidelijk dat dat op twee manieren kan gebeuren: via het opdoen van sociaal contact of via de werkwijze van het project (het uitvoeren van klussen of diensten voor hulpbehoevenden). De vraag rijst nu: zijn er nog meer manieren om dit gevoel van eerherstel onder bijstandsafhankelijken te bewerkstelligen? Om deze vraag te kunnen beantwoorden zou nader onderzoek gedaan moeten worden.

Literatuurlijst

- Alkire, (2005) Why the Capability Approach? *Journal of Human Development*, 6 (1), 115-135.
- Beer, P. de (2005). Een tweedeling in de maatschappelijke participatie? In Paul Dekker (red.), *Maatschappelijke tegenstellingen en de civil society* (pp. 69-83). Driebergen: Stichting Synthesis.
- Beer, P. T. de, Gestel, N.M. van & Meer, M.J.S.M. van der (2010). *Jaarboek Overheidsfinanciën*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Berg, G.J. van den, Klaauw, B. van der & Ours, J.C. van (1994). Punitive sanctions and the transition rate from welfare to work. *Journal of Labor Economics*, 22 (1), 211-241.
- Bloemert, M., Oomes, I. & Revenboer, A. (2009). *Handreiking samenvatting huidig beleid re-integratie, inburgering, volwasseneneducatie*. Den Haag: Rijksoverheid.
- Boeije, H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek*. Amsterdam: Boom Onderwijs.
- Bouwman-Van 't Veer, M., Knijn, T., & Berkel, R. (2010). *Activeren door Participeren. De meerwaarde van de Wet maatschappelijke ondersteuning voor re-integratie van mensen in de bijstand*. Utrecht: MOVISIE.
- Brink, B. van den (1994). De civil society als 'kloppend hart' van de maatschappij: drie filosofische visies. In Dekker, P. (red.), *Civil society. Verkenning van een perspectief op vrijwilligerswerk* (pp. 49-66). Den Haag: SCP.
- Comim, F. (2001). *Operationalizing Sen's Capability Approach*. Retrieved from http://192.203.177.38/humanismocristiano/seminario_capability/pdf/7.pdf
- Couwenberg, S.W. (1994). Corporatief burgerschap en maatschappelijk middenveld. In Dekker, P. (red.) *Civil society. Verkenning van een perspectief op vrijwilligerswerk* (pp. 107-128). Den Haag: SCP.
- Crombag-Röben, P. & Hagen, B. (2010). Werken met zorg. Participatie door arbeidsmatige dagbesteding. In A. Winsemius (Red.), *Participatie ontward: vormen van participatie uitgelicht* (pp. 135-148). Utrecht: MOVISIE.
- De Sociale Staat van Nederland 2011. Sociaal en Cultureel Planbureau. Den Haag, 2011.
- Deth, J. van & Leijenaar, M. (1994). *Maatschappelijke participatie in een middelgrote stad. Een exploratief onderzoek naar activiteiten, netwerken, loopbanen en achtergronden van vrijwilligers in maatschappelijke organisaties*. Den Haag: SCP
- Edzes, A. J. E., Broersma, L. & Dijk, J. van (2009). *Arbeidsmarktstrategieën van gemeenten*. Utrecht: Nicis.
- Engbersen, G.B.M. (1995). De armoede van sociaal kapitaal. In: *Economisch statistische berichten*, 88, 12-14.
- Gent, M.J., Horssen, C. van, Mallee, L., Slotboom, S. (2008). *De participatieladder. Meetlat voor het participatiebudget*. Amsterdam: Regioplan Beleidsonderzoek.

- Giddens, A. (1998). *The Third Way*. Cambridge: Polity Press.
- Hart, T., Boeije, H., & Hox, J. (2005). *Onderzoeksmethoden*. Amsterdam: Boom Onderwijs.
- Hinsberg, A. van (2010). Who is hot? Participatie door doelgroepen. In A. Winsemius (Red.), *Participatie ontward: vormen van participatie uitgelicht* (pp. 57-70). Utrecht: MOVISIE.
- Hoeymans, N., Timmermans, J. M., Klerk, M. M. Y. de, Boer, A. H. de, Deeg, D. J. H., Poppelaars, J. L., Thissen, F., Droogleever Fortuijn, J. C., Hollander, A. E. M. de (2005). *Gezond actief: de relatie tussen ziekten, beperkingen en maatschappelijke participatie onder Nederlandse ouderen* (RIVM Rapport 270054001). Retrieved from <http://rivm.openrepository.com/rivm/handle/10029/7281>
- Jansen, H. & Verschelling, M. (2010). De brug naar werk. Participatie door re-integratie. In A. Winsemius (Red.), *Participatie ontward: vormen van participatie uitgelicht* (pp. 117-134). Utrecht: MOVISIE.
- Jager-Vreugdenhil, M. (2011). Spraakverwarring over participatie. In: *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 20(1), 76–99.
- Jennissen, R. P. W. & Oudhof, J. (2009). *Ontwikkelingen in de maatschappelijke participatie van allochtonen. Een theoretische verdieping en een thematische verbreding van de Integratiekaart 2006*. Meppel: Boom Juridische Uitgevers.
- Kabeer, N. (1999). Resources, agencies, achievement: Reflections on the measurement of women's empowerment. *Development and change*, 30, 435-464.
- Kampen, T. (2010). Verplicht vrijwilligerswerk. De moeizame activering van bijstandsccliënten. In Verhoeven, I. & Ham, M. (red.), *Brave burgers gezocht. De grenzen van de activerende overheid* (pp. 41-56) Amsterdam, Van Genneep.
- Klink, J. J. L. van der, Bultman, U., Brouwer, S., Burdorf, A., Schaufeli, W. B., Zeilstra, F.R.H. & Wilt, G.J. van der (2011). Duurzame inzetbaarheid bij oudere werknemers, werk als waarde. *Gedrag & Organisatie*, 24 (4), 341-355.
- Kuklys, W. (2005). *Amartya Sen's Capability Approach. Theoretical insights and empirical applications*. Berlijn: Springer-Verlag.
- Lasschuijt, H. (2008). Downfall, een vrije val. *Medisch Contact*, 25, 1086-1089.
- Lub, V., L. Schotanus, & M. Uyterlinde (2010). Als meedoen een dogma wordt. De paradoxen van de Wmo. In Verhoeven, I. & Ham, M. (red.), *Brave burgers gezocht. De grenzen van de activerende overheid* (pp. 23-40) Amsterdam, Van Genneep.
- Maddux, J. E., Norton, L.W. & Stoltenberg, C. D. (1986). Self-efficacy expectancy, outcome expectancy and outcome value: relative effects on behavioral intentions. *Journal of personality and social psychology*, 51(4), 783-789.
- Manshanden, J. & Veen, van der, R. J. (2006). *Innovatie via decentralisatie: doorwerking van beleidsveranderingen en het risico van ontkoppeling: de casus van de Wet Werk en Bijstand*. Retrieved from <http://repub.eur.nl/res/pub/7706/>

- Menon, S., T. (1999). Psychological empowerment: definition, measurement, and validation. *Canadian Journal of Behavioral Science*, 31(3), 161-164.
- Michon, H. (2012). *Op zoek naar nieuwe krachten. Ondersteuning bij arbeidsparticipatie*. Eindhoven: Fontys Hogescholen.
- Michon, H.W.C., Weeghel, J. van, Kroon, H. & Schene, A.H. (2005). Person-related predictors of employment outcomes after participation in psychiatric vocational rehabilitation programmes. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 40(5), 408-416.
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, (2012). Hoofdlijnennotitie Wet werken naar vermogen. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Retrieved from <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2011/04/21/hoofdlijnennotitie-werken-naar-vermogen.html>
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, (2012). Memorie van toelichting Wet werken naar vermogen. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Retrieved from <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2012/02/01/memorie-van-toelichting-wet-werken-naar-vermogen.html>
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, (2011). Kennisagenda 2011. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Retrieved from <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/brochures/2011/07/05/kennisagenda-2011.html>
- Pas, I. van de, Serail, T. & Dagevos, J. (2001) *Sociale activering in Nederland*. Verslagboek Arbeidsmarktonderzoekersdag 2001.
- Pawson, R. & Tilley, N. (1997). *Realistic Evaluation*. Londen: SAGE Publications.
- Penninx, K. & Zwet, van der R. (2011). *Op zoek naar het levende bewijs. Een essay over evidence based werken in de vrijwillige sector*. Utrecht: MOVISIE.
- Polstra, L. & Houten, M. van (2010). Werken aan perspectief. Participatie door sociale activering. In A. Winsemius (Red.), *Participatie ontward: vormen van participatie uitgelicht* (pp. 105-116). Utrecht: MOVISIE.
- Rijksoverheid, (2007) Persbericht 'Wet Werk en Bijstand werkt'. Den Haag: 21 december 2007. Retrieved from <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/persberichten/2007/12/21/wet-werk-en-bijstand-werkt%5B2%5D.html>
- Robeyns, I. (2005) The Capability Approach: a theoretical survey. *Journal of Human Development*, 6(1), 93-117.
- Roger, D., Jarvis, G. & Najarian, B. (1993) Detachment and coping: the construction and validation of a new scale for measuring coping strategies. *Personality and Individual Differences*, 15(6), 619-626.
- Schmid, G., 2006, Social risk management through transitional labour markets. *Socio-Economic Review*, 4, 1-33.

Schulz, A. J., Israel, B. A. & Checkoway, B. A. (1993). Empowerment as a multi-level construct: perceived control at the individual, organizational and community levels. *Health Education Research*, 10(3), 309-327.

Sherer, M., Maddux, J. E., Mercandante, B., Prentice-Dunn, M., Jacobs, B. & Rogers, R. W. (1982). The Self-Efficacy Scale: Construction and Validation. *Psychological Reports*, 51, 663-671.

Stavenuiter, M., Dekker, F. & Klein, M. van der (2012). *Werkt participatie naar vermogen? Drukke op het kruispunt Wmo en WWB (straks Wwnv)*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Stavenuiter, M. & Klein, van der M. (2010). *Op het kruispunt van twee wetten. Gemeentelijke samenhang van Wmo en WWB*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Tonkens, E. (2009). *Tussen onderschatten en overvragen*. Amsterdam: SUN Trancity.

Toolsema, B. (2003). *Werken met competenties. Naar een instrument voor de identificatie van competenties*. Enschede: PrintPartners Ipskamp.

Veen, R. van der (2010). Naar een activerend stelsel van sociale zekerheid. In Echtelt, P. (red.), *Werkloosheid in goede banen* (pp. 29-39). Den Haag: SCP.

Wel, F. van, Knijn, T., Abma, R. & Peeters-Bijlsma, M. (2012). Partially disabled employees: dealing with a double role in the Netherlands. *European Journal of Social Security*, 14, 86-110.

Winsemius, A. (red.). (2010). *Participatie ontward: vormen van participatie uitgelicht*. Utrecht: MOVISIE.

Zimmerman, M. A. (1995). Psychological empowerment: Issues and illustrations. *American Journal of Community Psychology*, 23(5), 581-598.

Websites

<http://www.voorwerk-edo.nl/>

http://www.activeringcentra.nl/Lopende_projecten/Almere

http://www.almere.nl/leven_en_werken/werk_en_inkomen/activeringcentrum

Bijlage 1: Vragenlijst beleidsprofessionals

Introductie

Goedemiddag,

Allereerst wil ik u alvast bedanken voor de medewerking aan dit interview. Mijn naam is Meike Kerkkamp en ik ben master student Arbeid, zorg en welzijn aan de Universiteit Utrecht. Op dit moment ben ik bezig met mijn afstudeerscriptie bij Movisie, daar is dit interview een onderdeel van. Het onderzoek gaat over de visie op het begrip 'werken naar vermogen' als uitkomst van activeringsprojecten voor bijstandsgerechtigden, en de verwachte gevolgen die de Wet werken naar vermogen (Wwnv) zal hebben op de activeringscentra. Daarnaast wordt onderzocht welke belemmeringen er worden ondervonden bij het activeren van bijstandsccliënten naar betaald werk. Het interview zal ongeveer 45 minuten in beslag nemen. Als u vragen heeft, dan kunt u die op elk gewenst moment tijdens het interview stellen.

Voor het uitwerken van de resultaten zou ik dit interview graag opnemen op mijn recorder. Uw antwoorden worden vertrouwelijk behandeld. Het uitgewerkte interview zal naar afloop naar u worden opgestuurd ter verificatie.

Heeft u nog vragen? Dan gaan we nu starten met het interview.

Algemene vragen

1. Wat houdt uw functie in?
2. Hoe lang werkt u al in deze functie?

Visie op werken naar vermogen

Ik wil beginnen met uw visie op het begrip 'werken naar vermogen'. Op 1 januari 2013 zal de Wet werken naar vermogen van start gaan. Iedereen die een bijstandsuitkering ontvangt zal dan onder deze wet vallen; de Wet werk en bijstand zal worden opgenomen in de Wwnv.

3. Wat is uw visie op het begrip werken naar vermogen? Wat houdt dit begrip in?
4. Wanneer werkt iemand maximaal naar vermogen?
5. Hoe wordt bepaald of iemand maximaal naar vermogen werkt, wie bepaalt dat?
6. Wat verwacht u van de invoering van de Wet werken naar vermogen als het gaat om de toekomst van (naam activeringscentrum)?

- doelstelling
 - doelgroep
 - financiering
 - werkwijze/methodiek
 - mate waarin een project als succesvol wordt gezien
7. Wat verstaat u onder werk? Welke vormen worden daarin onderscheiden?

Huidige doelstelling activeringsprojecten/duurzame effectiviteit interventie

8. Kunt u iets vertellen over (naam activeringsproject)? (Doelgroep, werkwijze, doelstelling)
9. Kunt u omschrijven of en, zo ja, hoe de gewenste doelstelling van het activeringsproject is veranderd in de afgelopen 2 jaar? Wat vindt u daarvan?
10. Op welke manier (beleidsmatig gezien) wordt getracht de huidige doelstelling(en) te bereiken?
11. Welke mogelijkheden ziet u voor het verbeteren van het behalen van deze doelstelling?
12. Wanneer worden de resultaten van (naam activeringscentrum) als succesvol gezien? Is dit bij een bepaalde doorstroom (hogere trede op de participatieladder), uitstroom naar betaald werk, maatschappelijke participatie?
13. Wat zorgt ervoor dat de aanpak die gehanteerd wordt binnen (naam activeringscentrum) succesvol is, volgens u?
14. Zijn er nog punten van verbetering met betrekking tot het activeren van de cliënten?

Capability benadering

Volgens de capability benadering zijn er verschillende aspecten nodig voor het bereiken van de gewenste uitkomst in activeringsprojecten. Deze aspecten behelzen de individuele vaardigheden, de mogelijkheden die de omgeving biedt en intrinsieke vaardigheden. Ik wil u vragen te kijken naar de mogelijkheden die de omgeving biedt. (Schema voorleggen aan beleidsprofessional).

15. Welke instrumenten worden, beleidsmatig gezien, ingezet om mensen die minder capabel zijn te activeren? (Bijv. een aanvullende uitkering, loonkostensubsidie, een werk-leertraject, een jobcoach, stagevergoeding, of een inburgeringscursus)
16. Wat verwacht u van de overgang van de WWB naar de WWNV, denkt u dat deze omslag van invloed is op de instrumenten die worden ingezet om bijstandsgerechtigden te activeren? Zo ja, op welke manier?

17. Worden er belemmeringen ervaren met betrekking tot de relatie tussen de Wmo en de WWB bij het bereiken van de gewenste uitkomst in (naam activeringsproject), en zo ja op welke manier? Op welke manier wordt getracht deze relatie te verbeteren?
18. Worden er belemmeringen ervaren bij het bereiken van de gewenste uitkomst met betrekking tot de lokale arbeidsmarkt en werkgevers, en zo ja op welke manier? Op welke manier wordt getracht de mogelijkheden die de lokale arbeidsmarkt en werkgevers kunnen bieden te verbeteren?
19. Zijn er volgens u nog andere omgevingsmogelijkheden (die niet in het schema worden vermeld) die van invloed zouden kunnen zijn op het bereiken van de gewenste uitkomst?

Heeft u verder nog vragen of andere opmerkingen?

Hartelijk bedankt voor uw medewerking!

Bijlage 2: Vragenlijst medewerkers project

Introductie

Goedemiddag,

Allereerst wil ik u alvast bedanken voor de medewerking aan dit interview. Mijn naam is Meike Kerkkamp en ik ben master student Arbeid, zorg en welzijn aan de Universiteit Utrecht. Op dit moment ben ik bezig met mijn afstudeerscriptie bij Movisie, daar is dit interview een onderdeel van. Het onderzoek gaat over de visie op het begrip 'werken naar vermogen' als uitkomst van activeringsprojecten voor bijstandsgerechtigden. Ook wordt onderzocht wat de vooruitgang is van de cliënten uit het eerdere onderzoek; hebben zij progressie geboekt volgens de participatieladder? Tenslotte wordt onderzocht welke belemmeringen er worden ondervonden bij het activeren van bijstandsccliënten naar betaald werk. Het interview zal ongeveer 45 minuten in beslag nemen. Als u vragen heeft, dan kunt u die op elk gewenst moment tijdens het interview stellen.

Voor het uitwerken van de resultaten zou ik dit interview graag opnemen op mijn recorder. Uw antwoorden worden vertrouwelijk behandeld; alles zal volledig worden geanonimiseerd.

Heeft u nog vragen? Dan gaan we nu starten met het interview.

Algemene vragen

20. Wat houdt uw functie in?
21. Hoe lang werkt u hier al?
22. Bij welk project (met betrekking tot het activeren van bijstandsccliënten) bent u betrokken, en wat houdt het project in (doelgroep, doel, aantal deelnemers, werkwijze) ?

Visie op werken naar vermogen

Ik wil beginnen met uw visie op het begrip 'werken naar vermogen'. Op 1 januari 2013 zal de Wet werken naar vermogen van start gaan. Iedereen die een bijstandsuitkering ontvangt zal dan onder deze wet vallen; de Wet werk en bijstand zal worden opgenomen in de Wwnv.

23. Wat is uw visie op het begrip werken naar vermogen? Wat houdt dit begrip in?
24. Wanneer werkt iemand maximaal naar vermogen?
25. Hoe wordt bepaald of iemand maximaal naar vermogen werkt, wie bepaalt dat?

Doelstelling activeringsprojecten/duurzame effectiviteit interventie

26. Kunt u omschrijven of en, zo ja, hoe de gewenste doelstelling van het activeringsproject is veranderd in de afgelopen 2 jaar? Wat vindt u daarvan?
27. Welke mogelijkheden ziet u voor het verbeteren van het behalen van deze doelstelling?
28. Wanneer worden de resultaten van (naam activeringscentrum) als succesvol gezien? Is dit bij een bepaalde doorstroom (hogere trede op de participatieladder), uitstroom naar betaald werk, maatschappelijke participatie?
29. Denkt u dat alle cliënten uiteindelijk betaald werk kunnen verrichten? Waarom wel/niet?
30. Hoe wordt bepaald of een cliënt vooruitgang heeft geboekt? Wordt er gebruik gemaakt van een participatieladder, en zo ja, wat vindt u van het gebruik van deze ladder?
31. Zijn er cliënten waarbij u duidelijk vooruitgang ziet? Zo ja, op welke manier?
32. Wat zijn volgens u de succesvolle elementen van het activeringsproject?
33. Wat kan er nog verbeterd worden aan de werkwijze (of andere aspecten) van het activeringsproject?

Capability benadering

Volgens de capability benadering zijn er verschillende aspecten nodig voor het bereiken van de gewenste uitkomst in activeringsprojecten. Deze aspecten behelzen de individuele vaardigheden, de mogelijkheden die de omgeving biedt en intrinsieke vaardigheden (schema voorleggen aan consulent).

Mogelijkheden omgeving

34. Worden er belemmeringen met betrekking tot de lokale arbeidsmarkt en werkgevers ervaren bij het bereiken van de gewenste outcome? Op welke manier wordt getracht de mogelijkheden die de arbeidsmarkt en werkgevers kunnen bieden te vergroten?
35. Worden er belemmeringen met betrekking tot het sociaal netwerk van cliënten ervaren bij het bereiken van de gewenste outcome? Op welke manier wordt getracht het sociaal netwerk van cliënten te versterken?

De individuele vaardigheden bestaan in het model uit verschillende competenties (model voorleggen).

36. Worden er belemmeringen met betrekking tot de sociale competenties van cliënten ervaren bij het bereiken van de gewenste outcome? Op welke manier wordt getracht de sociale competenties van cliënten te verbeteren?

37. Worden er belemmeringen met betrekking tot de cognitieve competenties van cliënten ervaren bij het bereiken van de gewenste outcome? Op welke manier wordt getracht de cognitieve competenties van cliënten te verbeteren?
38. Worden er belemmeringen met betrekking tot de participatieve competenties van cliënten ervaren bij het bereiken van de gewenste outcome? Op welke manier wordt getracht de participatieve competenties van cliënten te verbeteren?
39. Worden er belemmeringen met betrekking tot de fysieke competenties van cliënten ervaren bij het bereiken van de gewenste outcome? Op welke manier wordt getracht de fysieke competenties van cliënten te verbeteren?

Intrinsieke vaardigheden bestaan uit drie componenten: de interactieve component, de gedragscomponent en de intrapersonlijke component.

Interactieve component

40. Worden er belemmeringen met betrekking tot de motivatie van de cliënt ervaren bij het bereiken van de gewenste outcome? Op welke manier wordt getracht de motivatie van de cliënt te verhogen?
41. Worden belemmeringen met betrekking tot geloof in de eigen competenties van cliënten ervaren bij het bereiken van de gewenste outcome? Op welke manier wordt getracht het geloof in de eigen competenties van de cliënt te verhogen?
42. Worden belemmeringen met betrekking tot het zelfvertrouwen van cliënten ervaren bij het bereiken van de gewenste outcome? Op welke manier wordt getracht het zelfvertrouwen van de cliënt te verhogen?
43. Worden belemmeringen met betrekking tot de ervaren controle van cliënten ervaren bij het bereiken van de gewenste outcome? Op welke manier wordt getracht de ervaren controle van de cliënt te verhogen?
44. Worden belemmeringen met betrekking tot het geloof in het bereiken van de doelstelling ervaren bij het bereiken van de gewenste outcome? Op welke manier wordt getracht het geloof in het bereiken van de doelstelling te vergroten?

Interactieve component

45. Worden belemmeringen ervaren als gaat om het ontwikkelen van nieuwe vaardigheden voor het bereiken van de gewenste outcome? Op welke manier wordt getracht cliënten nieuwe vaardigheden aan te leren?

46. Worden belemmeringen ervaren bij het inzetten van het eigen sociaal netwerk van cliënten voor het bereiken van de gewenste outcome? Op welke manier wordt getracht het inzetten van het eigen netwerk van cliënten te verhogen?
47. Worden belemmeringen ervaren bij het kunnen onderscheiden van mogelijke hindernissen door cliënten een rol bij het bereiken van de gewenste outcome? Op welke manier wordt getracht het onderscheiden van hindernissen te verhogen?
48. Worden belemmeringen ervaren met betrekking tot het bewustzijn van cliënten voor de stappen die genomen moeten worden voor het bereiken van de gewenste outcome? Op welke manier wordt het bewustzijn van cliënten verhoogd voor de stappen die genomen moeten worden?
49. Worden belemmeringen ervaren met betrekking tot het accepteren van de financiële druk (verplichte karakter trajecten) voor het bereiken van de gewenste outcome? Op welke manier wordt het accepteren van de financiële druk verhoogd?
50. Worden belemmeringen ervaren met betrekking tot de mate van tevredenheid over de geboden hulp binnen het traject, voor het bereiken van de gewenste outcome? Op welke manier wordt de mate van tevredenheid over het traject verhoogd?
51. Worden belemmeringen ervaren met betrekking tot het gevoel dat een cliënt iets terug moet doen voor het verkrijgen van de uitkering? Hoe wordt hiermee omgegaan?

Gedragcomponent

52. Worden belemmeringen ervaren als het gaat om de mate waarin cliënten afspraken nakomen bij het bereiken van de gewenste outcome? Op welke manier wordt getracht het nakomen van afspraken te verhogen?
53. Worden belemmeringen ervaren bij het kunnen omgaan met moeilijke situaties of stress voor het bereiken van de gewenste outcome? Op welke manier wordt getracht het omgaan met moeilijke situaties of stress te verhogen?
54. Zijn er volgens u nog andere factoren (die niet in het schema worden vermeld) die van invloed zouden kunnen zijn op het bereiken van de gewenste outcome?

Heeft u verder nog vragen of opmerkingen?

Hartelijk bedankt voor uw medewerking!

Bijlage 3: Topiclijst cliënten

Introductie

Goedemiddag,

Allereerst wil ik u alvast bedanken voor de medewerking aan dit interview. Mijn naam is Meike Kerckamp en ik ben master student Arbeid, zorg en welzijn aan de Universiteit Utrecht. Op dit moment ben ik bezig met mijn afstudeerscriptie bij Movisie, daar is dit interview een onderdeel van. Het onderzoek gaat over de visie op het begrip 'werken naar vermogen' als uitkomst van activeringsprojecten voor bijstandsgerechtigden. Ook wordt onderzocht wat de vooruitgang is van de cliënten uit het eerdere onderzoek; hebben zij progressie geboekt volgens de participatieladder? Tenslotte wordt onderzocht welke belemmeringen er worden ondervonden bij het activeren van bijstandsccliënten naar betaald werk. Het interview zal ongeveer 45 minuten in beslag nemen. Als u vragen heeft, dan kunt u die op elk gewenst moment tijdens het interview stellen.

Voor het uitwerken van de resultaten zou ik dit interview graag opnemen op mijn recorder. Uw antwoorden worden vertrouwelijk behandeld; alles zal volledig worden geanonimiseerd.

Heeft u nog vragen? Dan gaan we nu starten met het interview.

Algemene vragen

1. Wat is uw leeftijd?
2. Waar komt u oorspronkelijk vandaan?
3. Wat is uw hoogst genoten opleiding?
4. Hoe lang ontvangt u al een bijstandsuitkering/heeft u een bijstandsuitkering ontvangen?
5. Hoe lang doet u al mee/heeft u meegedaan aan het activeringsproject?
6. Aan welk activeringsproject doet u mee/heeft u meegedaan?
7. Heeft u wel eens een betaalde baan gehad? Zo ja, hoe lang?
8. Wat is de reden dat u geen betaald werk heeft?
9. Hoe groot acht u de kans dat u weer een betaalde baan zal verkrijgen?

Visie op werken naar vermogen

10. Wat verstaat u onder 'werken naar vermogen'? Wat houdt dit begrip voor u in?
11. Wanneer werkt iemand maximaal naar vermogen?

12. Hoe wordt bepaald of iemand naar vermogen werkt, denkt u?
13. Wat vindt u ervan dat iedereen, volgens de overheid, moet gaan werken naar vermogen?
14. Denkt u dat het voor iedereen mogelijk is om betaald werk te verrichten? Waarom wel/niet?

Doelstellingen

Persoonlijke doelstelling

15. Wat wilt u/wilde u persoonlijk bereiken door het meedoen aan de activeringsprojecten?
16. Heeft/had u het gevoel dat u ook daadwerkelijk dichterbij uw doel komt? Zo ja, waarom? Zo nee, wat zorg ervoor dat u niet dichterbij het doel komt dat u wil bereiken?
17. Wat vindt u goed aan de werkwijze van (naam activeringsproject)? Wat zou er nog verbeterd kunnen worden, volgens u?

Doelstellingen beleidsmedewerkers

18. Wat is volgens u het doel van de beleidsmedewerkers die de activeringsprojecten hebben opgezet?
19. Wat verstaat u onder succesvol participeren?

Vooruitgang cliënten (indien de cliënt ook is geïnterviewd in het vorige onderzoek)

20. Heeft u het gevoel dat u vooruitgang hebt geboekt, als het gaat om succesvol participeren?
17. Heeft u het gevoel dat u verder bent gekomen in uw ontwikkeling, tijdens het activeringsproject? Zo ja, op welke manier?
18. Bent u gestegen op de participatieladder, sinds de vorige keer dat u geïnterviewd bent?

Capability benadering

Bij ieder aspect vragen of er nog veranderingen zijn opgetreden sinds men meedoet aan Service voor de Wijk.

Individuele vaardigheden/competenties

Sociale competenties

19. Ik werk liever alleen dan samen met anderen.
20. Ik kan helder en duidelijk informatie overbrengen aan mensen waar ik mee samenwerk.
21. Heeft u het gevoel dat u beter kunt samenwerken met andere mensen sinds u bij (naam project) aan de slag bent gegaan?

Participatieve competenties

22. Als dingen anders lopen dan gepland, dan vind ik dat vervelend en weet ik niet wat ik moet doen.
23. Ik weet wat er van mij verwacht wordt binnen mijn traject.
24. Als er een probleem is, dan vind ik het moeilijk om daar zelf een oplossing voor te vinden.
25. Heeft u het gevoel dat u zelfstandiger en flexibeler bent geworden sinds uw deelname aan (naam project)?

Cognitieve competenties

26. Als iemand mij iets nieuws uitlegt, dan vind ik het lastig om alles te begrijpen en te onthouden.
27. Als er een probleem is, dan kijk ik meteen wat ik kan doen om het op te lossen.
28. Heeft u het gevoel dat u beter met nieuwe informatie kan omgaan, en beter ziet wanneer er iets gedaan moet worden aan een probleem sinds u actief bent bij (naam project)?

Fysieke competenties

29. Hoe zou u uw computervaardigheden omschrijven? Zijn uw computervaardigheden verbeterd sinds u meedoet aan Service voor de Wijk?
30. Hoe zou u uw fysieke gesteldheid omschrijven? Is daarin nog iets veranderd de afgelopen maanden?

Intrapersonele component

Zelfvertrouwen/self-efficacy

31. Als ik belangrijke doelen voor mezelf stel, dan bereik ik deze doelen bijna nooit.
32. Wanneer ik plannen maak ben ik er zeker van dat ik ervoor kan zorgen dat deze plannen ook worden uitgevoerd.
33. Heeft u het gevoel dat u nu zekerder bent in het behalen van uw doelen, sinds u meedoet aan Service voor de Wijk?

Motivatie

34. Uw doel is (...). Wat heeft u ervoor over om dat doel te behalen?
35. Vindt u het wel eens moeilijk om uzelf te motiveren? Waarom wel/niet?
36. Is uw motivatie versterkt sinds u meedoet aan (naam project)?

Mate waarin de cliënt de eigen competenties op waarde weet te schatten

- 37. Ik heb nog niet de vaardigheden die nodig zijn om mijn gestelde doel te behalen.
- 38. Ik kan mijn werk bij (naam project) goed uitvoeren.
- 39. Heeft u het gevoel dat u beter weet wat uw sterke kanten zijn sinds u actief bent bij Service voor de Wijk?

Controlebeleving

- 40. Ik heb controle over beslissingen die mijn leven beïnvloeden.
- 41. Ik ben niet tevreden met de hoeveelheid controle die ik heb over beslissingen die mijn leven beïnvloeden.
- 42. Hoe groot acht u de kans dat u (gedeeltelijk) uit de WWB kan komen?
- 43. Heeft u het gevoel dat u meer controle heeft over uw leven sinds u actief bent bij (naam project)?

Interactionele component

Eigen sociale netwerk inzetten/ reacties sociaal netwerk

- 44. Kunt u omschrijven hoe uw thuissituatie eruit ziet?
- 45. Kunt u uw vriendschappen omschrijven?
- 46. Mijn naaste vrienden en familie zijn een grote steun voor mij,
- 47. Ik vraag mijn naaste vrienden en familie nooit om hulp.
- 48. Wat vinden uw familie en vrienden er van dat u mee doet aan (naam project)?
- 49. Vraagt u vrienden/familie wel eens om hulp bij het vinden van een reguliere baan/vrijwilligerswerk?

Bewust zijn van stappen die men kan ondernemen

- 50. Welke stappen moet u (nog) ondernemen om uw doel te bereiken?
- 51. Heeft u het gevoel dat u beter weet welke stappen u moet ondernemen om uw doel te bereiken, sinds u meedoet aan (naam project)?

Ontwikkelen van vaardigheden

- 52. Wat heeft u geleerd tijdens dit activeringsproject?
- 53. Krijgt u de mogelijkheid nieuwe dingen te leren binnen dit project, als u dat zou willen? Wat zou u nog willen leren?

Causal agents

- 54. Wat zou er volgens u voor kunnen zorgen dat u uw gestelde doel niet behaalt?
- 55. Wat kunt u doen om de door u genoemde belemmeringen op te lossen?
- 56. Heeft u het gevoel dat u door (naam project) beter weet hoe u belemmeringen op moet lossen?

Institutionele druk

- 53. Waarom doet u mee aan dit traject?
- 57. Wat vindt u ervan dat deelname aan dit project verplicht is?
- 58. Hoe reageert (naam project) daarop?

Tevredenheid geboden hulp

- 59. Wat vindt u van de hulp die u krijgt van (naam project)?
- 60. Wat zou er nog verbeterd kunnen worden aan de geboden hulp, volgens u?

Ervaren kans op het beoogde doel te bereiken

- 61. Hoe groot schat u de kans in dat u uw doel bereikt?

Gedrag cliënt

Hoe gaat u om met moeilijke situaties of stress?

- 62. Ik bedenk een manier waardoor ik om kan gaan met de situatie.
- 63. Ik probeer de hele situatie te vergeten.
- 64. Heeft u het gevoel dat u nu beter met moeilijke situaties of stress kunt omgaan?

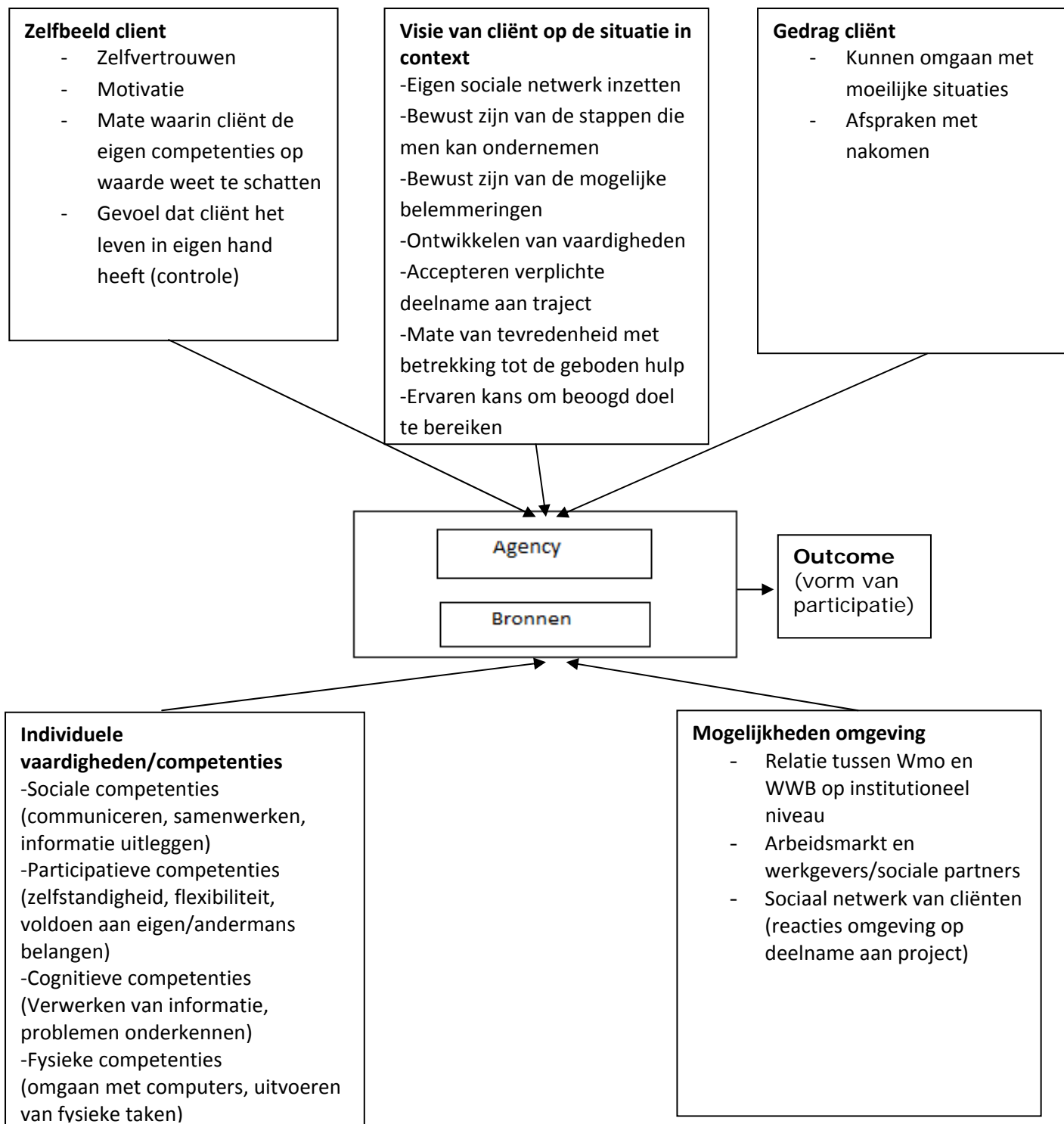
Afspraken nakomen

- 65. Ik ben iemand die afspraken altijd nakomt.
- 66. Ik kom regelmatig te laat.
- 67. Heeft u het gevoel dat u nu beter afspraken na kunt komen en vaker op tijd komt?

Heeft u nog vragen of opmerkingen?

Hartelijk bedankt voor uw medewerking!

Bijlage 4: schema voorgelegd aan respondent

Bijlage 5: Cijfermatig overzicht Stichting Voorwerk (Service voor de Wijk)

Instream

	Begin 2009	Instream 2009	Afgesloten 2009	Eindstand 2009
Oriëntatietraject	30	229	173	86
Participatiebaan	100	107	117	90
Detacheringbaan	18	41	30	29
Totaal	148	377	320	205

	Begin 2010	Instream 2010	Afgesloten 2010	Eindstand 2010
Oriëntatietraject	86	191	229	48
Participatiebaan	90	158	159	89
Detacheringbaan	29	50	49	30
Totaal	205	399	437	167

	Begin 2011	Instream 2011	Afgesloten 2011	Eindstand 2011
Oriëntatietraject	48	140	155	33
Participatiebaan	89	94	129	54
Detacheringbaan	30	12	36	6
Totaal	167	246	320	93

De WIJ- WI- en UWV-trajecten worden ook onderscheiden door Stichting Voorwerk, maar deze zijn in schema niet opgenomen gezien de ruimte en relevantie

Uitstroom trajecten 2009*

Beëindiging trajecten	Oriëntatietraject	Participatiebaan	Detacheringbaan	Totaal
Regulier werk	30	21	15	66 (21%)
Vervolg in zorgtraject	6	10	-	16 (5%)
Einde traject: regulier werk geen optie	-		-	-
Psychische/fysieke beperking	25	7	1	33 (10,5%)
Cliënt gaat terug naar de gemeente	-			-
Geen WWB recht	62	23	3	88 (27,5%)
Verlenging oriëntatietraject	-	-	-	-
Verlenging participatiebaan	-	29	-	29 (9%)
Verlenging detacheringbaan	-	-	11	11 (3,5%)
Aanvaarding participatiebaan	41	-	-	41 (13%)
Aanvaarding detacheringbaan	2	22	-	24 (7,5%)
WSW indicatie	7	5		12 (4%)
Totaal trajecten	173	117	30	320
Administratieve fout/traject niet gestart	-	-	-	-
Totaal exclusief administratieve fouten	173	117	30	320 (100%)

*afgeronde percentages

Uitstroom trajecten 2010

Beëindiging trajecten	Oriëntatietraject	Participatiebaan	Detacheringbaan	Totaal
Regulier werk	32	21	22	75 (18,5%)
Vervolg in zorgtraject	9	8	-	17 (4%)
Einde traject: regulier werk geen optie	-	6	-	6 (1,5%)
Psychische/fysieke beperking	16	18	2	26 (6,5%)
Cliënt gaat terug naar de gemeente	60	38	8	106 (26%)
Geen WWB recht	35	9	-	44 (11%)
Verlenging oriëntatietraject	5	-	-	5 (1%)
Verlenging participatiebaan	-	28	-	28 (7%)
Verlenging detacheringbaan	-	-	-	-
Aanvaarding participatiebaan	61	-	-	61 (15%)
Aanvaarding detacheringbaan	2	21	-	23 (6%)
WSW indicatie	-	3	1	4 (1%)
Totaal trajecten	229	159	33*	421
Administratieve fout/traject niet gestart	9	7	1	17
Totaal exclusief administratieve fouten	220	152	32	404 (100%)

*In de administratie wordt voor het totaal aantal detacheringbanen op deze plek het getal 50 genoemd, onbekend is waardoor deze fout is veroorzaakt.

Uitstroom in trajecten 2011

Beëindiging trajecten	Oriëntatietraject	Participatiebaan	Detacheringbaan	Totaal
Regulier werk	25	31	24	80 (27%) -
Vervolg in zorgtraject	6	14	-	20 (7%)
Einde traject: regulier werk geen optie	6	-	-	6 (2%)
Psychische/fysieke beperking	11	16	1	28 (9%)
Cliënt gaat terug naar de gemeente	10	14	7	31 (10%)
Geen WWB recht	19	6	-	25 (8%)
Verlenging oriëntatietraject	1	-	-	1 (0.5%)
Verlenging participatiebaan	-	11	-	11 (3,5%)
Verlenging detacheringbaan	-	-	3	3 (1%)
Aanvaarding participatiebaan	45	-	-	45 (15%)
Aanvaarding detacheringbaan	-	5	-	5 (1,5%) -
Aanvaarding WIJ	-	1	-	1 (0,5%)
WSW indicatie	-	6	-	6 (2%)
Activeringstraject	16	22	-	38 (12,5%)
Totaal trajecten	156	134	35	325
Administratieve fout/traject niet gestart	17	8		25
Totaal exclusief administratieve fouten	139	126	35	300 (100%)

Bijlage 6: cijfermatig overzicht De Cirkel

	2011
Instroom	19
Totale uitstroom	40
Zorgtraject	3 (8%)
Taalcursus/inburgering	1 (3%)
Vrijwilligerswerk	18 (47%)
Startende ondernemers	-
Opleiding	-
Werktraject	10 (26%)
Deeltijdwerk	-
Fulltime werk	2 (5%)
Uitkering beëindigd	2 (5%)
Uitgevallen	2 (5%)
Totaal	38 (100%)

Bijlage 7: overzicht cliënten

Service voor de Wijk (Ede)

Geslacht	Leeftijd	Geboorteland	Hoogst genoten opleiding	Duur bijstand	Actief in project (geweest)
Man	21	Nederland	MBO	6 maanden	6 maanden
Man	24	Nederland	MBO	3 jaar	3 jaar
Vrouw	30	Roemenie	MBO	3,5 jaar	2 jaar
Man	53	Nederland	Schilder	2 jaar	1 jaar

Activeringscentrum De Cirkel (Almere)

Geslacht	Leeftijd	Geboorteland	Hoogst genoten opleiding	Duur bijstand	Actief in project (geweest)
Vrouw*	58	Nederland	Mavo (niet afgemaakt)	6 maanden	3 maanden
Vrouw*	32	Suriname	MBO	12 jaar (aanvullende uitkering)	2,5 maand
Man	55	Suriname	Lagere school	16 jaar	1 jaar
Vrouw	45	Nederland	Huishoudschool	> 10 jaar	1 jaar
Vrouw	59	Nederland	Huishoudschool	> 10 jaar	1 jaar

*Cliënt is actief bij Activeringscentrum Groep Doen

Bijlage 8: Codeboom

Omschrijving traject

- Succesfactoren
 - Overige redenen
 - Relatie trajectbegeleider - client
 - Benadrukken succeservaringen
 - Leefwereldbenadering
 - Opbouw nieuw sociaal netwerk
- Verbeterpunten

Doelen

- Eerherstel
 - Via opdoen succeservaringen
 - Via opdoen van bronnen
- Responsabilisering
- Empowerment
- Employability

Werken naar vermogen

- Interpretatie
- (Verwachte) invloed bezuinigingen op traject
- Definitie succesvol resultaat traject

Capability model

- Opleiding/ervaring
- Geloof in het bereiken van het beoogde doel
- Veiligheid uitkering
- Afspraken nakomen
- Coping
- Mate van tevredenheid met geboden hulp
- Accepteren institutionele druk
 - Visie op verplichting
- Ontwikkelen van vaardigheden/bieden van hulp
- Causal agents
- Kritisch bewustzijn
- Inzetten bronnen
- Ervaren controle
- Ervaren competenties
- Motivatie
 - Verhouding inspanning - opbrengsten
- Self-efficacy
- Fysieke competenties
 - Computervaardigheden
 - Psychisch
 - Lichamelijk
- Cognitieve competenties
- Participatieve competenties
- Sociale competenties
- Thuisituatie
- Sociaal netwerk
- Relatie Wmo - Wwb
- Arbeidsmarkt en lokale werkgevers

Overige aanvullingen op het schema

Ideaalbeeld toekomst (clients)

Opgedane vaardigheden

Werkgerelateerde vaardigheden

Sociale vaardigheden

Persoonlijke oorzaak uitkering